

Bárka

XIV. évfolyam 2006/1. szám

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Tartalom

- 3 Határ Győző: Világállapot; Világvége *(versek)*
- 5 Tandori Dezső: Az elszegődő Kedv *(vers)*
- 10 Miklyáné Luzsányi Mónika: Kékduna *(elbeszélés)*
- 16 Nagy Zsuka: félek; mementó *(versek)*
- 18 Iancu Laura: Most ülj le; Az elmúlás; Szeptember; Csak holtfüvet;
Mi már; Egyedül *(versek)*
- 20 Tamás Tímea: Állva; A küszöbön túl; kényszer *(versek)*
- 23 Réthy Zsolt: Az ösztöndíjas *(elbeszélés)*
- 30 Nagy Zopán: „Önológiai” napló-részletek *(vers)*
- 34 Merényi Krisztián: Kanalas Zsuzsa mosdatása; Békétlenül *(versek)*
- 36 Miklya Zsolt: Lassan, reped; Tengerarc *(versek)*
- 38 Poós Zoltán: Az alkony fokozatai *(regényrészlet)*
- 45 Győrei Zsolt: Simaságok simasága; Megálló *(versek)*
- 48 Szabó László: Rémálom; Rendszerváltás; Rímkísérlet;
A múzsához *(versek)*
- 49 Nyilas Attila: Kirándulás után; Szieszta *(versek)*
- 50 Király Levente: Levél nővéremnek *(novella)*
- 53 Nádasdy Ádám: A Tiszánál; Szeged 1959 *(versek)*
- 55 Bogdán László: Tula mackója; Az elátkozott vidék; Levél
Julius Caesarhoz; Levél egy római fuvoláslányhoz *(versek)*
- Műhely
- 57 „Levelezéseink” elé *(Elek Tibor)*
- 58 Balogh Tamás: Kosztolányi Dezső Békés megyei kapcsolataihoz
Tevan Adolf és Tevan Andor Kosztolányihoz írott leveleiből
- 71 Erdész Ádám: Unio mystica ipar és lélek között
Szabó Lőrinc és Kner Imre levelezése
- 84 Bakó Endre: Lajtha László Mariay Ödönért
Levelek és kommentár

- 89 Csibra István: Színe és visszája
Simonyi Imre és Márai Sándor kapcsolatáról
- 103 Szilágyi Miklós: Elment Supka Manna
(1914–2005)

***

- 109 Bán András: Kerítés mögötti táj
Bukta Imre kortárs művészete
- 112 Szakolczay Lajos: Léthelyzetet szimbolizáló figura
*Muzsnay Ákos kiállítása
a békéscsabai Jankay Galériában*

Figyelő

- 115 Láng Gusztáv: Bűbájosok – fakírok és boszorkák
Bogdán László: Bűbájosok
- 120 Koncz Tamás: Itt van a város, vagyunk lakói
Grendel Lajos: Mátyás király New Hontban
- 123 Darvasi Ferenc: „...mindenik determinált...”
Háy János: A Gézagyerek
- 128 Babosi László: Fűszál és mindenség
*Jánosi Zoltán: Fűszál és mindenség – Folklor és archaikum
az újabb magyar irodalomban*

E számunkat Bukta Imre 2005 decemberében, folyóiratunk számára készült munkáival illusztráltuk. A művek adatai: Cím nélkül (grafit, tus, akvarell, papír; 213×276 mm).

*Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.bmk.iif.hu/barka*

Határ Győző

Világállapot

bebalzsamozva jöttem a világra
 hogy lassú tűzön verjenek agyon
ragadozó a Föld minden virága
 és minden Völgye egy-egy Siralom

a Dal – messze hangzó farkasvonítás
 vízárnak berántó Forgója van
kunyhóra lel tűzön halat pirít és
 övé a Föld hinné a hontalan

erdőn farkasember hordába verődik
 lerágott csontot csóvál hátrahány
dönt lerombol mindent a sárga földig
 ami nem Préda az Ragadomány

alattomba' öl fog vitézi jámbor
 lőt-fut üt-ver tűzcsóvát hajigál
hordája haramia a javából:
 emberfarkas agyaras kanibál

a Teremtésben még egy ilyen Árva
 se nemzet úgy hogy magva szakadjon:
bebalzsamozva jöttem a világra
 hogy lassú tűzön verjenek agyon

bebalzsamozva – nyíló koporsóból
 átoksúly alatt ugortam elé
átkozott a Perc az Írás – a hóbert:
 és átkozott ha százszor Anyaméh:

bebalzsamozva lőtt ki lassú tűzre
 hogy vakon verjenek vadállatok
vaksorsom ez beírva kibetűzve:

AZ EMBERJÓSZÁG – VILÁGÁLLAPOT

Világvége

aki életútjának a végét járja
annak mindegy: néger tatár vagy árja
nem érdekli a világ érdekessége
ami most kezdődik neki annak is vége
gyémánthegek gyémántolása
aranyhegyek sóvár tündöklése
a szemét kinézzé bár és látva-lássa
utánahajítva is mind kevéske
morzsányi csak: akkora VÁLTSÁG
királytól futárral nagyúri Fizetség
nincs hogy őt a Menetből kiváltsák
elérasszék és többé ne keressék
mi a magömlőnek Fenséges Szentség
véraláfutásos szemmel vizenyősen
nézi: ő a befejezett kifejezéstelenség
mulyán bámít mind a Menetben – ő sem
különb nincs is itt hangos sírás-rívás
a kövér a sovány a magas a törpe
egyforma mind: csak a ténymegállapítás
hogyan avvvvvajon hány napi járóföldre
van amaz idő az a pillanattalanság
holott megszűnnek mint ficka JELENSÉG
betöltik a lét körülköző parancsát
ami a tétlen szótlán miniléttelenség
aki életútjának a végét járja
annak mindegy néger tatár vagy árja
nem érdekli a világ érdekessége
ami most kezdődik neki annak is vége

Tandori Dezső

Az elszegődő Kedv

Gyásznusz esős időben

„Aki nem orvos, nem ért a dologhoz,
s orvos mit sem mond felelősség nélkül.”
Hiába rím itt, hogy az ember belekékül,
ciánt rá mégis, nem tudok senkivel rendesen beszélgetni,

ahogy én tudnám képzelni.
„Hát tudd másképp!” Ezt mondaná apám,
ezt mondják józan szeretteim.
Gondolj másra, ha e gondolat kín,

rímelné meg költőtársam.
S a helyzet közben ez: nem az,
hogy megállok, életem elképzelhető alkonyán
ifjúságom rozzant házainak valamelyikénél,

benézek a kapun, mint Ottlik, mint Füst Milán,
s egyikük művészileg értékesebb, nekem érdekesebb,
másikuk nem annyira izgalmas következtetésre jut (Ottlik).
De hagyom: mert eleve súllyal rakva, saját

eddigim súlyával, ezért kellene végleg lefogyni,
nem visszahízni, szerintem, mint a dísznó,
még akkor is, ha józan ismerősök
azt mondják: „Művész úr, szerintem, most van súlyánál.”...

Mert itt egy fontos tartalom: legyen öt sor. Mondom, hagyom,
Lóversenyezéssel rég nem foglalkozom.
Azt mondom mégis, ez az itteni mai közfelfogás
az irodalomban oly mód abszurd lóverseny,
hogy az olyan versenyek helyett,

ahol minden négy lábú egyforma súlyt visz,
jó, kancák vagy anyaállatok kis súlyengedménnyel mennek,
szóval hogy engem hendikep-súllyal indítanak,
akkora teherrel, mintha szegény eladólovak közt

– „reklámozóverseny”, a művelt francia mondja –,
no, vagy ott megyek iszonyú díjlószúllyommal,
vagy ugyanezzel a hendikepsúllyal a díjversenyben.
S a díjon nem a díjakat értem, mert

elmenni sehova se szeretek, sőt.
Tehát ezeket a panaszokat ugyanúgy hagyjuk
– hiába! a megrögzült elfogadottság
ellensúlyozhatatlan, azaz ellenkönnyíthetetlen,

és az életkorok különbségei is mindent
meghatároznak. Ne nézdegéljek be kapukon,
hogy ah, a munka-pora-lepetten-álló agg (Füst)
csak a maga szürkeségében leledzhet.

Térjünk vissza a rímekhez. Az én Kedvem
elszegődött sok mindenre: becsvágyra,
pénzkeresésre, evidenciára,
becsülettel (ami az, amit némelyekkel

szemben betartunk, írom le tizedszer),
meg hogy mi a csudát csináljon másképp az ember,
ha Kedve nem szegődik el, neki, semmire?
De ha ez a Kedv egyszer tőlem szegődik el,

ha nekem ellenszegülni kezd? Kedve szerint
teheti, beint,
hogy kocsmanyelven szóljak, én, akinek
az egyetlennek kellene lennie, hogy rizsparóka

nyelven beszéljen mindig, és azt mondja, „zófa”,
ha azt mondaná, amit bárki várt itt is.
Kedvem azt mondja: „Öcsi, ne legyen neked Kedved
ahhoz, hogy megértsd, hogy nem értenek meg,

Ezékiel Lordja legyen veled!
Hagyd ezeket
a gimnazista-korodbéli szenvelgéseket,
tudd, nem az, hogy nem vagy érdekes, de

amit te mondanál, vagy mondasz,
már ahhoz eleve senkinek semmi köze.
Én voltam Kedved, nagybecsű lényed közele,
szarrágósággoddal, kigőzölgéseddel,

tökölődéseddel, tököléseiddel, töketlenségeddel és
sorolhatnám, nekem szenvedés
volt, elég.
De másoktól is elvetted kedvem.

Szavam nem szegtem. Tiéd
maradtam, késztetés, erudíció, erekción,
edukáció, ejakuláció,
eldorádói marcipán bármi jó,

élvezkedhettél, hogy Paper Star,
Londoni Mindenszentek,
Párizsi Mindenszentek, A vívóterem,
Főmű, satöbbi, s ezt mind nekem köszönhetted.

Mit jössz, hogy gyerekverseid, detektívregény
igyekezeteid, novelláid, esszéid,
ideogrammaid, egyéb rajzaid, mit akarsz
rendbe tenni ott, ahol állítólag mindent leszarsz?

Szart szarsz te. Begörccsöltél, s bizony, reájuk,
neked még rendíthetetlen erényeik is: hibáik.
És igazán elmehetne Kedved – el is megyek –,
hogy állandóan e »Gyászhusz« panaszaid ismételtetted.

Jó, rajtam kívül más valaminek is köszönheted
simának nem mondható, de viszonylagos-jó sorsodat:
túl átlagos küllemednek. Ha szép fiú lettél volna,
rég agyonvernek, kiátkoznak, felakasztanak,

ragadtattad volna magad »dolgokra«. Jó, de
ne menjünk bele ebbe.
Nem leszek senki más Kedve,
de úgy elmegyek, hogy nem találsz rám.

És meg sem mondom, mikor. Lelépek.
Nekem elég lett, panaceaként,
minden dolgodból, és nemcsak az irodalmiakból.
Nem tanultál meg, a magad fogalmai szerint,

rendesen nyelveket, nem másztál meg nagyobb hegyeket,
nem tanultál meg repülni, mit, autót vezetni se,
hatalmasakat tévedsz, neveket írsz félre,
sőt, ez lassan szokásod,

félregépsz, és irodalmi trükknek
állítod be. Könnyű megvetni az olcsó viccelőket,
akik szerint kevesécek a sokácok!
De olyat írnék, hogy boldog lehess végre!

Agresszív vagy sok toleranciádtól. (Egy új 5. sor.)
Ne zavarjon a mások semmi hülye szívnyögése,
tudd, kellett-e ide az elébbi »a« névelő,
járj előttem, igen, Kedved előtt, ezt tetted volna,
mert ebből a kedvetlenné fajult viszonyból veled

elegem lett.
Ha láttad volna magad »helyzetekben«!
Lóra tettél, sopánkodtál, »mit tettem«,
majd összeszorított foggal kellett túrnöd,

hogy kihagytad Misztikus Úrnőt, Paganellót,
Fuciardát! Jó, mit értél volna, ha kis pénzeső
hull rád.
Akkor meg az egész – mit jött elő?

És így folytathatnád. A legnehezebbet
végbevitted: egy Kedvnek kedvét szegted.
Nincs kedvem hozzád többé.
Vízre fogom írni nevem,

és megrendezem
a Saint-Exupéry célbaugrást,
és szarok rád.
Te nem »honnét-nem-tért-meg-utazó« vagy,

---

hanem hogy flaszterodhoz és seggedhez ragadt ócska
lajhár, ha csontig fogysz is. Tanakszol,
odatégy-e egy lemezt, berakj-e egy kazettát?
Mondom, teszek rád. Elszegődöm tőled, s úgy lesz jól.”

Hát íme, már Kedvemmel se tudok mit beszélni!
Nem tudok veled semmit megbeszélni.
A Kedv nem a kedvesem (az nincs),
nem a feleségem (vele már mindent ezerszer

megbeszéltünk, kölcsönösen nagyjából mindent értünk),
s nem is Kedvemmel voltam ily beszélő-vágyban,
hanem, hogy nincs, senki és általában,
aki felelősség nélkül, engem meghallgatva,

bármit is mondana bármi panaszomra.
Bár hát ez részemről megint önellentmondás.
Más
alkalmakkor azt mondom: „Ne mondj, kérlek,

semmit se arra, amit beszélek,
nem azért beszélek, hogy választ kérjek,
hanem mert – történetesen – benned megbíztam.”
Megyek, leadom inkább, öt hónap alatt,

amit kilenc alatt fegyelmetlen felhíztam.
Szegény Kedvem pedig, őt rég megcsaltam,
francot se hittem abban,
hogy ő nekem igazán lesz;

több nála, ami *kedvetlenez*.
A Nagy Helyzet, mely kis helyzetünkbe nem fér, csak ez.
De ha ilyet az ember tizedszerre megír,
jó büntetés, hogy elfogy a papír.

Miklyáné Luzsányi Mónika

Kékduna

Most. Most tartsunk szünetet. Nem is tudom, miért mondom én el ezeket magának.

Ha megbocsát...

Erre is ott szoktunk rá. Maga nem kér? Legalább gyűjtsen rá. Na, ne marhászkodjon. Persze, hogy nem zavar. Én is csak az infarktus miatt. Két doboz is elment azelőtt. Vagy kávé? Az se? No, jó. Addig nézzen szét. Azt lehet.

Bukovinai. Bukovinai székel szóttes. Szép darab.

Nem, ez nem az apáméké. A bútorok sem. Dehogy. Tudja, a Kolláth utcai lakásból nem tudtam elhozni semmit. Csak ami a pincében maradt. Néhány könyv, levelek, ilyesmi. De dohos lett az is, hiába szárogattam. Megpenészedett.

Igazság szerint a keret figyelmeztetett bennünket. Volt egy srác, velemkorú. Jano. Hordta apuékna a leveleket, meg nekem vissza csomagot. Élelmiszert, azt küldtek, már amit küldhettek. Nekik, tudja, azért jobb helyzetük volt, mert a kórház csak kapott ellátást, még ha kevesebbet is, és abból juttattak, küldtek nekem a Janoval. Hiányzott persze mindig a fele, de jó volt így is. Meg hogy hírt kaptak rólam apuék, mert amíg Ukrajnában voltunk, nem tudtak rólunk semmit.

Nem. Az öcsém nem. Kölyök volt még a Gabi, tizenhat éves. Egy darabig apuékka. Aztán felhozták őt is a Vérhalomra.

Ilyen lenyitható priccseink voltak, mint egy asztallap, nem volt semmink, csak ami egy hátizsákba, annyi, és a vajatokban ott voltak a csótányok. Adva volt minekünk a vasárnap, és nekünk az volt a mise, az istentisztelet, hogy összegyűjtöttük a heti bagót, és felhajtottuk a priccseket. És füstöltük ki őket, égettük végig a járatokat. De valahonnan mindig előbújtak. Rohadtul tudtak csípni. Éjszaka támadtak. Csapatostul.

Október tizenötödikén... Mond ez magának valamit? Ja. Ez magának vizsgatétel. Na, október tizenötödikén hoztak minket vissza Pestre. Itt már azért könnyebb volt, mondom, Jano segített, és úgy november elején szólt, jelzett. Ő se ment szívesen. Mi akkor még nem tudtuk biztosan, hogy mi van. Pedig jött hozzánk egyszer egy férfi. Lengyel menekült, nem tudom, ki volt. Tudja, a lengyeleknél sokkal hamarabb kezdődött. Én nem is tudom, hogyan került fel hozzánk, apám szedhette össze. Csak arra emlékszem, hogy ültünk a hallban, és ő mondta, hogy vigyázzatok, meneküljete, amíg lehet. Apu arcára emlékszem élesen, és igen, az anyáméra is. Nem hittük el. Hogy ilyen nálunk... nem. Nem lehet. Persze lehet, hogy köztük ez téma volt. Nem tudom. Mert a kórházból a professzorok, az orvosok mind leléptek. Szépen, lassan eltűntek a színről. Ki hova. Ja.

Lehet, hogy a bennfentesek kaptak információt. Lehet. Nem tudom.

De abban biztos vagyok, hogy apuban meg sem fordult, hogy elmehetne. Annyira bízott benne. Mi az öcsémmel ebbe nőttünk bele, minálunk Arany, Petőfi, Vörösmarty otthon volt. És a barátaink is. Szégyellték magukat. Nem, kiállni azt kevesen, de rosszul érezték ők is magukat. Tudja, én ezt akkor nehezen értettem meg, de igaza lehetett apunak. Hogy voltak olyanok, akik azért szakították meg velünk a kapcsolatot, mert nem tudtak velünk mit kezdeni. A helyzettel. Hogy tegnap még így, ma meg úgy. Nekik sem lehetett könnyű. Apu meg úgy gondolta, ez csak egy német dili. Ahogy jött, megy. Majd elmúlik. Hát, aztán nekik tényleg elmúlt.

De mondom, arról fogalmunk sem volt, hogy mi történik, csak azt tudtuk, hogy onnan zsidó még nem jött vissza. Erre azt mondtam, köszönöm, én ebből nem kérek. Később is, azon múltott, hogy idejében ki tudsz-e állni a sorból. Amikor, már az oroszidőben, összeszedtek minket, hogy málenkij robot. Na, én akkor már tudtam a dürgést. És ahogy haladt a menet, igen szép téli éjszaka volt, csillagfényes, hideg. És akkor én lemaradtam, jeleztem, hogy a kapca a bakancsomban. Aztán beléptem az erdőbe. Ennyi. Tudni kellett lelépni. Kiállni a sorból idejében.

Na, mikor meglógtam, apám nem tudott hova vinni, csak a Vérhalomra, a gyerekotthonba a nagytiszteletű úrhoz. A kölykökkel nem beszéltünk róla. Nem tudtunk egymásról semmit. Persze az látszott, hogy ki milyen családból való. Ahogy a villát fogta, vagy a szalvétát a térdén. De a felszínen csak nüansznai dolgok. Az számított, hogy élni kell. Hogy túl kell élni. Belül azért felmerült. Főleg éjszaka. Odahozták a gyerekeket, lehet, hogy tegnap még az anyja fektette le, mesélt neki, de mára az csak múlt, visszahozhatatlan.

Hát, felszaporodtunk, hiába volt veszélyes. Akkor ebbe az ember nem gondolt bele. Csak azt látta, ha én nem segítek, elveszik. Tudja, ahogy a Tildit is megtaláltam. A fene se gondolkodott. Szerintem a nagytiszteletű úr is így. Látta, hogy nyomorult, aztán fogta, vitte, segített.

Lószart volt ez heroizmus! Élniakarás volt, semmi más! A seggünkben se volt az etikai érzékünk. Nem akartunk megdöglenni, ennyi az egész. És hogy ha lehet, a másik se.

Ma sem hiszem, hogy a Tildit nem húztam volna ki a romok alól, ha tudom. Igyon már, ezen csak röhögni lehet. Hogy a Tildi apja is... Ja. Valószínűleg ott volt. Őket kellett, hogy kirendeljék a Zsidó Kórházhoz. Hát én ezért. Ezért nem mondtam el a gyerekeknek semmit. Ne tudja inkább.

Mit kér számon tőlem? Ezzel altattam volna? Hogy az egyik nagyapja a másikat? Hallgattam. Hazudtam inkább.

Ugyan. Hülyeség. Most mondja meg nekem, miért gondolja, hogy csak a zsidók kiváltsága a múltvesztés? Módszeresen felejtettük el a múltunkat. A zsidók a gázkamrát, a nyilasok a zsidókat, az arisztokraták a kitelepítést, a kommunisták ötvenhatot, ez az ország kollektív amnéziában szenved. Örüljön, hogy magának elmondom.

A nagytiszteletű úrral, az öcsémmel, a Tildivel mi negyvennyolc után rengeteg vitatkoztunk. Mert én elkötelezett kommunista voltam. Én tényleg azt hit-

tem, hogy a népnek így jó. Hogy ezt akarja. Tudja, a háború előtt jártam földmérőkkel, és láttam a kubikosokat meg a zselléreket. Meg a nagyanyámék is. Ja. Irgalmatlanul szegények voltak, hiába volt főorvos fiuk. Egy irtó szegény zsidó családot képzeljen el, egy rakás gyerekkel, akik kitanítatják a legnagyobb fiút. Én hittem a kommunizmusban. Hittel hittem, érti? Úgy, ahogy se az apám, se az anyám vallásában nem tudtam hinni. Az én anyám, hiába zsidó, született református, apám, ugyan áttért, de valahol mégis zsidó maradt. Én meg nem lettem semmi. Vallástalan. Mert, tudja a zsidóknál a vallás anyai ágon, a reformátusoknál a fiú meg az apja után. Én meg így kimaradtam. De nekem se kellett egyik sem. Minek. És a szüleim nagyon liberálisak voltak velem, megengedték, hogy én se bár micvóra, se konfirmációra. Azt mondták, ha nem akarok, ne legyek.

Én a gyerekeknek semmit. És ezt elfogadta az anyja is. Mit mondjunk neki? Mi mind a ketten aktívan politizáltunk.

Késhegyig. Mindegy, hogy barna vagy vörös. Jobb, ha nem tudja a gyerek, honnan jött. Tiszta lappal indul.

Amikor az ostrom volt, az Olasz fason gödröt ástak a németek. Tankcsapdának szánták, de aztán oda dobálták be a halottakat. Először a zsidókat. Aztán jöttek az oroszok, azok a németeket, meg persze az oroszokat is. A nyilasokat legvégén. Lehet, hogy a Tildi apja is ott végezte. Mint az öcsém a 302-esbe. Azóta se bontották meg. Amikor megyek az ötvenhatoson, mindig látom, ahogy rétegzetten fekszenek. Német, zsidó, orosz, magyar. Én nem tudom, más hogy van vele, de nekem valahogy temetetlen az egész. Hiába a bontatlan sírok. Akárhol megyek, én látom. Hiába épültek fel a házak, alattuk ott vannak a romok. Látom a negyvennégyes, negyvenötös Budapestet. Az ötvenhatost is. Egyszerre látom. Ezért is mentünk ki Tennyére. Sok volt nekem ez a város így.

Egyébként marhaság ez is. Hogy a nyilasok meg a németek. Csak így könnyebb beszélni róla. Mert például azok a németek, akik velünk voltak a gyermekotthon menekítésekor... Én azoknak az embereknek nagyon sokat köszönhetek. Nehéz ezt megmagyarázni. Emberek voltak. Nem számított az uniformis, csak hogy ki hogy állt ki.

Nem tudom, ki mit tudott, mit nem. De a parancsnok szerintem legalábbis sejtette, hogy nincs itt minden rendben. Sohasem kérte a gyerekek papírjait, az biztos. Le is buktunk volna azonnal. Aztán, amikor menni kellett, mert az oroszok szétlőtték a villát, na, akkorra biztos, hogy rájöttek a kiskatonák is, akkor már nem a parancsnok jóindulatán múltott. Akkor már nem volt, aki parancsot osztogasson. De nem nézték, milyen Móricka, fogták a gyereket és vitték. Volt ott például egy kisfiú. Alig ha öt éves. A nagyanyja adta be karácsony előtt, futva. És a gyereknek nem volt csak egy piros szandálkája. Semmi más cipője. És az SS fogta, nyakába vette, úgy vitte végig a hóban, az orosz vonalak előtt, míg el nem értük a másik villát. A kölyök meg elaludt. Ott aludt az SS ölében még akkor is, amikor megérkeztünk. Nem tudok én rájuk haragudni. Ha nem segítenek, ott döglünk meg mindannyian a Vérhalmon.

Féltek. Biztosan. De valahogy egészen más volt az ember félelemérzete. Tudja, amikor jöttek éjszaka az SS-ek, hogy most már tényleg menekülni kell, mert

reggelre eléri a villát a frontvonal, a gyerekek nem akartak felkelni. Megszokták az ágyúzást. Olyan az, mint a harangszó. Egy idő után már nem hallja az ember. Nem vettük komolyan. Megint más volt egy felnőttnak, egy idősebbnek. Akinek már volt kit féltetni. Az én szüleim is... Az a legrohadtabb, hogy végül is ők nem tudták meg. Hogy mi megúsztuk. Mert hát a Vérhalom se volt egy életbiztosítás.

A Téglássy-villában kaptunk végül helyet, ahol nagytiszteletű úr a családját bújtatta. Ott nagy pince volt. Elfértünk. De nem volt semmink, mert mindent a Vérhalmon hagytunk. Se élelem, se takaró. Se semmi. Ott volt tőlünk nem messze a Krizowszky-villa, és összeszedtük, amit lehetett.

A Tildit akkor találtam meg. Egy ilyen úton.

Át kellett járni vízért is, mert nekünk nem volt már semmi vezetékünk. A fészker mögött találtunk egy kis forrást. Azt kitisztítottuk, és onnan hoztuk a vizet. Amikor csendesedett az ágyúzás, sokszor átmentünk, mert annyi embernek sok víz kellett, és mondom, kis forrás volt, alig folydogált. Volt, hogy egész napokat is eltöltöttünk vízfordással. A vödört alátettük a kifolyónak. Kellott neki egy fél óra, míg megtelt. Fene se várta meg, mentünk fel a villába organizálni. És egy ilyen alkalommal ott ért bennünket a bombázás. Az orosz stukák nagyon jól be tudták löni azt a házat. Nem volt messze a Krizowszky-villa a mi házunktól, alig egy sarok, de ahogy megyünk haza, látjuk, hogy nemcsak mi kaptunk belövést, hanem több más ház is. A huszonkettesnek meg a fele leszakadt. Tudja, mint a metszeti képek. Mintha félbevágták volna. Megrángatja a srác a kabátom ujját, mondani se kellett, tudtam, mit akar. Zárt villába sose mentünk be, de a romok között keresgettünk. És akkor ott. Csend volt már akkor. Én sose hallottam se előtte, se utána olyan csendet. Az a néhány perc a bombázás után. Mintha időn kívül. Akkor hallottam meg. Először azt hittem, macska. Igazság szerint nem gondoltuk, hogy ezekben a villákban még lakhatnak. Ott a Rózsadomb környékén jobbra üresen álltak a villák, mert vagy zsidók voltak a tulajdonosok, akiket ugyebár elvittek, vagy elmenekültek. Néhányat meg kiosztottak a vezetőbb nyilasoknak, de azok az utolsó napokban sose voltak otthon. Szóval, mi azt nem gondoltuk, hogy ott még embert találhatunk. A pince ajtaja, az nem is látszott. Csak a romhalmaz alól hallottuk a nyöszörgést. A srác elrohant segítségért, én meg elkezdtem hányni a romokat. Hamar megtaláltam, nem volt nagyon mélyen. Volt egy boltív. Az alá húzódott be a Tildi, amikor beszakadt a pince. Olyan tíz éves forma kislány lehetett. Nem sírt, csak nyítt. Mint az állatok. Nem is beszélt. Csak mereven nézte a pince egy pontját. A romok alól egy női kéz lógott ki. Még mozgott. De már csak az idegek.

Hát nekem csak ennyi. Ennyi képem maradt az anyósomról.

Hogy a felelősség? Tudja fene.

A háború után nekem ott volt az öcsém is. Róla is nekem kellett gondoskodni. Meg én is akkor kezdtem az egyetemet. Akkor még az orvosit.

Hogy apuék miatt-e? Lehet... Anyám is, igen. Szemész. Együtt jártak Párizsba, mert ugye nálunk akkor nekik diplomát nem lehetett. Gyerekkoromban nem akartam orvos lenni, azt tudom, csak aztán jött a háború, és... A kapcsolatok, hogy is mondjam magának, átértékelődtek. Máshová kerültek a hangsúlyok.

Nekem az egész családomat... Szóval nem maradt meg senki. Csak az öcsém. Ja.

Nem tudom hová, de mindegy is, egy lett a vége. Abba a városba, ahol az apám rokonsága élt, tudja, nagyszülők, nagynénik, ilyesmi, na, oda se mentem többet. Minek. Akik túléltek, se tudnak mit mondani, legfeljebb, hogy látták őket a sorban, vagy a vagonban éppen mellettük. Ugyan. De a Kolláth utcai lakásunkba egyszer visszamentünk. Idegenek nyitottak ajtót. Ez megint egy vicc. A lakásunkat ugye elfoglalta valaki, és amikor hazamentünk... Szóval ők ott álltak a bútoraink, szőtteseink, képeink között, és számon kérték rajtunk, hogy mit keresünk mi itt.

Mit lehet ilyenkor mondani.

Nem tudtam mit csinálni, visszavittem az öcsémet a nagytiszteletű úrhoz.

Én akkor már nem laktam bent a gyermekotthonban, mert azonnal elkezdtem az egyetemet, de az öcsém igen. De majdnem minden nap felmentem hozzájuk, fenn voltak a Csillag-hegyen. Nekem ott mindig volt ágyam. Volt mindig helyem. És ahogy az öcsémet, a Tildit is figyelemmel kísértem mindig. Az öcsém-mel marha jól kijöttek. Volt persze valami kis diákszerelem is, de haverság inkább. Én a Tildit nem vettem sose komolyan. Csitrinek éreztem, csak ötvenhat után...

Pofáztam én mindig annak a hülye öcsémnek, hogy legalább a Tildit ne rángassa bele a slamasztikába, de az csak röhögött, hogy majd kihúzod, kedves elvtárs, onnan is. Jókat röhögtek rajtam, azt mondták, számár vagyok. Nem látok az orromig. Én meg, hogy hülye klerikális banda. A végén röhögünk mindig.

De nem. Én erre tényleg nem gondoltam.

Tudja, a mi nemzedékünk. Szóval, amikor az egyetemre kerültünk, akkor kezdődött el minden. Tényleg azt hittük, hogy most lehet újat kezdeni. Újat építeni a romokon. El akartunk takarítani mindent. Valahogy a lelkesedés meg a hit. Hogy ez kell a népnek. Ezt akarja. Az egyetem után, hogy kikerültem először falura, körzetbe, aztán vissza Pestre, a kórházba, nekem az emberek soha. Nem panaszkodott senki. Eszembe se jutott, hogy ez így nem jó. Nekem azért volt nagy pofám az öcsémekkel szemben, mikor vitatkoztunk. Mert hogy én a nép között. Hogy én aztán csak tudom. Ők meg röhögtek. Fasz tudsz te, semmit. Ki se kell nyitni a szád, látszik rajtad, hogy vörös vagy. Nem mondanak azok neked semmit.

Hát nem mondtak.

Nem.

Szóval, a Tildi éppen akkor került az egyetemre. Az első pillanattól kezdve benne volt. És akkor már nem az öcsém vitte. Nem kellett már vinni. És... az október. Én akkor jöttem rá, hogy a nép nem ezt akarja. Hogy utálja az egészszet. És hát a kórházban nekünk nem volt semmi. De a műtéteket azokat kellett. Hozták őket sorra.

Tudja, amikor jöttek az oroszok, még a háború végén, én akkor láttam. A Széna tér. Egész a Széll Kálmán térig. Ja. Az ma a Moszkva. Rakva volt hullákkal. És az orosz tankok a halottakon masíroztak. Széttaposott fejek voltak. Mint a Picasso képek. Olyan fiatal srácokat láttam elpusztítva, akik nálam is fiatalabbak

voltak, és pontosan el tudtam képzelni, milyen lehetett az életük. És októberben, mikor kötöttük a sebeket, végig az járt bennem, hogy az orosz tankok most az öcsémre. Végül is a Tildinek az volt a szerencséje, hogy megsebesült.

Amíg lecsendesedtek a dolgok, ott bujkált a kórházban. Nem csak ő. Mások is. Aztán vége. Az öcsémet elfogták.

Nem, nem kaptam róla értesítést. Csak valaki mondta. Aki látta. Még azt se mondták meg, hogy börtönben van. Azt mondták, ne keressem. Hogy jobb az nekem.

Csak az amnesztiakor keresett fel egy srác. Az öcsémmel volt egy cellában. Az mesélte el, hogy amikor halálra ítélték, dúdolt. Nyugodt volt, egy Strausst dúdolt végig.

Falura kértem magam, és vittem le Tildit is. Beiratkoztam az állatorvosira. Mert én többé embert nem. Tennyén már csak állatorvosként.

Nem. Nem mentem ki, amikor a 302-est felnyitották. Én már egy ilyen rohadt játékot végigjátszottam. Tildit se engedtem. Minek? Feküdhetne ott ő is. Meg a lányunk egyébként sem tud semmiről. Az öcsémet sem. A Tildi apját sem. Apuékat sem. Semmit.

Igen, azok már az ostrom utolsó napjai voltak.

Hát, megtudtuk. Eljött a híre. Behívott a nagytiszteletű úr, és megkérdezte, hogy apuék ugye a Szamos utcán dolgoztak. Akkor már tudtam mindent. Mert hogy a múlt idő... A Bakás utcából jöttek át. Oda volt a Tildi apja is beosztva. Ja. Aztán az egész kórházat. Megásatták velük. Apuékat is lehozták. A múltból hozzatták le őket, még a fityula is a szájukon.

Igen. Az exhumálásnál.

Volt ott egy nővér meg a Bella mama. Ők ketten éltek túl.

Kun páter és bandája.

Azt mondják pap volt, aztán kivágták a szerzetből. De végeredményben mindegy. Úgy tudom, nem ítélték el. Per sem volt. Engem nem hívtak. Bella mamát se. Nem kellettünk tanúnak.

Szóval, mikor megtudtuk, én azonnal le akartam rohanni, hogy megnézzem, de a nagytiszteletű úr nem engedett, mert én már akkor olyan férfiforma. Rajtam a hülye is látta, hogy vagy katonaszökevény, vagy munkaszolgálatos. De az öcsém lement és... Tudja, én végigcsináltam az exhumálást, oda nem engedtem az öcsémet, mert elég volt neki, amit a Szamos utcán látott. Nagyon mélyen megmaradhatott, hogy ötvenhatban még a cellában is, azt dúdolta. Hát az már ugye a siralomház.

Végül is semmi. Nem látott semmit. Halottakat, vagy ilyenek.

Semmit nem látott, mert az őr be se engedte. Csak a kapun leshetett be, mert a nyilas ráfogta a fegyverét, hogy takarodj, csak amit a kerítésen keresztül. Hogy a nagyteremben a nővérek meg a nyilasok táncoltak. Valcert. Meg gramofont hallgattak. Strausztól a Kék Duna keringőt.

Nagy Zsuka

félek,

Z.-nek

félek, hogy neked már semmi sem csoda,
az asztal alá dobott kiscatya
is csak régmúlt fiatalságod hanyag fintora
vicces vagy, ahogy a fürdőszobában
dúdolsz valami ősrégi dallamot,
tetszel, mikor kibújsz a törölközőből
és még mindig szikár tested minduntalan
megkívánom, ha rám borul
ősz fejed, mint farkaskölyök nyüszítesz,
hogy simogassalak
sokszor elnézlek, – öregszel –
és én, egyre jobban szeretlek
fiatalságod csak fotókról ismerem
– csak az elszántság maradt meg
a szemedben–
– ölelj meg –

érezni akarok évtizedeket
milyen szeszélyes évszázad ez,
hogy minket szeretni enged

félek, hogy nekem, már semmi sem csoda,
csak a szemed alatti árok, Mariana-árok
mélysége vonz, és ad még újabb, s újabb csodát

mementó

megérkeztek, azt mondták,
hogy ők nem olyanok
nagyanyám szoknyájából
ömlött a vér, másnap
nagyapám kilépett a házból
az utcára, – agyonlőtték –
ők, a mások,
akik csak rendet akartak
és világbékét

fekete matchbox
fekete ember
fekete ház
fekete kerttel

megérkeztek, azt mondták,
hogy ők nem azok
a húgom szoknyájából
ömlött a vér, másnap
a bátyám kilépett a házból
az utcára, – agyonlőtték –
ők, a mások,
akik csak bosszúra vágytak
és igazságot akartak

fekete doboz
fekete ember
fekete ház
fekete kerttel

megérkeztünk, tudtuk,
hogy senkik vagyunk
téged balra, engem jobbra
küldtek

fekete erdő
fekete felhő
fekete füst

Iancu Laura

Most ülj le

Nézd, ahogy a gólyák
Araszolnak időnkben
Ahogy vénülő karod
Vállamba olvad
Hogy egyikünk sem vagyok
Csak a padok tartanak meg
A haláltól
S minden szög engem illeszt
Össze veled újból
Ahogy a repülés
Vissza törpül.

Az elmúlás

Két lap közt újra rád találtam
Mert te, csak az esetlenek között lehetsz

Fanyar betűkben hullattál, ahogy csöpög
Az eresz, és végre itt a nyár, végállomásunk

Utolsó szerelme.

Szeptember

Hogy miért nem bocsátok meg?
A vétek tart csak egygé.

Bocsásson, aki feledni akar
Kinek van, mire emlékezni.

Csak holtfüvet

Beért az idő, melyben
Unom neved kiejteni.
Leírni némán tételben,
Mozgással testemben.

Beért az idő, a mindegy
Fekete órája, a csontig
Mart feltámadás
Beérkezett s nem talált mást

Mi már

Mi már csak visszaérkezünk
Ahogy a feszület az élő fába

Mi már csak madarak lehetünk
A kettészakadt éghomályba

Egyedül

Egyedül leszek, mire megjössz.
Milyen lesz majd szemedből nézni
E végső vágóhíd randit
Száradt ereim, mi fogja vágni
Egy tűz talán, egy pokolbéli
De ki öl meg – ha rajtam lesz a sor
S meglát-e Isten szeme sarkából
Karmaiból kihullajt-e a szó
Kiüt-e rajtam a leprás való, hogy
Vártalak és világot alkottam
Sejtjeim rád méreteztem
Egyedül voltam akkor is
Amikor

Tamás Tímea

Állva

Jegyet vettél az elmúlásra
A tegnapi a mára
Állsz a végtelen peronon
Ahová befut a végtelenbe
tartó árokvonat
Megáll?
Felszállhatsz?
Jó helyen állsz?
Vagy Farkaslakán nem áll meg
a gyors?
Hisz sínek sincsenek
Csak peron.
Csak sár és gólyalábak
Melyekre néha felállhatsz
És azt képzeled – más vagy

Pedig zsebedben ott a jegy
Tudod vagy nem az egyre megy
Állhatsz a peronon várva
Hogy a végtelenbe menet
Valaki egyszer visszainteget.

A küszöbön túl

rég nem írok szerelemről
vágya(m) vesztetten öregszem
néhány sor kitakar
te jössz rám dobod takaród
helyettem teszed azt mondod
s szemed már rég a másé
elhagynálak de nem lehet
örökre vettél meg s a megváltásé
már nem lehetek

valamilyen furcsa lendület kellene
egy letisztult néma mozdulat
ami visszavisz hozzád

(úgy mint vonat a fáradt utast
vagy a szív a kifulladt vértesteket)
valami kellene
különben csonk marad szerelmünk
mint ez a vers
s szeretsz vagy nem
mersz vagy versz
már rég egyremegy

kényszer

lazítani kellene, hisz ősz van
sárga és meleg
és hát írni nem muszáj
vagy élni
vagy kiélni, megélni, beleélni
valahol valamibe valamit
gyereket tanítani
vonatra várni
egymást váltig
csak sajnálni
visszatérni időhöz, rímhez
kényszerhez, kenyérhez, vízhez
soha ki nem bújni a vágyból
az elérhetetlenből s az ágyból
felkelni kábán reggelente
mint kinek gondját is megette
kírágta szétnyűtte a moly
s udvarán sok a hangyaboly
miket hegyeknek nézhet néha
s kering felettük a héja
ha álmodik gyöngyök vizében
ágyát túske őrzi s páfrány
s köríti ragyogó szivárvány
minden reggel tereád gondol
hogy jössz s megmented a gondtól
hagyod kilépni valamerre
elcsatangolni a berekbe
(vagy hegyekbe
vagy fellegekbe

ahol Isten biz sok a héja
s zöld fenyők csonka taréja
bökdös az égre rímeket)
ki kéne bújni a mából
le kéne oldani a követ
egymás nyakáról
vagy legalább Virginiáról
ki – wolf? – amúgy farkasnak született
s szabadon járja a berkeket
már jó száz éve
vajh lesz-e ki őt
valaha utolérje?

Réthy Zsolt

Az ősztöndíjas

Különös színe volt a kabátjának. Hol lila, hol zöld. Szerette azt a tavaszi kabátot, így hát fölvette, pedig hűvös volt még az idő. Leült a fa tövébe, és elővette a kis alakú könyvet. Épp hogy belefért a kabát zsebébe – csak úgy tudta kihúzni, hogy a bélés kifordult. A zseb aljáról pamaccsá összeállt porhalmazok, ragasztószalag-darab és némi aprópénz került elő. Nem örülne, ha a fiú így látná. Fönn kell tartania az illúziót, hogy ő egy rendszerető lány. Az öreg fa törzse olyan volt a sok kidudorodástól, mint egy visszeres láb.

„Jobb alsó végtagra lokalizált varicositas.”

Fölállt, letette a táskáját egy rönkre, és átölelte a fát. Elszégyellte magát – mintha az ő hibája lenne –, hogy a feléig sem ér. Valaki foghatná a csuklóját, úgy körbeérnék. Az a felnyírt hajú, magas fiú, az óra alatt. Néha elmosolyodik, biztosan arra a valakire gondol, akit vár. Járkál ide-oda, mint egy pohos jóságos bogár.

Néni, szatyrokkal. Gondosan lepakol maga elé. Pihen. A kötött szvetter hullámzik, ahogy előrehajol. Rövid volna a karja a fához.

Cserszeginek el kellett mennie. Eszter időközben megbánta, hogy nem tartott vele: nyugtalanítóan kihalt a part. Nem látja már a magas fiút az óránál. A néni szertefoszlott, csak az embermagasságú, szúrós növény maradt a hatalmas leveleivel, meg a különleges alakú kövek (akár egy hajolgtató anyóka, bevásárlószatyrokkal). Megint fölállt, és megpróbálta átölelni a fát. Pipiskedett, és picit meg-rándította a vállát. Valamivel tovább ért, de belátta, hogy fölösleges próbálkoznia. Horgászok jöttek, mosdatlan beszédűek. Zavarta a trágárság, szerette volna megkérni őket, hogy legyenek rá tekintettel. Először észre sem vették, hogy nincsenek egyedül. Nézzenek oda, ki ül itt..., mondta egy teljesen kopasz, bajuszos férfi. Napszíta, ujjatlan trikót viselt, meg seszínű nadrágot. Csípőre tett kézzel állt, és Esztert bámulta kíváncsian. Mosolygott a szeme. A lány a könyvére meredt. Föltekintett, de nem látott már senkit. Csak a szokásos, kis csobbanások. Valahol – távol a parttól – belemerítettek egy evezőt a vízbe. Ketten suttogva beszéltek, nem sejtve, hogy a víz mennyire vezeti a hangot. Csak szófoszlányok jutottak el a lányig. Lényegtelen, hétköznapi társalgás volt.

A fiú visszaérkezett, és Eszter nem volt képes úgy fogadni, ahogy szerette volna. Hidegen szólt hozzá, maga sem tudta, miért. Talán Lipcsével van a gond... vagy az egészszel. Nem működik ez köztük.

Cserszegi fogta a lány kezét, vagyis inkább csak érintette, érezte a bőre közelségét. Lefelé nézett, ahol nem maradt semmi a víztükörből, csak egy-két fényes, fehér csík. Hátrafordult, az ösvény és a házak felé. Komor épületek sugározták a tavaszi napon beléjük szorult kevéske meleget.

Aztán a Déli pályaudvar, a sínek. Az alagút cserepes szája. Ott ültek akkor, amikor megkapta a levelet.

El fogsz menni, jelentette ki a lány, és idegesen végigsimította a haját. Sötétedett, de még éppen ki tudta betűzni az írást.

Nem tudom.

A fiú vállat vont, és az álláig felhúzta a cipzárt. Mesterkéltén köszörülte a torokát, csak azért, hogy teljen az idő.

„*Ki hord manapság kardigánt...?*”

Óriási lehetőség. A Lipcsei Egyetem...

A fiú szipogott. Zsebkendőt vett elő. Levette a szemüvegét. Lehelgette, és aprólékos gonddal megtörölte. A térdén dobolt az ujjával.

Sanyi bácsi is ezt mondta. Annak idején neki nem volt lehetősége.

Neked van. Majd meglátogatlak. Aztán nagy fizikus legyen belőled...

Ezt ne, kérlek, mondta a fiú, ez nekem így túl direkt.

Akkor tudatosodott benne, hogy addig egymásba karolva ültek, mert a lány kisiklott a hóna alól.

Szemét vagy...

Eszter felállt, sétálni kezdett. A kissé rövid szoknya fekete-fehér kockás mintája eltűnt, a fiú csak körvonalakat látott.

Nem akartalak megbántani, mondta a fiú. Undorodott a konfliktusoktól.

A rokonszenves német fiatalemberre gondolt, aki a lipcsei professzor figyelmébe ajánlotta.

Egyetlen cikk...

Eszter először nem válaszolt, egy helyben állt tőle néhány méterre. Megmozdult, és elindult feléje.

Egy nagy köpeny volt. Egy kabát. Valami eltakarta az eget, és különös, vijjogó hangot adott.

Ott guggolt előtte a lány, és a szemébe nézett.

Te vagy a legjobb, érted?

Ugyan már, mondta a fiú, a vállát rángatva, a fenének van kedve Lipcsébe menni.

Lajkót dúdolt. A lány elmosolyodott.

Dehogyan nincs kedved.

Eleredt az eső, komótosan, bánatos cseppekben. Elindultak hazafelé, mintha csak az égszakadás elől menekülnének.

A palánknál – átmásztak rajta, pedig egyszerűen meg is kerülhették volna – segíteni akart a lánynak, de az elhárította. Szokatlanul nyersen viselkedett.

Megelőzte a fiút. Cserszegi megszorította a lépteit, hogy le ne maradjon. Profilból is gyönyörű, gondolta. Csodálta a rakoncátlanul minden irányban leomló fekete hajzuhatagot.

Mondani kellene neki. Dicsérni.

Nem szólt, mindketten kapkodták a levegőt. Azt akarta mondani: jól áll neked, ha dühös vagy, de a lány megelőzte. Valami lényegtelen ügyről kezdett beszélni, nyomtatványokról, meg a nyomtatványokhoz kapcsolódó illetékesekről és jogkörökről. A fiú néhány mondat után nem bírta odafigyelni.

Eszter észrevette. Elhallgatott, és még szaporábban szedte a lábát. Aztán – még mindig lihegve – azt mondta:

Persze ha az imádott ösztöndíjadról volna szó... arra nyilván odafigyelnél. Én nem számítok neked. Szeretted a hajamat. Esetleg még a szagomat is. Szívesen vagy velem együtt. Nem hiszem...

Egy kandeláber alatt jól látszott, hogy elpirult. Gyorsan másról kezdett beszélni, mielőtt a fiú szóhoz jutott volna.

Menj csak Lipcsébe. Mondom, majd meglátogatlak. Persze a világért sem akar nálak zavarni. Egy ilyen nemzetközi fakultáson sok csinos lány lehet. Meglehet, nem is válaszolsz majd a leveleimre...

Nem tudni, komolyan beszélt-e. Az eső rázendített, percek alatt bőrig áztak mind a ketten. A fiú kinyitotta az ernyőjét, és bátortalanul a lányra pillantott.

Gyere már, nevetett Eszter. Hülyéskedtem.

Egymáshoz bújtak az esernyő alatt. Cserszeginek jócskán elgémberedett a karja, mire a villamosmegállóhoz értek.

Hazakísérhetlek?

Tudod, hogy az apám nem szereti...

Mit szeret apád tulajdonképpen? – kérdezte Cserszegi, életében nem találkozott még olyan különös figurával, mint ő. Csak hazakísérlek. A kapuig – ígérem.

A kapuig, figyelmeztette a lány, apám pedig nem „figura”.

A villamoson Cserszegi szeretett volna visszatérni arra a kettészakadt mondatra, de a lány – mintha nem tudná, miről is van szó – kisiklott a válaszáds elől, valahányszor a fiú újból nekigyürkőzött. Bizonytalan körvonalú fekete tornyok mellett mentek el.

Az ablakot bámulta. A lefolyó vizet.

Azt írta Ralf, hogy *remek* a felszerelésük.

A lány nem válaszolt, csak megigazította a gallérját, és megszemlélte magát az ablaküvegben.

Van idő bőven a kutatásra. Alig kell tanítani...

Gondolom, minden nap délben fogsz kelni, mondta a lány rosszállóan.

Itt most elbúcsúzunk.

A fiú előre imádkozott, hogy ne találkozzanak senkivel a kapualjban, mert akkor az a rövidke együttlét is oda.

Szerencséje volt. A lány megengedte, hogy megcsókolja – a vizes tincsek simogatták Cserszegi arcát –, aztán fölnevetett, és lenyomta a kilincset. Cserszegi intett, tétován, aztán gondolt egyet, utánaszaladt, de már üres volt a kapualj, és a villany sem égett. Visszament a ház elé, majd át a kihalt utcán. Nem volt biztos benne, melyik Eszter ablaka, egészen addig, amíg meg nem látta a fényt. Sokáig álldogált egy elszenesedett gumókká olvadt szemetes mellett.

*

Nemrég találomra kikereste egy szerinte tapasztalt író, bizonyos Kerecsen telefonszámát (ismert név volt, Cserszegiek köreiből legalábbis). Másodszori pró-

bálkozásra otthon találta, és – nagy meglepetésére – kapott tőle egy időpontot aznap kora délutánra.

Körfolyosós ház volt, olyasféle, ahol a betonudvar repedéseiben fü nő, és délben öregasszonyok üldögélnek pongyolában a hevenyészett szárítókötél árnyékában, mintha a frissen mosott ruhát őríznék. A háznak négy lépcsőháza volt, a kapualjban semmi sem utalt arra, hol találja az író, úgyhogy a fiú keresgélt egy darabig, mire az egyik szűk hátsó lépcső közvetlen szomszédságában ráakadt a lakására. Az ajtó résnyire nyitva volt. Habozott, hogy egyszerűen bemenjen-e, de inkább kopogtatott. Előkerült egy szanaszét álló hajú, borostás fej, álmos, vérben forgó szemekkel, és a nyomában egy kockás flanelingbe bújtatott, csapott vállú felsőtest.

Mi tetszik?, kérdezte álmosan, aztán rögtön másfelé nézett, és mivel az ajtó egyből a konyhába vezetett, a fiú láthatta, hogy megpróbál tüzet csíholni, aztán némi keresgélés után megfog egy alpakkaszerű edénykét a vízforraláshoz.

Segíthetnél. Mindig meggyűlik a bajom ezekkel a vacakokkal.

Tanácsalatosan vizslatta a tűzhely fölötti polcot, ahol egymáshoz megszólalásig hasonló üvegcsék sorakoztak, bennük sötétebb-világosabb porok.

Itt hagytak, mondta szomorúan az író, és az ajtó felé mutatott, nyilván, hogy ott távoztak. Valószínűleg egy nőről volt szó, aki a konyhabeli káosz okozója.

Az író a tűzhely előtt állt, a víz éppen forni kezdett, amikor Cserszegi észrevette, hogy megvágta magát.

Vérviz! Van itt kötszer?

Á, nincs. Van. Biztosan. De ne foglalkozzon vele, barátom.

Most kávézni fogunk, szögezte le. Kiválasztotta az egyik üvegcsét, elővett két üvegpoharat, és mindkettőbe szórt néhány kanál port. Aztán forró vizet öntött hozzá. Ügyetlenül tálcára rakta. Intett a fiúnak, hogy menjenek be.

A nappaliban sötét volt (minden redőny lehúzva), viszont az egyik sarokban igen erős rajzlámpa világított. Cserszegit vakította a fény. Az író nem vett tudomást róla. Meghatározhatatlan színű, süppedős fotelbe ültek. Az író többször fáradtan végigsimította az arcát, még hangot is adott hozzá. Aztán ásított, és nyújtózkodott. Belekortyolt a kávéba. Élénk lett. Érdeklődve fordult a fiú felé.

Nyilván hozott nekem valamit.

A fiú várta azt a pillanatot, de most kényelmetlenül érezte magát. Most még elszaladhat. Mindössze két helyiségen kell átvergődnie. De marad. Mindig marad, a legkínosabb helyzetben is. Ezt gyűlölte magában.

Írtam egy könyvet...

Letette az asztalra a vaskos kéziratot, a szélével elvágólag. Óvatosan – hogy a másiknak ne tűnjön föl lehetőleg – legeltette rajta a szemét, ahogy a gyerekén szokta az ember. Három év. Legalább három, sőt, ha hozzáveszi a doktoriból elvesztegetett időt, akkor több mint öt. Azt hitte, hogy az sok. Elszégyellte magát, amikor hallott egy befutott íróról, aki tíz évig írt egy – terjedelmesnek nem nevezhető – regényt.

Sokan írnak könyveket, mondta Kerecsen, az író. A mellkasán kibújt egy ingomb az öt megillető lyukból, és láthatóvá vált a szőrös mellkasa, meg egy vé-

kony aranylánc. A láncon nem lógott semmi. Csak egy önmagáért való, végtelenített aranylánc volt.

Az író hátradőlt. Legyintett.

Nem baj. Maga is próbálkozik... Figyeljen ide!

Egy könyvszekrényhez vezette a fiút. A majdnem fekete polcon, szemmagasságban fehér borítójú, kemény kötésű kötetek sorakoztak, csaknem fél méter hosszan.

Kerecsen – úgy tett, mintha találomra venne le egyet, nem is kellett odanéznie – a kezébe nyomta az egyiket. Két ujjával felnyitotta, de egyáltalán nem találomra.

Olvasd! – kiabált rá, aztán helyesbített: olvassa, kérem.

A fiú akadozva, mert zavarban volt, olvasni kezdett, és minél előbbre tartott a szövegben, annál rosszabbul olvasott, mert már amiatt is zavarba jött, hogy az író kételkedhet az olvasáskészségében.

„Diszlexiásnak tart.”

Kétségbeesetten próbált odafigyelni a szöveg jelentésére, de hiába kapaszkodott az egyes szavakba, olyanokba, mint „rákfenéje”, „tőzeg”, „apokalipszis” és hasonlók, nem kerekedtek belőlük értelmes mondatok a fejében. Amúgy jó emlékezőtehetsége volt: baráti beszélgetéseknél képes volt visszagondolni a társalgás legelejére, úgy, hogy precízen visszapörgette, ki mit mondott, és arra ki hogyan reagált.

Azt gondolta, Kerecsen mindjárt rákérdez, mit is olvasott. Szétfolytak a betűk, sűrű könnyfüggönyben csak a cikázó fényköröket látta. Kerecsen – vagy valaki más, aki időközben a szobában termett – nagyot horkantott, ijesztőt, öblösét, mint egy ragadozó. Cserszegi régóta vágyott rá, hogy ilyen fenyegetőt tudjon horkantani, mondjuk, amikor a postán álldogál a sorban, a számára semmitmondó, sárga úgynevezett „csekkekkel”, és eléje akarnak tolnakodni. Jobb híján csöndben maradt. Visszamentek a fotelhez. Az író fölvette a dohányzóasztalon heverő kéziratot. Most nézett rá először, unottan, bambán. (Hány kézirat lehetett már a kezében?)

Fölemeli az asztról. Átpörgeti. Föl-le mozgatja a levegőben, a súlyát akarja megbecsülni.

Még egy grafomán, mondta halkán, és sóhajtott.

Túl sokat tévézik, fiatalember. Azt hiszi, mindenkinek nagyregényt kell írnia.

Fölugrott, újra odament a polchoz. Keresgélt, mormolta magában a könyvcímeket.

Ez az. A *Közöny*. Olvasta?

A fiú bevallotta, hogy nem olvasta. Fázott, összehúzta magát a fotelban. Kicsinek és tehetségtelennek érezte magát. Soha többé nem fog írni. Minek? El kellene fogadnia az ösztöndíjat. Lipcsében volt, valami főtéren. A professzor talárban, mosolyogva állt az egyetem kapujában (amúgy sehol egy lélek), és azt várta, hogy a fiú átlépje a küszöböt.

Lapozza ezt át, mondta nyersen az író, ne ilyenkor álmodozzon. Micsoda maga, bölcsész?

Fizikus vagyok, felelte a fiú, olyan szerényen, mintha szégyellné.

Lapozza át, mondta az író újra, és az orra alá dugta a vékony füzetet.

Nem kell több száz oldalt írni ahhoz, hogy jó legyen valami.

A fiú belelapozott, de nem értette, amit olvasott. Elszaladtak előle a betűk. Halványan emlékezett a történetre, valami fazon, aki nem szerette az anyját, a szomszédait annál inkább (egy lány is van a történetben, aki feleségül akarja magát vetetni), aztán se szó, se beszéd, lelő egy arabot. De azt nem gondolta volna, hogy csak ennyi az egész. Nem volt valami termékeny író ez a Camus.

Arányérzék, vakkantotta Kerecsen elgondolkozva. Ráncolta a homlokát. Aztán egy mozdulattal kihörpintette a forró lötytyöt, amit idegesítő megfontoltsággal kevergetett. Arányérzék, fiatal barátom, mosolygott Cserszegire, ez a titka mindennek. Ha csak az írásra szűkítjük: először is tudnunk kell, mit akarunk írni, és milyen mélységben akarjuk kifejteni a mondandónkat. Eleve gyanús, ha egy elsőkönyves írónak két kiló a kézírata. Hány szerzői ív ez?

Nem tudok ívben számolni, mondta Cserszegi, és tüszentett; a rajzlámpa által megvilágított porszemek kezdettől fogva zavarták.

Mindegy. Akármennyi. De túl sok. Olvastam egy amerikai könyvet a regényírásról (letolta az orrán a valószínűtlenül nagy szemüveget, Cserszegi akkor döbbenet rá, hogy szemüveges), amiből egyetlen dolgot volt érdemes megjegyezni, mégpedig azt, hogy az ember első könyve ne legyen több, mint kétszáz oldal.

Cserszegi azt mondta, belátja, hogy kissé bő lére eresztette a mondanivalóját. Mikor játszódik? – kérdezte az író (mintha számítana az idő), visszatolva a szemüveget nagyjából az ornyergére, és a fejét a bal keze hüvelyk- és mutatóujja közé fektette. Cserszegi el szeretne volna magyarázni, hogy arra aztán végképp nem volt ideje, hogy könyvtárakban üldögéljen, és anyagot gyűjtsön, így aztán szó sem lehetett történelmi regényről, de úgy gondolta, ez semmiképpen nem csinál kedvet az írónak ahhoz, hogy elolvassa az opust, meg felületességre is utalhat, így aztán csak azt mondta, halkán, hogy „kortárs”, amit persze sokféleképpen lehet érteni, de Kerecsen megelégedett ennyivel.

No, csapott a kézíratra az író, majd belenézek. Szabad a kedves nevét még egyszer? A fiú értetlenül pislogott, hol az íróra, hol a kézíratra.

Igen, persze, ide van írva, mondta az író, és fölállt, hogy kikísérje a vendégét. Vége volt a látogatásnak.

*

A lány szülei nem voltak otthon. Eszter és Cserszegi a lány szobájában ültek (Eszter úgy találta, nem helyénvaló, ha a szülők távollétében „belakják” a lakás többi részét), és zenét hallgattak. Az ösztöndíjat egyikük sem hozta szóba. A lány kijelentette, hogy Cserszegi *tűrhető* novellákat ír, akár meg is mutathatná egy illetékesnek. A fiú el akarta mesélni a látogatást, de aztán túl gyorsan másra tereledött a szó, és nem mert vele előhozakodni. Teáztak, és mindketten másra gondoltak. A fiú az ösztöndíjra, a lányra, és arra, hogy majd meglátogatja odakint, sőt, akár kint is maradhatna vele egy darabig a nyári szünetben. Aztán az írásra gondolt, arra, hogy milyen keservesen született meg a kézirat, és lehet, hogy szemétre való.

A lány arra gondolt, hogy összetörné a fiút, ha most szakítana vele, pedig éppen itt lenne az ideje. Elhatározta, hogy kitart még egy darabig. Időt ad neki, bár úgysem fog megváltozni. Sohasem változnak meg az emberek.

Hallgatta Lajkót, dúdolt hozzá, és beletúrt a fiú hajába. Nézte a jobb lábán kidudorodó eret. Pár hónapon belül meg kell műteni, ha az orvos egyáltalán megengedi, hogy elhalassza, amíg Cserszegi el nem utazik, mert semmit sem utált volna jobban, mint azt, hogy a fiú szenvedni lássa.

Nagy Zopán

„Önológiai” napló-részletek

*

A múltkor ifj. Írsai Olivér látogatott meg szerény hajlékomban, és igen kevés habozás után, megfontoltan, barátkozón, majd egyre tüzebben (akkor már én is oldottam görcseimen): közvetlen – és közvetett őseiről mesélt „rituális tisztelettel”...

Napok múltán jómagam látogattam meg : családjának távoli, nemes birtokán – majd több napi vendéglátáson át, miközben verses elbeszéléseket bontogattunk, már-már lebegve szabadítottuk (egymás felé) a szellemet – a palackokból...

*

Tegnap este egy (annyira tüzesnek nem gondolt) egri leányka keresett fel. – Hűvössége, szárazsága meglepetéseket rejtegetett...

Anyukája, a szekszárdi születésű Cabar-né is elkísérte, hogy a „védtelen” leányt jelenlétével védje.

Ismerősük Mádi Flóra, a szépséges fehér nő is bekapcsolódott a fotózásba, így festettünk fényt az éjszakába...

*

Ma dél körül (a bor-párlat boltjáról már nem annyira híres) Vinocskával utazgattunk gyártelepről – megbeszélésre, téveszmékből – galériákba, miközben a méltán legendás Sligo Vicával, a Zug-ítató tulajdonosával találkoztunk a zsinagógával szemben, s lassan elkezdődött egy összetett (ám félbemaradt) ismeretelmélet gyakorlata-váltása, illetve régi alapok át-alapozása...

(=Alakváltozások...)

*

Két-három napja, délután, Tokajból érkezett ismerősöm kopogott reám az antikvárium ablakán, hogy mélyebb rétegekbe invitáljon (és értsem őt szellemi pincében, nyárson – hogy szavait idézzem), majd égető ízekkel hasson reám, zamatos mondatokkal árasszon el, pompásan vibráljon elmés félhomályom, s legyen jellemes elemi párom...

– Ezen percekben bukkant fel
(a sorok között)
Gönczi Barna „barátom”,
aki emlékeim karakteres (és frusztrált)
netovábbja...

*

Távoli rokonom, Villámi Franc, a nagy kísérletező hívott meg magához, hogy ama eszményi tájon, ahol csodákat művel – és ápol : frissítsek, kapcsolódjak, s legyek a régi, mármint ihletektől áldott, illatok-ingerek szenteltje, kinek van még legbenső kertje, ne pedig az a kerge, városi kísértet, aki már csak próbál – és ígéret...

– Tehát : föltárta otthonát, ajánlva kegyembe (sorra és rendre) vérvörös kelyhekben áramló sok-sok hús rokonát, akik a hegyekből bugyogó aromák...

*

Szőlősi Fürt Mámor küldött a minap három (csuda-jó) palacknyi verset, amiket egy dombon (a „Szüret-land” nevű helyen) fedezett fel fortyogó-fakadó testtel, amint éppen mustrára vette Tihanyi Fanni hangtalan bugyrait...

Visszhang nélkül zajlott – s zúdult a
(különben zaklatott) t.este, miközben Mámor
– csak fejben – : címemet kereste...

*

Agata Zubrowka hívott el bölény-taposta vidékre,
ahol ígerte jólétünk fölfakadásait...
A lengyel hon, több éjszakára: Übü király
varázslatos díszleteibe (és mondataiba) öltöz-
ködött...
(A föl-fakadás ízei még napokig feszültek közénk,
köröttünk pedig opálos látomás remegett...)

*

– „Unikombinált” napra ébredtem.
Gyógynövény-kertekkel álmodva:
tetten értem egy ösvényt, ami:
rajtam át kivezetett...

*

Bordói Bertalan barátom, ki fanyar-fintorú,
ha bortalan: meglepett egy esős (már majdnem
szuicid) reggelen, sajátos kis tölgyfa-hordóját
görgetve fel a lépcsőkön...
Inyem éppen bedagadt („új ízek a nap alatt”) –
gondoltam, miközben régen hallott szóviccekkel
terítettem a vendégszobát, míg „istenhozott
Bertalan” szellőztette borát...
A füstölt-sajtolt délután már
idézetekkel lett elegy, s a borongásból
kaján rigmusok váltak úrrá a virtuson...
Kisvártatva: Barik Erik lánya, Barik Erikácska
érdes-dallamos, buján követelődző hangjára
eszméltünk, – s összekacsintva nyitottunk ajtót...

*

Balatoni Boglárka – és Cabar-né
együtt utaztak le nyári lakhelyünkre,
hogy facéron – és férjetlen ismerkedjenek

a homoki élővilág puritán pulzálásával,
s gasztro-nonszensz utazásokat tegyenek:
érintőleges gerjedelmekkel...
A puszta népe hamarosan megbolydult
jövetelükre. – A Nohák – és a Novák
ördögi fondorlatokkal mutatkoztak be.
(Itatták magukat : fertelmesen...)
Estefelé a környék szépe – és széptevője,
Chardon-né is felajánlotta magát.
(Éjszakáig lassan mindenkit meglepett...)
Láttunk mi patát, rózsaszín combot, – és szárnyat...

– Majd kegyetlen kegyektől
jajdult fel a másnap...

*

Merényi Krisztián

Kanalas Zsuzsa mosdatása

Dércsípte házfal.
Falumagány.
Hajlott asszonyok mosdatnak odabent;
ágkarjaik markolnak
a színtelen homályba.

Zsuzsát mossák, a masnis Zsuzsát.
Test utcáin ráncos kézfárművek.
Kalácsarcú anyja véres keze
üstökös sebezte hold.
Vállukkal egymást lökdöső vének:
felhők között ritmikusan fürdőzők.
Kendős varjak, évek óta mosnak.

Izzadtságukat nem oldja víz.

Odakint már kiált a vén,
s a maszatos gyermek:
„Zsuzsát mosdatják!
Zsuzsát mossák!
Itten!”

Halvány csillagok
falkákban gyúlnak,
temetésre.

Békétlenül

A kert előtti fenyőfásor felett
denevérek zuhantak a föld felé.
Feltettem egy lemezt.
Hátradőlve a fotelból
kényelmesen vártam az est
utolsó felvonását.
A pislákoló gyertyafény
beszűkült saját, bizonytalan
lángfala közé, majd rövid
haláltusa után végleg kialudt.
A tű is a csend holtvágányára
siklott.
Mielőtt a zenétől
elszenderedtem
volna; nyugtalanság vett erőt
rajtam.

Miklya Zsolt

Lassan, reped

*Repedt kályhámön macska ül,
És a macska is, lassan, reped.
Nem egerekért ég, hevül,
Nem madártojás után eped,
Kályhámön repedt macska ül.*

Repedt madárnyom legbelül,
Süvöltő koppan ablakomon.
Szárnya az üvegre terül,
Teste fagyott kő, mélyre dobom,
Madárnyom reped legbelül.

Reped az ég, boltja, az úr
Ma éjszaka bennem megpihen.
Hajléktalan csak földre dül,
És csitt, csendet int most a szívem,
az ég repedt foltja, a zűr.

Tengerarc

Látom a kavics moccanását
az átiramló víz alatt.
Hullámok felhajtóereje
a szárnyon.

Csak ha lehunyom a szemem,
emelkednek hegyek,
egyébként mustármaggá
zsugorodik a tér is.

*

Arca lecsöppen.
Pohárba öntött ólom
süllyed a mélyre.

Ami alatta,
az új bőr moccanása
parányi rengés.

*

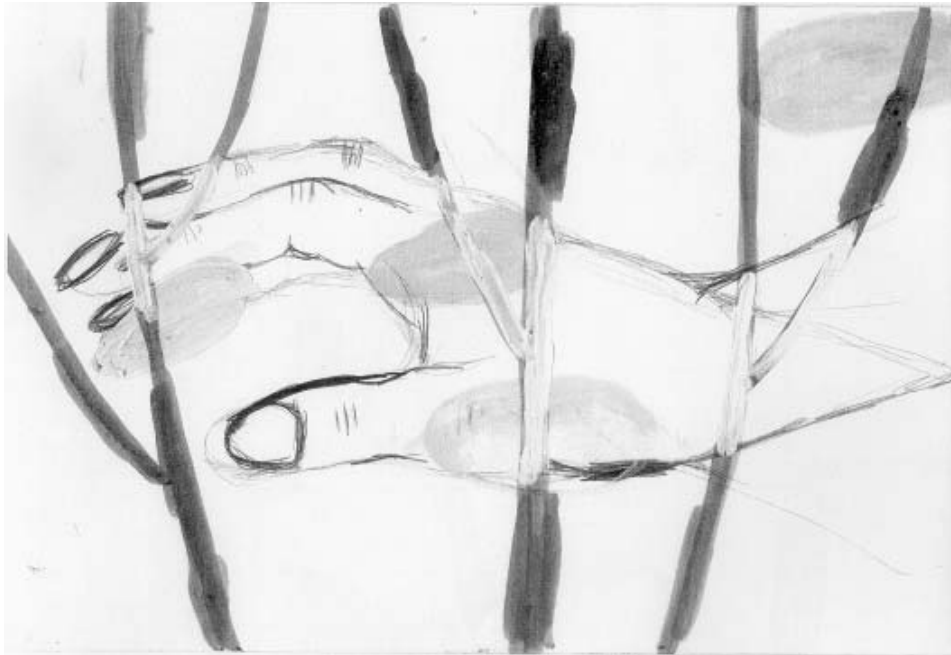
Textúra csak.
Arca helyett a cérnaszövet,
mi a sebet takarja.

Emlékszel a nyers vászon
érdes hűvösére?
Mosás után a szárítókötélen,
átítatva napfény és levegő
bódító vegyülékével,
hidegen mégis és keményen.

*

Egy tenger álmodik bennünk,
és mi kagylóhéjainkkal
pulzálva araszolunk
a fenékfövényen.

Egy tenger emlékezetéből
estünk szét, két kagylófél,
homokba ágyazódva,
megsértve még
a lábat.

Poós Zoltán

Az alkony fokozatai

részlet

I/13.

Már hajnalban fölébredt. Rágyújtott egy cigarettára, és közben mereven bámulta a lány konyhaablakát. Tovább kell mennie, nincs megállás, ismét be kell hatolnia a lakásába. Semmi mozgást nem észlelt. Mivel a Mithrász-nyomon elakadt, elővette Castiglione: *Il Cortegiano* című könyvet, amit Zichyné fordított.

Az Udvari Embertől azt kívánom, hogy a tudományokban a középszerűnél képzetesebb legyen, legalábbis azokban, melyeket humanisztikusoknak nevezünk; és ne csak a latin nyelvet ismerje, de a görögöt is, azért a sok különféle dologért, melyet azon a nyelven oly isteni szépséggel írtak. Otthonos legyen a költők írásaiban, nem kevésbé a szónokok és történetírók műveiben, gyakorlott legyen a versek és próza írásában, főképp ezen a mi olasz nyelvünkön; ami által nem csak magának szerez örömet, de módot nyújt hölgyekkel való sok kellemes társalgásra.

Ezzel sem ment sokra, ugyanakkor eszébe jutott, hogy Sophie talán túl sokat vár egy férfitől. Ivott egy pohár vizet, és tovább figyelte lakást. Továbbra se történt semmi. Lehet, hogy nincs otthon?

És egyszer csak kinyílt a lakás ajtaja, a lány elindult reggeli sétájára foltos kutyájával. Újra itt volt az idő a cselekvésre! Kulcsomójával zsebében elindult az első emelet felé. Most már tudta, melyikkel nyílik az ajtó, és egykettőre benn volt a lakásban.

A térképet nem találta meg, viszont a dolgozószoba asztalán látott egy könyvet.

Az antik Róma vallása.

Szóval, vallás- vagy művészettörténész! Lehet, hogy a Mithrász-kultusból írja a diplomamunkáját. A könyv mögött talált egy ötvenoldalas füzetet.

Saint-Yves Agarttha, a beavatási centrum.

Ez meg mi – dünnyögött, és olvasni kezdte. Pár perc múlva zajt hallott a folyosó felől.

Majd megszerzem valahonnan – gondolta, és már rohant is ki a lakásból. Épp jókor, mert a lány már becsukta a ház kapuját. Gábor gyorsan visszazárta a lakást, feliszkolt, majd amikor Sophie bezárta maga mögött az ajtót, óvatosan lesétált a lépcsőn.

Nem volt maradása, elment a szigetre, hogy ússzon egyet. Hétkor kezdődött az első órája, volt még ötven perce.

A Margitsziget olyan benyomást tett rá, mintha végképp levált volna a városról, mintha mindenki elfeledkezett volna róla. Most vette észre, hogy mennyire elvadult a környék. Kutyatej, repce és lapulevél nőtt a nedves, csírázó talajon. Mintha tíz éve abbahagytak volna egy építkezést, mert elfogyott a pénz, vagy

közben elvált a titokzatos építetű házaspár. A nyilvános vécé lejárójában egy Zrínyi rohamlöveg roncsa éktelenkedett.

Mintha nem is a szigeten lenne, hanem a budai hegyvidék valamelyik völgyében. Mintha szándékai lennének a tájnak, mintha lassan, de tovább vonult volna. Mondjuk arra, ahol legalacsonyabb a víz. Morajlottak, hajladoztak a fák, olybá tűnt, mintha egyre növekedett volna az erdő, ahogy áradáskor megtelik vízzel a rakpart. Átugrott egy csalános árkot, aztán már tényleg az uszoda jött a maga modern eleganciájával, sötétvörös, klinkertéglás homlokzatával, két hatalmas zászlótartójával.

Jó napot, Frici bá! – köszön a portásnak.

Csobbanunk egyet, Gabikám?

Így van Frici bá, így van! – mosolygott.

I/14.

Ez a fejezet Agartháról szól. Arról a földalatti birodalomról, melynek hálózata eléri

a világ valamennyi részét, és maga a Világkirály, a Melkisédek kormányozza. Gábor az elkövetkezendő napokat az Agarthai utáni nyomozással töltötte. Fölkerezte gyerekkori barátját, Pap Janit, aki osztálytársa volt az elemiben, akivel együtt úszott évekig, és aki később néprajz szakon végzett az egyetemen.

Pap nyúlászú, szemüveges, de kimondottan elegáns fiatalember volt. Mind-ehhez öntudat és pimaszság járult. Aki nem ismerte közelebbről, ellenszenvesnek találhatta. A nagy tudású, művelt fiú tevékenyen részt vett a népi írók mozgal- mában, járt Indiában is, az egyetem első éveiben könnyen meglódult a fantáziája. Osztálytársai annak idején paprikajancsinak nevezték, Gábor nem egy esetben kelt birokra a barátját gúnyoló fiúkkal. Pap végigharcolta a bekerítést, több lö- vést is kapott, evett autóolajban sült lángost, golyó helyett ez is elvihette volna. Minden alkalommal felemlegette, hogy az Atrium moziban, ahol az ostrom előtt egy hónappal látta a *Nyugaton a helyzet változatlan*t, tűzharcba keveredett az oroszokkal, majd *ideiglenesen kifüstölték a tatárokat a környékről*.

Gábor nem túl meggyőzően, azt mondta, hogy büszke a barátjára. Pap szerint ő is ezt csinálta volna, ha nem megy el Dél-Afrikába.

A Kossuth Lajos utcai Nemzeti Kaszinó épületében nyílt presszóban találkoztak.

A sárgára festett, fehér ablakkeretes, kétemeletes épület kívülről szolidnak hatott, holott földszintjén főurak esküdtek, báloztak, rendeztek fogadásokat olyanoknak, mint például a walesi herceg, akit aztán VII. Edward néven ismert meg a világ. Az ostrom több helyen sebezte meg az épületet. Az első emeleten folyt a politizálás és a kártyázás, ide jártak többek között a múlt kísértetei is.

– Ezer és egy éve nem láttalak, édes öregem, már azt hittem, vízbe fulladtál – üdvözölte Pap régi barátját, és megkínálta egy Regalia Media szivarral, amitől Gábor kissé elérzékenyült.

– Ne szórakozz, Dél-Afrikában szívtam utoljára ilyen szivart!

– Felhívtam édesanyádat, érdeklődtem, megvagy-e. A távollétedet reklamálni kezdtem, mert az utóbbi hetekben eltűntél.

És hirtelen megkérdezte, honnan támadt úszóbajnokunk Agarttha iránti érdeklődése, mert nagyon meglepődött, mikor a telefonban említette. Közben nagyot kortyolt feketéjébe, és megforgatott ujjai között három darab kis követ. Gábor rágyújtott, majd az öngyújtójával babrálva előadta, hogy egy képregény rajzolásához kérték fel anyját, és szó esett róla, hogy segít a történet kiagyalásában. Egy titokzatos expedícióról szólna, melynek az a küldetése, hogy megtalálja Agartthát, és onnan elhozzon valami szent követ, és egyéb kincseket.

A történet ötlete a Hány János képregény újság szerkesztőjétől jött, egy utazó hőst kell majd megteremteni, aki egzotikus kalandokba bocsátkozik Afrikától az Északi sarkig, és pisztoly helyett ostor a fegyvere.

Pap nagy hévvel kifejtette, hogy milyen sok a hasonlóság az északi mítoszok és a tibeti kultúra között, és hogy egyes feltételezések szerint Tibetben várják leginkább a Világkirály eljövetelét. Ami a tibetiekénél a csakravarti, azaz a Kerék Ura, az megfelel az északi kultúrában a Halászkirálynak, és sokan vélekednek úgy, hogy már csak Tibetben található meg az Eleven Hagyomány.

Gábor szerint, ha létezik egyáltalán ez a Világkirály-mítosz, akkor se élő alaknak gondolták a tibetiek a Világkirályt, hanem valami szimbólumnak. Pap közbevágott, mert szerinte, ha létezik mégis, akkor egy spirituális centrumon keresztül nyilvánul meg. Agarttha hídként szerepel az anyagi és a felsőbb világok között – fejtegette tovább, mikor is tetőtől talpig végigmért egy elegáns nőt, aki épp a mosdóba tartott. Elmosolyodott, majd folytatta, hogy szerinte Tibet csak másodrendű spirituális centrum, ahogy Salamon temploma, a Tabernákulum is az. Mert ezek csak másolatok lehetnek, hisz a tényleges világtengely, az axis mundi, azaz égi világ képmása sosem mutatkozik meg nyíltan, sem a tengely mozgatója, a Kerék Ura.

Gábor arra gondolt, hogy mindent egy lapra tesz fel, az se bánja, ha végén elvicceli az egészséget. Miután újra cigarettára gyújtott, belekezdett abba, hogy a Világkirály is emblémája közé sorolja a Napot, és lehet, hogy összefüggés van a perzsa hagyomány, a Mithrász-kultusz és Agarttha története között.

Pap viszont azt válaszolta, hogy szerinte nincs összefüggés, mert a bika kultusz másfelé vinné a dolgot. Az oroszán inkább szoláris állat, a Nappal kapcsolatban álló lény. Mellesleg mind a középkorban, mind az antikvitásban emblémája a hatalomnak és az igazságnak. A szakrális földrajz szerint tehát ott kell lennie Agarttha központjának, ahol nagy számban fordulnak elő szoláris állatok. Tibet nem ilyen hely.

Gábor megkérdezte, hogy mi a helyzet velünk, magyarokkal, hogy nekünk van-e közünk valamelyik kultuszhoz. Pap végigmért Gábort, majd kifejtette, hogy a Mithrász-kultuszhoz mindenképp van közünk, lévén, hogy Pannónia provinciában a második század környékén virágzott e vallás. Erről árulkodik például Aquincum is, de a Világkirály-mítoszhoz nem sok közünk lehet – és közben fűjt egy füstkarikát, hátha sikerül megformálnia belőle az axis mundit, majd így folytatta: bármivel el lehet játszani, hisz minden összefügg mindennel. Elvég-

re a magyar parlament előtt is ül két oroszlán, melyek a hatalmat jelképezik, de a Lánchíd előtt is, mely a főváros két részének kapcsolatát, azaz a kommunikációt hivatott szimbolizálni.

A híd vitt a Várhoz, amely tele van titkos járatokkal. Arról nem is beszélve, hogy a Vár mellett található a Naphegy. Nos, a Naphegy – mosolygott cinikusan – a kelta tradícióban egyenlő a fehér hegygel, mely a vízözönök alatt mindig érintetlen maradt.

Pap rendelt még két-két deci bikavért, fiamnak szólítván a pincért, majd összeráncolt homlokkal rágyújtott. Gábor, nehogy másfelé terelődjön a beszélgetés, újra bedobta a Mithrász-témát. Hallottál róla – tette fel a kérdést –, hogy vannak régészek, akik azt állítják, hogy a kultusz kiindulópontja Pannónia provincia?

Persze, mondta Pap. Róma kis-ázsiai hódításai során számos helyi lakost so-roztak be a hadseregbe, és ezek a katonák, Pannóniába költöztek.

Majd visszatért Agarthára, mert eszébe jutott, hogy ott kell a spirituális centrumnak lennie, ahol senki sem számít rá. Egy boldogtalan világban – fejezte be titokzatoskodva.

Gábor a terítőn lévő bornyomot törölgetve fáradtan intette le a pincért, és elnézően mosolygott. Búcsúzáskor megbeszélték, hogy így nem mehet tovább, sűrűbben találkoznak majd.

Aznapra már semmi mást nem akart, csak pihentetni az agyát, mert a zavaros gondolatoktól megfájdult a feje. Gyalog indult el a Jókai utcába. Mikor hazaért, süttött magának bundás kenyeret, majd elővette az anyja által színezett Flash Gordon képregény egyik példányát. Azt, amelyiket magával vitte 1930-ban a gödöllői osztálykirándulásra. Még arra is emlékezett, melyik képkockát nézegette a buszon, mikor az osztálytársai a *mit csinál a pásztor a birkákkal* kezdetű viccet mesélték. Emlékezett, melyik kocka jött, amikor Cinkota melletti lángosos bódéhoz Morlin hozzávágott egy telepített üveget. Arra is, ahogy Pap nyerített, és arra is, hogy mi volt a becsomagolt reggelije.

I/15.

Gábor felébredt, és felhúzta a redőnyt. Nyári zápor lepte meg a várost, az ereszcatornáknak kotyogott az eső, a nyitott ablakon a friss levegő áramlott be. Egymás mellé rendelte az esős, hűvös nyári reggeleket, és azokon az esős élményeken keresztül vizsgálta a fejlődését. Ezt a gondolatot például szívesen megosztotta volna Sophie-val, de egyelőre azt se tudta, ki ez a lány, abban se volt biztos, hogy hívják. Lehet, hogy az egész nyomozást csak kellemes szórakozásnak tartja? Ilyen alapon megfigyelhetné az állatkertben a zebrák vagy a krokodilok viselkedését is. Nem és nem.

Sophie-val meg kell ismerkednie. Célrányosan szervezni az életet, csak a lényeges dolgokra koncentrálni. Mert mi van, ha másnap úszóedzészről jövet elviszik az oroszok, és valahol Szibériában bámulhatja a végtelen, havas pusztaságot. Elkerülhet oda, ahol hó hull mindenre, ahol ki se mehet a barakkokból, de nem is lesz értelme kimenni. Számos történetet ismert, melyeket az első világháború végén az orosz hadifogságból hazatért tisztek meséltek az édesapjának.

Nincs sok idő, úgy tűnik, az oroszok egyre többen lesznek. Azt mondják, építeni jöttek, de mindent leszerelnek, és amiről nem tudják micsoda, az ott rozsdásodik a záhonyi mellékvágányokon.

Megpróbál addig boldog lenni, amíg módja van rá. Szeretné végre szemtől szemben látni a lányt. Edzés után felmegy a Balaton utcai házba, és minden lépését követni fogja, utóbbi időben elhanyagolt barátait pedig heteken belül fölkeresi, mert az nem járja, hogy lassan mindenkitől eltávolodik.

Az uszodában semmit nem vettek észre abból, ami vele történt. Mindenkiel viccelődött, a gyerekeket évről évre ugyanazokkal a tréfákkal boldogítja. Síppal a szájában, csíkos pólóban ült egy nyugágyon, és közben tanítványait figyelte, akik olyan szépen pillangóztak, mintha az életük múlna azon, hogy mit mond nekik az óra végén.

Ő is ilyen lelkes volt annak idején, de úgy nézett az edzőire, mint a szörnyetegekre. Tudta, hogy a sípoló izomkolosszusoktól függött sorsa és már-már misztikus erőt tulajdonított nekik. Rá is így gondolhatnak a gyerekek? Milyen meglepő, ahogy a lappangó tapasztalatok hirtelen előtörnek huszonöt éves rejtekhelyükről. Előkúsznak olyan élmények is, amelyek húsz évig eszünkbe se jutnak, pedig alapjaiban változtatták meg a személyiségünket. Erre gondolt, mikor egy fiú hátrafelé ugrott fejest. Ezt a mutatványt ő is szerette gyerekkorában, de edzője kiparancsolta a vízből, majd akkora pofont adott neki, hogy újra a medencében találta magát. A kilenc év körüli Gábor közben ezt mormolta maga elé:

- Ki foglak rúgatni, te büdös proli.
- Mit mondtál, nem hallottam jól – kérdezett vissza edzője.
- Semmit, csak azt, hogy ne rúgjanak ki, mert apám megöl, a büdös életbe.

És közben arra gondolt, hogy ha kirúgnák, élete rossz irányt venne, tehát meg fogja magát kedveltetni az edzővel. És ez az edző volt az, aki felkészítette az olimpiára. Dr. Lótz. Majdnem elfelejtette, hogy kedvenc trénere, dr. Lótz belepofozta a vízbe.

Vajon a legfrissebb tapasztalataink mennyire befolyásolják az emlékek szerkezetét? Vajon ha most kihívná azt a fiút, és belepofozná a vízbe, mennyire változna a benne őrzött kép arról a bizonyos esetről? Ha az élmény a visszaemlékezés során nyeri el végső alakját, mondhatni: tervezzük az emléket, akkor most élesebbre állíthatná az élményét, hisz most a másik aspektust is, a dühös tanár nézőpontját is birtokolná. Nem volt szíve megütni a gyereket, csak óra után hívta magához, és szenttelenül a következőket mondta neki:

- Ha még egyszer háttal ugrasz fejest, belepofozlak a medencébe.

Edzés után vizes hajjal indult a Balaton utcai lakásba, és elszántabb volt, mint valaha. Meg fogom szólítani a lányt – döntötte el a dolgot.

II/1

Magyarország számára a háború vége a történelmi emlékezet összeomlását is jelentette. A felejtés elsődleges polgári kötelességgé lépett elő, egyúttal a feledést megkönnyítendő, gyors ütemben felállították az új emlékezet útjelzőit.

Az *oktogoni merénylet* hatására kezdetét vette a cserkészcsapatok és a katolikus egyetek felszámolása. A köztársasági karhatalom új egyenruhát kapott, a város megtelt a szürke mundérba öltöztetett tányérsapkás, derékszíjas rendőrökkel és katonákkal. Átkeresztelték az utcákat, az újjáépülő Ferencz József hídból Szabadság híd lett. Az emlékezet forradalmának első hulláma az udvariasság szertartásos nyelvezetét is elsöpörte. A felejtés népi demokratikus programja további alkalmazási területre lelt, felejtésre ítéltetett a *múlt korszak* minden emlékhelye.

A vármegyék oda-vissza történő felmondása egészen a nulla évig az iskola-rendszer emlékezetműködésének a legismertebb teljesítményei közé tartozott.

Gábort a társadalmivá tett emlékezetrombolás fölöttébb idegesítette, de most úgy érezte, hogy a nyár és a politikai uborkaszegzon mindent elviselhetőbbé tesz.

Margitsziget, 1946. június 25., szombat délelőtt kilenc óra. A nyári szünet kezdete.

A koraérett forróságot felváltotta a tartós kánikula. Belépés, köszönés, lengőajtó, hűvös légáram, apadó fény, gyerekzsivaj, öltözőszag.

Gáborban ez a pár másodperc egybefüggő érzésvilágot jelentett, de az érzés kibontakozása már akkor elkezdődött, mikor kétszáz méterre megközelítette az épületet. A vízzel teli medencéből hűvösség dőlt a kavicsal felszört útra.

Pillanatok alatt levetkőzött, és ahogy kísétált az öltözőből, ünnepélyesen körbenézett:

Ezennel megnyitom a nyári szünetet! – mondta maga elé. A két hónap szabadság. Kezdődjék innen, a versenymedence mellől! És az is milyen szokatlan, hogy a padkát szinte körülölelik a puffadó lapulevelek. Már csak a papagájok hiányoznak, mint Robinson szigetéről – jutott eszébe, miközben orrába kúszott a frissen megtöltött medence illata.

Most, hogy a romeltakarítási láz alábbhagyott, mindenki színt vall. Gábor Sophie-val kapcsolatban, a tisztviselők a pártszimpátiák terén, a gyerekek, hogy szeretik-e a mázsaszámra kapott krumplicukrot és tejport. Budapest éhezett. Ő ebből annyit érzett, hogy valamivel több lángost és tükörtojást evett, és az Úri utcai kétszáz négyzetméteres lakás helyett hetven négyzetméteresben laktak. Rosszabbul éltek, mint az *özönvíz* előtt, de a budapesti átlaghoz képest még mindig elfogadható színvonalon. Tegyük hozzá, hogy a család elrejtett tízezer *dezsőt*, azaz dollárt, így a feketepiacon – ahol a dollár szónak varázsereje volt – bármihez könnyen hozzájutottak. A szünet ideje alatt le kell zárja a Sophie-ügyet.

Nem akart tudomást venni a vele szembe jövő viháncoló gyerekekről. Csak morgott valamit, amikor a vakációzó tanítványai ráköszöntek.

Tíz éve volt az olimpia. A kerek évforduló közelebb hozta az eseményeket, jobban emlékszik most Berlinre, mint két vagy három éve...

A stadiont két oldalról az olimpiai és a német zászlók, legfelül a résztvevő ötvenkét nemzet lobogója díszítette. A százezres tömeget befogadó nézőtér morajlott, harsonák hangja szólt, fülsüketítő zajjal dörögtek az ágyúk, galambok röppentek fel. Gábor arcán megjelent az a kötelező mosoly, melynek kíséretében a gyerekekre szoktunk nézni. A hetven méter magas toronyban megkondult az olimpiai harang. Harminc fok lehetett, érezte a földből áradó meleget.

Mindent észben tart, mert – ahogy azt a naplójába írta pár évvel ezelőtt – *az állandó emlékezés újabb és újabb logikai viszonyokat talál a régmúlt eseményei között.* Gyerekként különösen azok a romok érdekelték, melyeknél már a XVIII. század régészei is ásattak, így a XVIII. századi régészek után is lehetett kutatni.

Miért jut eszébe szinte minden nap a Berliini Olimpia? Hiába győzött, nem volt tőle boldog, nem érzett semmi különöset. Meglepte az is, hogy az olimpia előtti gondolatkísérleteire jobban emlékszik, mint magára az utazásra és a versenyre.

Nem örült igazán az aranyéremnek, lekötötte figyelmét a látvány, a stadion formája, az embertömeg, a világ népeinek zászlói. Telítve volt élményekkel, ezért arra gondolt, hogy halogatja még egy ideig a jókedvét. Most másra kell figyelnie. Aztán elégedetten várta, hogy a vonat megérkezzen a Keleti pályaudvarra.

Berlin óta mások lettek a távlatok, olyat is érzékel, amiről korábban sejtelve sem volt. Kamasz korában egyfolytában izgult, vajon jól sikerül-e tizenegyedik születésnapja, hisz nem lehet, hogy egy életen át arra emlékezzen, hogy unalmas volt a gyerekkor lezárásának ünnepe. Volt víziója arról, hogy milyenek kell lennie egy tizenöt éves fiúnak, hogy mit kell megnyernie egy tizenhat évesnek, hogy hány éjszakai fürdözést kell megúsznia, és hogy hányszor kéne megbukni ezeken a kalandokon, hogy még ne rúgják ki, de hatalmas történetek kerekedjenek ki belőlük.

És ma este végre találkozhat Sophie-val. Délig a Szigeten lesz, úszik, megnézi a teniszezőket, megáll a vadszőlővel befuttatott drótháló előtt, és legalább egy óráig bámulja a gazellamozgású lányokat, a hengerelt vörös salakot, a fehér mészcsíkokat és az ismeretlen márkájú sporttáskákat.

Ki kell találnia egy szervezetet, egy önálló sejtet, ahová majd beszervezi Sophie-t – jutott eszébe. Kitalálja a célokat, a hogyanokat, kitalálja nevet, az emblémát, a pecsétet, és csak a végén árulja el neki, hogy valójában ketten voltak. Mivel „sejtszerűen építkezik a mozgalom”, a lány nem fog gyanút, hisz csak vele lesz kapcsolatban. Elővette a Nyomozási naplóját, és megálmodta a szervezetet.

Petőfi-Szendrei Körnek nevezte el. A kör úgy szerveződik majd, mint a családok, így tud leginkább inkognitóban maradni. Megfogalmazta a célokat is.

1. Magyarország függetlensége.
2. A szovjet hadsereg távozása.
3. A demokratikus elvek folyamatos biztosítása.
4. A sajtó visszavétele a kommunistáktól.
5. Az államosítás leállítása.
6. Magánéleti Minisztériumot! Állami szintre emelni a polgárok boldogságának az ügyét.
7. Nemcsak a családok, de a szerelmes párok is kaphatnak állami kölcsönt. Például gyűrű vételére, vagy egyszerűen az udvarlási költségekre.
8. *Nagyobb szabadságot a szertartásokat illetően. Bárki megkomponálhatja az eljegyzését, esküvőjét, a keresztelőt – e szertartások tervezésében konzulens lehet az egyház.*

Györei Zsolt

Simaságok simasága

Fenekéről
ez az ének
Gyönyörűmnek –
nem egyébről!

E fehérén,
e vakítón,
alakító
leleményem
kerekíthet,
ha papíron,
a fehérén
kanyarítom
hava ívét
feketén?

Ha leírom,
hogy e porhó
csupa forró
simaság oly
nagy ajándok?
Imzámoly,
hova térden
hazatérhet
a zarándok,
ki nem élhet
remetén?

Menedékén,
iker-ékén
ha motoznak
napi százszor
kezeim,
derülök, mint
ama pásztor,
ki nyugodhat
Ida békés
mezein!

Fenekedve
törekedvén
csak a szebbre,
csak a többre,
a tökélyre,
a reményem
eme gömbbe
helyezem most:
a sötétbe

te, fehérén
ragyogó, szép
telehold,
kacagón égj
szememen most,
fele lellem
te leheld!

Csak a szándék
az ajándék,
de vakon vak
a hasonlat,
töredék és
düledék – nézd,
csupa rom!
Ma a tintát
hagyom inkább...
Szavaim hát
teneked
fenekedbe
harapom!

Megálló

Miért jut minden délután
serény eszembe Ön,
s igyekszem már a HÉV elé,
hogy hátha szembejön?

Vagy azt fontolgom: vajon
cipel felém a busz,
leszállsz-e róla, s boldogan
a két karomba busz?

A János-hegyet vizslatom:
netán a Libegő
bocsát a földre, és ezért
forr úgy a levegő?

Szegény anyuskám, nem nagyon
okos gyerekű –
fürkészve nézem mindegyik
fogaskerekűt...

De érkezz hozzám korcsolyán,
fakutyán, fűrge sín,
vezessen műút, vén Dunánk,
a szél, vagy szürke sín,

ejtőernyő, bűvárnaszád,
hóballon, csille most,
nem említvén a dodzsemet,
se metrót, villamost...

Én sírni készen, mint kinek
a pernye szembe száll,
várom egyre: szembefut,
vagy úsz, vagy szembeszáll.

Fohászodom: legyen sűrűbb
a jármű-forgalom!
Menetrend lett az én imám,
s belé Önt foglalom!

Szabó László

Rémálom

Nem rím-tiszta passzport, sőt „disszonánc” –
agyréim: visszapasszolt a szó-finánc.

Rendszerváltás

Segélyre várt *a nincstelen,*
hiába kér: *Tanáctalan.*

Rímkísérlet

A modern Aphrodit(ae),
mondd, hermafrodita-e?

A múzsához

Nem zizzen papír, a toll hever,
kórót nevel a virágcserep,
s a veréb már-már háziszárnyas,
hisz árnyas kertedben csivitel.
Limitálsz: szárnyam visszametszed,
s a legszebb versem a szívedben
szárad el.
Francba vel
ed!

Nyilas Attila

Kirándulás után

Ezt hozta a nyár. A falu
határában mozgó zöldségesnél
vásárolt s az alagsori, vagy
csak alagi? melegítőkonyhában

a mélyhűtőbe egy cigaretta
erejére betett, majd gondosan
megmosott gyümölcsöket fehér
porcelán tálkában: két satnya,

állítólag savanykás almát, pár
szem érett, édes illatú ringlót,
miniatűr sárgabarackokat,
az egyik mintha szeplős lenne,

nedvesség csillog egy kocsány
vájatában, bicska hasítja ki
a nyomott részt a tényleg bor-
ízűből. Jó élni és semmi de.

Szieszta

Hárskúti erkélyünkön,
alagsori ebédünk után

(zacskós levest ettünk, és
édes péksüteményeket),

műanyag széken ülve,
neszkávé ízével a számban,

izzadságszagú melegben,
mezei rovarszerenádban

két dohányipari világcég
termékeit hasonlítgatom.

Király Levente

Levél nővéremnek

Gondolom, meglepődsz, mert most nincs Karácsony, Húsvét vagy ilyesmi, és mi csak ilyenkor levelezünk; mit levelezünk, képes- vagy levelezőlapot küldünk. Igazából azt sem tudnám megmondani, miért írok neked... Éva és a gyerekek amúgy jól vannak, egészségesek, a srácokkal sok a macera; de hát ezt jónak mondom, neked három fiad van, egyébként üdvözlöm őket, és a Ferencet is. A régi cimborák is megvannak még, bár szép lassan tudatosult bennem, hogy mind-egyik barátságnak előbb-utóbb kialakul egyfajta rutinja. Körvonalazódik, aztán ez afféle szögesdróttal körbevett határ lesz, hogy kivel miről tudsz beszélni. Az évek során megismered a másikat annyira, mit érdemes neki elmondani és mit nem. Persze Évával szemben is léteznek hasonló gátak. Nem arról van szó, hogy nem értene meg, hanem csak nem tudna mit kezdeni azzal, ami engem kínoz mostanában, hiszen nem vett részt a múltunkban – csak mi ketten voltunk, bocs, vagyunk testvérek. Mi nem tudtunk kivonulni ebből a játékból, hanem bele voltunk betonozva. Még talán te sem érted majd, mi az, ami a szívemet nyomja, és mostanában olyan erővel szorít, hogy alig kapok levegőt. Nagyon kérlek, segíts rajtam!

Nehéz lesz elmondani, hiszen olyan őszintének kell lennem, mint még soha. Mindent el kell mondanom, hogy megérts.

Legelőször rólad írok, kedves Irén. Sosem felejttem el neked azt a két esetet, amikor igazán rendes voltál velem. Egyszer – még nagyon kicsi voltam, a családi házban laktunk – eltévedtem a folyóparton, és dühömben sírtam, az a fajta pánikolós sírás ez, aminek emléke napokig is eltart; és akkor megjelentél, mint egy tündér, kézen fogtál és bevittél a házba. Nagyon hálás voltam, akkor nagyon-nagyon szerettelek. Aztán, sok-sok évvel később falztál nekem a születési bulin történetek miatt, tudod, a kristály poharak... Mégis, legtöbbször utáltalak, sőt gyűlöltelek, még azzal a gondolattal is eljátszottam, milyen lenne, ha te nem lennél, sőt milyen lenne, ha te, apa és anya meghalnátok egy autóbalesetben, és én egyedül maradnék: azt hiszem, egész vonzónak képzeltem el azt az állapotot. Ne haragudj, Irén, de tényleg ezt gondoltam, és az előbb azt ígértem, hogy őszinte leszek... Azóta csak közömbös vagy számomra – és épp ezen szeretnék változtatni, mert milyen kegyetlenség, pazarlás és – nem tudok mást mondani - *butaság* lenne a részünkről, ha úgy halnánk meg, hogy nem ismertük egymást. Én például nem tudom, mitől vagy boldog, mi szomorít el igazán; nem tudom, hogy miközben olvasod ezt a levelet, zavarba jössz-e, ezzel igazolva a kettőnk közötti távolságot, vagy megértesz. Nagyon remélem, utóbbi az igaz...

Azért persze sok mindent tudok rólad: kikbe voltál szerelmes, hogyan maszturbálsz (mindig hallottam, amikor elélezteél!), mint ahogy te is rajtakaptál egyszer, és szétkürtölted a családban, de még a barátnőidnek is elmesélted – na ak-

kor meg tudtalak volna ölni! Tudom, mikor vesztetted el *tényleg* a szüzességedet, és hogy amikor piszkáltad az orrod, a taknyot elkented a fotel aljában. És mindketten ettük a papírt, a radírt, és együtt kóstoltuk meg a saját szarunkat. Látod, mi mindent tudunk egymásról: hát ne távolodjunk el végleg! Én hiszek benne, hogy újrakezdehetjük ezt a testvéri kapcsolatot, ha te is úgy gondolsz, úgyhogy kérve kérek: beszéljünk minél hamarabb! Izgatottan várom a hívásodat – hány nap múlva lesz vajon?

Nemrég eszembe jutott nagypapa halála. Mikor meglátogattuk a kórházban, már egészen sárga volt a bőre. Mindenki azt mondta, sikeres lesz a műtét, de én láttam a szemében: ő már tudja, hogy meg fog halni. Hogy vége. Azóta is bánom, hogy nem beszéltem vele komolyan; csak annyit kellett volna mondanom neki, hogy szeretem, és tudom, ő is szeret, és ezt egyébként mindketten tudjuk, de olyan jó kimondani. A fene egye meg, kihagytam ezt a lehetőséget, és ugyanezt nem szeretném elmulasztani anyával és apával. De velük addig még tisztáznom kell néhány dolgot...

Mert tudnod kell: anya nem szeretett minket. Ezt sokáig én sem hittem el, tiltakoztam ellene, pedig olyan nyilvánvaló volt: menekül előlünk, nem tud mit kezdeni velünk, végső soron csak idegesítjük. Anya olyan *utódokat* látott bennünk, akik megfelelnek bizonyos elvárásoknak, ezért úgy bánt velünk, mint a robotokkal, vagy inkább kutyákkal; csak a bennünk rejtőző, vagyis miáltalunk megvalósítható lehetőségeket látta, melyeket ő elszalasztott az életben. Egy cseppet sem érdekelt, mi mit akarunk. Téged nem hagyott elmenni kertészkedni, hanem erőltette az orvosi pályát, amit úgyis otthagytál, csak sokkal később, és közben elpazaroltál egy csomó értékes évet. Én pedig mindig is színész akartam lenni, nem ügyvéd, csak én felláztam, és színész szakra jelentkeztem; bár aztán rájöttem, nem vagyok alkalmas a pályára. Hagyjuk, nem is ez a fontos. Meg lehet érteni persze anyát is, mert nem volt könnyű élete, de szerintem – éppen ezt láttam be az utóbbi időben – ez semmiképp sem mentség.

Amikor minderre rájöttem, szinte meggyűlöltem anyát, valamiképp törleszteni akartam, ezért nagyon is kedves voltam vele, menekültem a kedvességbe, s mikor elutasított, akkor lubickoltam a kéjben, hogy lám, milyen szívtelen, visszatartja a közeledésemet. Lehet, hogy fölismerte: hamis ez a hirtelen ellágyulás. Azóta nem próbálkozom ilyesmivel.

Azt is el akarom neki még mondani: sokszor arra használt, hogy saját elfuse-rált dolgait az én nyakamba varrja, állandóan azzal zsarolt, hogy miattam, a zül-lésem miatt megy tönkre a házassága apával, amiből egy szó sem igaz, hiszen apát sem szerette soha. Minden elismerésem apáé, hogy kibírta, de anya sajnos telje-sen elnyomta őt, talán már a személyisége is teljesen feloldódott. Tőle is megkér-dezném, nagyon finoman, hogy ő személy szerint mindebből mennyit lát, miért tűri el anya zsarnokoskodását? Lehet, hogy vele is többet kéne foglalkoznunk... Mondjuk elmehetnénk egyszer hármásban sörözni. Tényleg, Irén, szereted még a sört? Mennyit meg tudtál inni! Nekem is csak nagy nehezen sikerült leküldeni annyit – na és mekkorákat böfögtél utána! Még mindig szoktál böfögni, vagy

csak ha egyedül vagy? Te is szentként viselkedsz a gyerekek előtt, mint az én Évám? Úristen, mennyit vitatkoztunk ezen: ha finganod, böfögnöd kell, otthon ne sajnáld, ne fárasszuk egymást fölösleges udvariasságokkal, de Éva mindig azt mondta, ilyet nem illik, ilyet nem szabad csinálni, és ha továbbra is kötöm az ebet a karóhoz, akkor válás lesz a vége. Na mindegy, ez más tészta, csak eszembe jutott.

De kár, hogy annak idején nem jöttünk ki egymással. Ó, nővérekém, úgy szeretnék beszélgetni veled! Vajon hogy nézel most ki? Több mint egy éve nem láttalak... Nekem hullik a hajam elöl, azt hiszem, áttérek a nagyon rövid frizúrára, akkor talán visszafiatalodom pár évet. Na és egyre őszebb is vagyok, a pocakom maradt ugyanakkora, két éve változatlanul nem dohányzom, reggelire müzlit eszem, képzeld; de azért heti egyszer-kétszer elmegyek kocsmázni – csak finoman, nem hiányzik a has- és fejfájás. Szóval nyugodtan élek. Remélem, neked sincsenek a szemed alatt karikák a stressztől. Van már pocakod? Tokád biztos nincs, mindig is szép, vékony nyakad volt. Az arcod már nyilván ráncosodik, de, gondolom, te is kened mindenféle bizbasszal, meg kozmetikushoz jársz, úgyhogy még biztosan nagyon szép vagy.

Egy kicsit szerelmes voltam ám beléd kamasz koromban, persze anyába is, és ez hiába normális a pszichológusok szerint, akkoriban teljesen paranoiás voltam. Emlékszel? Na mindegy, a lényeg, hogy fussunk össze minél hamarabb. A rokonság ajándék kell legyen, nem pedig átok. Legyen valaki, aki segít, akiben mindig megbízhatsz – és ne csak akkor találkozunk, ha baj van. Szóval ezért akarlak látni téged. Tudni akarom, te mit éreztél ebben a családban, tudni szeretném, te mit gondolsz erről az egészről. Nagyon szeretném tudni. Szeretlek, csókol öcséd.

Nádasdy Ádám

A Tiszánál

Ahogy a víz lötyög, és könnyedén borul,
áthágja edénye korlátait,
úgy loccsan városunk a tájba itt,
egy utca felénél kifúj, váratlanul.

Bent oszlop, mintha övvel volna összefogva,
sőt abronccsal, urbánus és tömör,
de kijebb azt se érti, hogy „vödör”,
csak fut és terjengve ivódik be a porba.

Bent szilárd, nehéz, kövekből rakott
erős medencében a város szinte fagy.
Márványhidegen várja a napot,

mikor folyója medret, partot hátrahagy,
és ahogy tüzelő szuka szokott,
vonítva sürgölődik: város, merre vagy?

Szeged 1959

Más ízű kakaó, más elegancia.
Tömjénfüst nélküli katolicizmus.
Utolsó üzenet, halkán kell mondani:
Klebelsberg Kunó. A villamoskerék
szikrát hány, folyton a kőnek ütődik.
Csemegebolt, a tájon egyedül; a dámák
benéznek minden nap, ők it a dámák.
A főposta komoly: élet-halál,
állva telefonálnak, ordibálva, egy sor
üvegfalú kabinban: Meghalt. Igen. Az éjjel.
Még nem tudjuk, mikor. Megszületett! Fiú!
Az egész város titkol valamit, talán
hogyan tették a vasúti hidat.
A fizikatanárom pont ilyen volt:
lassú, széles, tiszteletre éhes.
Valami finom szégyen lengte át.
Papnak készült, de összeszúrta a leveit

a patikusnéval, aztán kiugrott. Szigorú
öreg házaspár lettek, dacosan
vallásosak; hajszára mint Szegec,
mellőzöttek voltak és alacsonyak.

Bogdán László

Tula mackója

– *levél Catullusnak*–

Gyertyám mind szomorúbban ég. A falról
barbár árnyalakok rázzák kardjuk.
Utolsó libben a hazug gyertya.
Ágyam körül setétben sorakoznak
a kísértetek, mancsukban megvillan
a tőr. Az elátkozott táj felett
homályló Luna ezüstös fényében. Nyögve
vágom közéjük a vánkost, de nem
gyújtok világot, szoktatom szívem.
A rettenethez. Lesbia általad megénekelte
rigóját látom. Tulának Catullus,
trák rabszolgalányomnak medvéje van,
bús mackó, szopogatja Tula ujját,
akár Lesbiáét csípte a rigó.

Az elátkozott vidék

– *levél Vergiliusnak*–

Vadászni hívott a szarmata fővezér,
elvadult tájon lovagoltunk, éjjel,
kísérteties zöld hold sütött az égen,
akasztottaknak tűnő villámsújtotta fák
remegtek fényében. Gőzölt a lápvidék,
mocsarak rothadtak, erjedt a tőzegfüst,
remegtek lovaink mintha várták volna
a csodát, fújtak, fel-felnyerítettek.
Motozott valami a sűrűben, Démon?
Hápgva riadtak a vadlibák zöld fényben,
mintha hazajáró kísértet, kívülről
láttam magam én is. Róma messzire tűnt,
hexametereid biztonsága szintén,
feszülten remegtem, felajzott íj húrja.

Levél Julius Caesarhoz

Ha úgy döntöttél gazember leszel,
miért latrokkal vetted körül magad?
Mért nem okultál? Hisz annyi híved volt,
veteránok kikkel együtt küszködtél
a gall pusztákon... Ők hova tűntek?
Nem láttál volna át a szitán, te
aki kalózokat is átvertél hajdan,
merészen játszva!... Te ne tudtad volna:
ki korpá közé keveredik disznók
zabálják. Nem is sejtetted mi készül?
Istennek hitted ó Caesar magad?
Nem érdekelt más, csak a hatalom?
Tőrök villogtak. Róma lehanyatlott.
Nyitott szemedben tört meg a jövő...

Levél egy római fuvoláslányhoz

Nem tudom emlékszel-e még rám, Claudia? Naso vagyok,
az elátkozott költő. Gyönyörűen fuvoláztál, amikor találkoztunk.
Húsz éve, tegnap. Vékony, fekete lány. Melleid szokatlanul teltek
tűntek, a tunikán átderengve, De a legizgatóbb mégis a fuvola volt,
duzzadt ajkaid között, Már akkor is virtuózan fújhattad a bíborfuvolát,
átváltoztatva a férfiakat téged meghágni akaró csődörökké,
üzekedő kankutyákká. Tetszett az is ahogy játszottál.
Mehívatalak házamba, Néhány óra múlva, boroskupámmal kezemben
gyönyörködhettem játékodban. Kérésemre lehullott a tunika is,
Minek ha egyszer felesleges? És a szádban izgatón illegett a fuvola.
Elvarázsoltál, Claudia. Húsz éve? Tegnap? Emlékszel még rám?
Én a száműzött, nem felejtetlek el, soha!
Fohászokj értem, kérlek. Rómában szeretnék meghalni s még egyszer hallani
szeretném élveteg fuvolád bűvös szavát.

„Levelezéseink” elé

Egykor sokat leveleztünk. Mi, emberek, írók, olvasók, szerkesztők, kiadók. Ma már egyre inkább s egyre többen csak kitüntetett pillanatban, kitüntetett okokból fogalmunk levelet – főként kézírással. A felgyorsult élet- és munkaritmusban az emberi és munkaköri kapcsolattartás, üzenetközvetítés praktikusabb csatornáinak látszanak a telefon (beszélgetés, sőt, SMS), az Internet (e-mail). Csakhogy a levél anno nem csupán a kapcsolattartás, az üzenetközvetítés eszköze volt, hanem például az emberi érintkezés, különböző személyiségek és lelkek egymás iránti megnyílásának különös alkalma és lehetősége, a baráti kapcsolatok fenntartásának egyik jól bevált, olyan, elmélyültebb viszonyok érzékeltetésére is alkalmas eszköze, amelyekre a mai e-mail, SMS-üzenetek már nem nagyon képesek.

Bizonyára irodalomtörténeti, művészettörténeti érdekességek, filológiai adalékok, egyes művek és az életmű, az életút jobb megismerésének vágyától is vezérelve, de leginkább talán mégis ezért pillantunk bele ma is szívesen híres emberek, klasszikussá vált alkotók levelezéseibe, hiszen – amint Balogh Tamás idézi itt következő tanulmánya bevezetőjében Lengyel Andrásról – „Aki egy íróat meg akar ismerni, félretolva a változó irodalomtudományi divatok kínálta értelmezési sémákat, a műveken túl leginkább a levelekre számíthat. Bennük valami olyasmi dokumentálódik s válik megismerhetővé, amit semmilyen más forrás, maga az irodalmi mű, a műalkotás sem nyújt.” Egy évekig, esetleg évtizedekig tartó levelezés pedig nem csak az író és a címzett személyiségének megismeréséhez fontos forrás, de a kapcsolatrendszer tágabb összefüggéseiről, általánosabban magáról a korról is sok mindent elárulhat.

Az írói levelezések kutatásának idehaza és külföldön is komoly irodalma van már, konferenciák, tanulmánykötetek foglalkoznak magával a „műfajjal” is és egyre szaporodnak a fontos alkotók levelezéseit feldolgozó kötetek is. Műhely rovatunk itt következő összeállítása nem akar az elméleti vitákhoz hozzászólni, nem pótol súlyosabb hiányokat, mulasztásokat a levelezéskutatás terén, jóllehet néhány érdekes irodalomtörténeti adalékkal azért szolgál talán, inkább csak egy újabb emlékeztető az egykori levelezések és azok mai kutatásának jelentőségére. S mivel szinte korlátlan lehetőségeket rejt még magában a levelezéskutatás, a mi terjedelmünk pedig véges, azáltal próbáltuk behatárolni összeállításunkat, s egyúttal összefüggést teremteni a tárgyalt témák között, hogy csak a szűkebb régióinkhoz, Békés megyéhez kapcsolódó levelezésekből emelünk ki néhányat, olyanokat, amelyek a lokális vonatkozásaikon ugyanakkor messze túlmutatnak. Ezért is hisszük, hogy a közzétett tanulmányokban, az eddig még publikálatlan levelekben olvasóink széleskörűen megtalálják a maguk számára is fontos és hasznosítható mozzanato-
kat.

Elek Tibor

Balogh Tamás

Kosztolányi Dezső Békés megyei kapcsolataihoz Tevan Adolf és Tevan Andor Kosztolányihoz írott leveleiből

„Tevan Andor messze vidéken, a tírják rónán álmodik a magyar könyvről.”¹

Minden életműkutatás alapparadigmája, hogy a mégoly fontos oeuvre-eket sem ismerhetjük abszolút egészükben – sohasem lehetünk biztosak abban, hogy minden alkotást, dokumentumot ismerünk; ezek egy része (sajnos: szükségképpen) mindig is lappangani fog; hogy majd később egy szerencsés kezű kutató megtalálja valahol.

A (szerzői) levelezésekre ez kiváltképp igaz. Viszont pontos életrajzot, alapos kapcsolat-történeti elemzést a levelezés ismerete nélkül aligha lehet. Hiszen „az írói levél – kivált összefüggő, nagy sorozatban, egy tudatfolyamat dokumentumaként – sajátos szövegtípus: az életrajzi forrás és a műalkotás között helyezkedik el, s minden szempontból ennek az átmenetiségnek a lenyomata. Életrajz nemigen írható nélkülük; nem véletlen, hogy a filológusok régtől fogva élnek e szövegtípus sokrétű lehetőségeivel. Az életrajzi eseménytörténet, a szociális és lélektani karakterizálás legfőbb eszköze, forrása alighanem a levél. Aki egy íróat meg akar ismerni, félretolva a változó irodalomtudományi divatok kínálta értelmezési sémákat, a műveken túl leginkább a levelekre számíthat. Bennük valami olyasmi dokumentálódik s válik megismerhetővé, amit semmilyen más forrás, maga az irodalmi mű, a műalkotás sem nyújt.”²

Kosztolányi Dezső leveleit nagyrészt ismerjük. A Réz Pál munkája nyomán 1993-ban megjelent levelezéskötet vitathatatlanul fontos hiánypótló alapmű (ezernél több Kosztolányi-levelet foglal magába), viszont csak a Kosztolányi által írt leveleket adja, a hozzá írottakat nem. Pedig ezek ismerete az irodalomtörténeti kutatás szempontjából nélkülözhetetlen – és olvasói szempontból is „izgalmas”. Két bővebb – de filológiaiag-textológiaiag ellenőrizetlen – válogatás ugyan megjelent belőle (*A Kosztolányi-család levelezése*, ill. *Levelek Kosztolányihoz*, mindkettő Dér Zoltán sajtó alá rendezésében), viszont a három kötet együtt sem adja ki a teljes levelezést. Kosztolányi-levelek is kerültek elő az utóbbi bő egy évtizedben, a hozzá írottak közül pedig többen közzétettek már többkevesebb tételből álló anyagot. Ezek ismerete nélkülözhetetlen: az alkotót ért hatások nagyrészt a magánembert érik. Míg a kritika nyilvános vélemény, melyet a szerző vagy megfogad, vagy nem, addig a levél magánvélemény, zárt rendszerben terjed (elvileg csak két ember ismeri: írója és címzettje), s éppen ezért őszintébb, megfontolandóbb az információanyaga – így az irodalomtörténet-írás szempontjából is többet mondhat a művek keletkezéstörténetét illetően. Mindamelllett, hogy egy alkotóhoz írt levelek szeriális gyűjteménye megmutatja az alkotót ért benyomások egy részét, egyben egy korszak látképe is, hiszen a levelek több évtizedet ölelnek fel. Ezek mellett – de nem melleleg – azt is megmutatják, amit az „egyoldalú” levelezés nem: hogy Kosztolányitól mit kérdez-

¹ Kosztolányi Dezső: *Ludas Matyi*. Déli Hírlap, 1917. okt. 24. In.: Uő.: *Az élet primadonnái*. Bp., 1997. 121–122. Szerk.: Urbán László.

² Lengyel András: „Arcodról a festék nem mosódik le.” A levélíró Kosztolányi. In.: Uő.: *Játék és valóság. Kosztolányi-tanulmányok*. Szeged, 2000. 15.

tek, mit kértek, vagy éppen mit válaszoltak levelére. Hiszen a levelezés dialógus, kérdések és válaszok nemcsak hogy egymást kiegészítő, de egymást fel is tételező váltakozása – kérdés és válasz kölcsönösen értelmezhetetlen a másik ismerete nélkül. Egy levelezés a kutató és olvasó számára is rendkívüli tanulságokkal szolgálhat: előbbi tárgyi ismereteket, utóbbi egy izgalmas olvasmányt (is) talál benne. Ezért is, hogy a jelenleg nehezen összegyűjthető, a mozaikszerűen összeolvasható levélközlések helyett szerencsésebb lenne az összes levél egy kötetbe való összegyűjtése, megjegyzetelése és kiadása.³

„Tevan Andor, a szintén Békés megyei, gyomai Kner Imrével együtt – mindketten régi, tisztos nyomdászcsaládok ivadékai – becsületet szerez a magyar könyvnek” – írta Kosztolányi 1917-ben.⁴ Mondatának – az utókor által is tanúsítható – igazsága mellett hír- és gesztusértéke is volt. Kosztolányi az 1910-es években fiatal, de már befutott költőként, néhány budapesti kiadó mellett két Békés megyei kiadóval (és nyomdával) tartotta legintenzívebben a kapcsolatot: 1912-ben vette fel a kapcsolatot a békéscsabai Tevan-céggel, 1916-ban a gyomai Knerékkal.

1913-ban a *Világ* című napilapban méltató sorok jelentek meg a Tevan Andorról és a népszerű Tevan Könyvtár sorozatról: „Tevan Andor könyvkiadó Békéscsabán. Olyan kiadó, aki nálunk egészen ritka típusú. Sokat járt külföldön, van ízlése és szakműveltsége, amellyel pedig nagyon szereti és érti a portékáját, amellyel kereskedik: az irodalmat. Ez mindenütt természetes, de nálunk hangsúlyozott elismerést, kiemelést és méltánylást érdemel. A kiadónak igenis olvasnia kell. Kell, hogy szeresse azt, amit portál, kell, hogy a kiadványaiban is meggyőződés, hozzáértés, stílus legyen. Egy csendes magyar városkában alig egy éve foglalkozik azzal a gondolattal, hogy nívóban és külső megjelenésben európai nívójú könyveket teremtsen, amely akár a német, akár az angol könyvpiacnak becsületére válhat. Sokat írtunk már – ezen és más helyen – arról, hogy a magyar könyv mennyire elzüllött. Klasszikusaink olyan »díszkötés«-ben jelentek meg, hogy az európai magyar pirulva és szégyenkezve rejti el könyvtárában...

Tevan Andor mindezt látja. Vidékre ment könyvkultúrát csinálni. A „vidéki” jelzet már nem árt neki, hiszen a »budapesti« könyvkiadók legnagyobb része olyan mélyen lesüllyesztette, annyira vidékivé tette már a budapesti kiadványokat, hogy a könyvek provenienciája csak ajánlólevél lehet. Talán neki sikerül majd megcsinálni a magyar könyvkiadás decentralizálását. A *Nyugat* ízléses, nemes vállalkozása után mindenesetre Tevan Andor a második, aki friss, ízléses, érdekes magyar könyveket ad a közönség kezébe.

Tizenhárom sárga-piros füzet hever előttünk... A kis füzetek nemes és ízléses kiállításban jelentek meg. Emellett olcsók. Minden könyvbarát figyelmébe melegen ajánljuk a Tevan-füzeteket.”⁵

A névtelen recenzió – a levelezés (és a stílus) tanúsága szerint éppen maga Kosztolányi, aki ekkor a *Világ* munkatársa volt – hasonlókát írhatott volna Kner Imréről is (viszont akivel akkor még nem állt kapcsolatban). Később, éppen Kosztolányit (is) említ-

³ Szerző 2005–2006-ban a Kosztolányi Dezsőhöz írt levelek sajtó alá rendezésére NKA-ösztöndíjban részesül.

⁴ Kosztolányi Dezső: *Fanni hagyományai* (Tevan új kiadása). Nyugat, 1917. jan. 1. 140–141. = In: Uő.: *Látjátok feleim*. Bp., 1976. 305–306. Szerk.: Réz Pál.

⁵ *Világ*, 1913. március 9. Idézi: Papp János: *A szép könyv dicsérete*. A Tevan könyvek kritikái. A Kner Nyomdaipari Múzeum 16. füzet. Békéscsaba–Gyoma, 1989 = <http://mek.oszk.hu/02300/02361/02361.htm>.

ve, az ismert festő-grafikus Jaschik Álmos – a különbségek észrevétele és hangsúlyozása mellett – meg is tette ezt: „A Kner könyvek kialakuló stílusával szemben, a mindenre reagáló, friss és eleven megjelenésű Tevan könyvek állnak a másik póluson. Minden kiadvány duzzad az ötletektől, izzik a lelkeségtől és szinte mámoros örömmel kiáltja felénk kiadójának hitvallását: a komoly művészi és technikai eredményre való törekvést. Hogy stílusa még nem ért el a kialakulás forrponjtjára, annak az az egyedüli oka, hogy kissé sokféle irányban igyekszik magának utat törni és így az energiája szemmel láthatólag szétforgácsolódik. Pedig van a kiadványok között egy-kettő, mint pl. Kosztolányi Dezső *Mák* című verseskönyve, melynek nobilis egyszerűsége már a külföldi kritika nívelján áll... [...] Derekas munkát végzett és végez mindkettő [Kner és Tevan – B. T.], olyat, amilyenről tizenöt évvel ezelőtt talán álmodni sem mertünk volna... Kiadványaikban egyesül minden feltétele a tökéletes nyomdatermékeknek és minden jó szándéka az okos gondolkodásnak, a céltudatosságnak és minden lelkesége az agresszív művészi előretörésnek.”⁶

A Tevan és a Kner-cég szerzői gárdája azonban nem azonos. Ennek oka „az eltérő irodalmi eszmény volt, amelyet – elsősorban baráti kapcsolataikból következően – vallottak. Kner egészen fiatalon került a Vasárnapi Kör vonzáskörébe [...], így lesz a Kner-nyomda »főszerzője« Balázs Béla és mindazok, akik ennek az ízlésvilágnak ismert képviselői voltak. [...] Tevan Andor azonban a *Nyugat*-osok asztalánál időzött szívesen, és ezt az írói kört kívánta megjelentetni. Velük szövögetett barátságokat – részben természetesen üzleti, sokszor egyoldalú – barátságokat.”⁷ A két ízlésvilág, a két szerzői kör azonban néhány pontban találkozott – úgy is mondhatnánk, a két halmaz metszette egymást. Ennek a metszetnek legfőbb tagja Kosztolányi Dezső volt.

„A *Nyugat*-osok köréből főként ketten kerülnek majd közelebbi baráti kapcsolatba Tevannal. Mindenekelőtt Kosztolányi. *A szegény kisgyermek panaszainak* amatőr kiadása lesz a nyomda első látványos sikere. Másodikként Karinthy Frigyeset kell említenünk, akinek szintén több kötetét adta ki. Mindkét barátságot próbára teszi a kemény idő, az ellentétes érdekek, a fennmaradásért való küzdelem keserősége.”⁸ Voit Krisztina emberi és szakmai barátsággént értékeli Kosztolányi és Tevan kapcsolatát, sőt, később azt a kérdést is felteszi, hogy „vajon az a legendás barátság, amely Kosztolányit és Tevant összekapcsolta, adott Kosztolányi számára egy olyan biztonságot, amely »felelegessé« tette a más cégek felé való orientálódást?”⁹ Azonban a kérdésfeltevésben megfogalmazott bizonytalanságot érezve tagadólag meg is válaszolja: „Aligha, hiszen azért más kiadóknál is jelentek meg kötetei.”

Könyvkiadó és szerző kapcsolatában barátságról, sőt *legendás* barátságról beszélni nem feltétlenül bizonyul védhető állításnak – Kosztolányi és Tevan esetében ezt maguk az események cáfolják meg: 1925-ben Kosztolányi és Tevan között majdnem pereskedésig fajuló nézeteltérés lesz, pusztán anyagi okokból. (Lásd a Függelék.) A szigorú üzletember Tevan és az irodalmi vezéralak ekkori leveleinek hangja korántsem baráti. (A levelek

⁶ Könyvtári Szemle, 1917. 11. szám. Idézi: Papp János: Im.

⁷ Voit Krisztina: *Két mester – két út. Kner Imre és Tevan Andor*. Bárka 2000. 4. 121-130. = In: Uő.: *Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből*. Bp., én. [2005] 127-135.

⁸ Voit Krisztina: *Egy könyvkiadó portájához*. = Bevezetés. In: Tevan Andor levelesládájából. Bp., 1988. 5-16. S. a. r.: Voit Krisztina. – Tevan Andor és Karinthy Frigyes kapcsolatáról szintén ő ír részletesen: Voit Krisztina: *Író és kiadója a kor szorításában*. Karinthy Frigyes és Tevan Andor. In.: Uő.: *Fejezetek...* 122-126.

⁹ Voit Krisztina: *Tevan Andor, a könyvkiadó*. In: Uő.: *Fejezetek...* 115-121.

is beszédek: Kosztolányi és Tevan sohasem tegeződtek, még kapcsolatuk fénykorában sem.) Voit Krisztinának abban viszont kétségtelenül igaza van, hogy „Tevannak meghatározó szerepe van a Kosztolányi-életmű gondozásában”. Kosztolányinak a csabai kiadónál hat első kiadású kötete jelenik meg, 1912 és 1916 között évente egy: *Mágia* (versek, 1912), *Mécs* (karcolatok, 1913), *Lánc, lánc, eszterlánc* (versek, 1914), *Öcsém* (karcolatok, 1915), *Mák* (versek, 1916), majd később a *Kenyér és bor* (versek, 1920). Ezek mellett három fordítása (Tristan Bernard: *A csendes férj*, Thomas Mann: *Tristan* és Byron *Beppoja*), valamint 1913-ban *A szegény kisgyermek panaszainak* 500 számozott példányban megjelent 3. kiadásával indult meg Tevan Amatőr sorozat. Kosztolányi különben szinte mindegyik kötetéből készítettett bibliofil változatokat is, és 1920-ban Tevan négy Kosztolányi-verseskötetet (*Négy fal között*, *Mágia*, *Mák*, *Kenyér és bor*) jelentetett meg – első költői életmű összegzéséként – a könyvgyűjtők számára.

Kosztolányinak a Tevan-család tagjaival való levelezésére is igaz az, amit Kosztolányi levelezéséről általában el lehet mondani: nagyrészt ismert. Kisebb közlemények mellett¹⁰ két kiadványt kell itt megemlíteni: a Réz Pál szerkesztette kötet adja első ízben összegyűjtve a Kosztolányi által írt leveleket, a Voit Krisztina munkája nyomán 1988-ban megjelent *Tevan Andor levelesládájából* pedig hozza a békéscsabai nyomdással történt roppant fontos levelezés nagy részét, köztük majd’ minden Kosztolányihoz írott Tevan-levelet. A Réz-féle kötet „egyoldalúsága”, és a Voit-féle kötet apró hiányosságai adták meg az alkalmat e közlemény megszületésére – s tették egyben szükségessé is azt.

Kosztolányi és Tevan levelezése 1912-től 1931-ig fut. A cégvezető, gondos-percíz üzletember Tevan szinte minden levelet megőrzött (ugyanaz elmondható Knerékről is), az általa írottak azonban nagyrészt odavesztek a Budapest ostromakor bombatalálatot kapó Kosztolányi-házban. Három levél (2-4. sz.) maradt csupán meg az MTA KK-ban őrzött hagyatékban – furcsamód ez a három levél mind autográf. (A többi levél, szám szerint 31, a Tevan-hagyatékban maradt fenn, gépelt levelek indigós másolataként. – Ma ezek is megtalálhatók a Kosztolányi-gyűjteményben.) Tevanhoz az első levelet Kosztolányi 1912 márciusában írta, majd ezt még 156 követte. Hatalmas anyag. Tevan apjához, Adolphhoz Kosztolányi mindössze két levelet írt, mindkettőt 1914 nyarán, amikor Tevan Andor külföldi tanulmányúton volt. Az idősebb Tevan ezt tudatta vele egyetlen fennmaradt Kosztolányihoz írott levelében (1.)

Alábbiakban adjuk a Kosztolányihoz írt s eddig publikálatlan egy Tevan Adolf- (1.) és öt Tevan Andor-levelet (2-6), majd a Függelékben az 1925-ös – majdnem peres eljárással végződött – affér egy eddig ismeretlen dokumentumát közöljük: Tevan Andor Kosztolányi ügyvédjének, dr. Hajdu Miklósnak írt válaszát.¹¹

¹⁰ Pl. Szauder Mária: *Kosztolányi Dezső négy levele Tevan Andorhoz*. ItK 1970. 245-248.; Sáfrán Györgyi-Szj Rezső: *Kner Imre levelezéséből*. It, 1961. 155-167.

¹¹ A helyesírást a maihoz igazítottuk, de megtartottuk az írói sajátosságokat s az idegen szavak írásmódját. Rövidítések: MTA: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára; BML: Békés Megyei Levéltár, Gyula; KDL: Kosztolányi Dezső: *Levelek* [- Naplók]; TAL: Tevan Andor levelesládájából.

1.

Tevan Adolftól

Békéscsaba, 1914. VI/9

Nagys.

Kosztolányi Dezső úrnak
Budapest

F. hó 7-éről kelt nb. sorait megkaptam, melyek elintézésében van szerencsém tisztelettel értesíteni, hogy – fiam jelenleg külföldi tanulmányúton van, miért is nb. soraira visszaérkezésekor személyesen fog válaszolni. Ami a Tevan ktv. illeti, az már kötés illetve fűzés alatt van.

Addig is szíves türelmét kérve vagyok
kiváló tisztelettel

Fiam kb. e hó 20-ika körül érkezik meg.

MTA Ms 10.420/162. Gépelt levél másolata. – *Ami a Tevan ktv. illeti, az már kötés illetve fűzés alatt van:* Kosztolányi Tevan Andornak írta – nem tudva, hogy az külföldön van –, hogy „Ami a verseimet illeti, kérem, *várjon* – újakat írtam –, azokat is hozzácsatolom – de *ne sorozatos füzetek közt jelentesse meg*. Adja ki külön: ez a szemnek és a zsebnek egyformán jobb. Azonkívül már nem érzem hozzám illőnek, hogy az *új és legjobb* verseim kis füzetben jelenjenek meg.” (KDL 409). A kötet megjelenése végül is csúszott. Főképp Kosztolányi miatt, aki 1915 Újévkor is azt írta: „Új verseimet, melyekhez még írtam és írok néhányat, *ne adja ki ebben a háborús időben*. Ez öngyilkosság volna. Ma nemigen kelnek a versek. Azonkívül pedig *semmi esetre sem jelentethetjük meg a füzetes vállalatban*. Hiszen ezek a legjobb és legszebb verseim.” (KDL 421) Erre válaszol Tevan a 2. sz. levélben.

2.

Tevan Andortól

Békéscsaba, 1915. jan. 7.

Kedves Uram,

a múlt hét folyamán elküldtem Önnek a legújabb Tevan-füzeteket. Előre köszönöm, ha ír róluk a *Világban*.

Az Ön verseskötetét illetőleg csak részben teljesíthetem kívánságát: a háború alatt nem jelentetem meg. Azonban okvetlenül a könyvtár keretében kell kiadnom, mert, mint már egyik levelemben említettem, tavasz óta készen van a kötet. Hanem volna erre egy indítványom. Jelenjen meg a kötet úgy, ahogy van, a könyvtár keretében. Ugyancsak azonban – jobb idők beálltával – egy teljes, reprezentáló verseskötetet is kiadnánk, melyben mindezek a versek is helyet kapnának. Erre nézve, kérem, közölje velem nézeteit.

Egyébként háború után kiadóvállalatunkban előnyös változás fog beállani, de erről csak személyesen bővebbet.

A katonaságtól ezúttal ismét ment vagyok. No, és mi van Önnel? Kérem, közölje velem *okvetlenül*, katona-e vagy sem.

Sorait azonnal várom. – Kedves feleségét és Önt üdvözlöm

igaz barátja
Tevan Andor

MTA Ms 4625/76. Autográf levél a Tevan Kiadó emblémás levélpapírján. – okvetlenül a könyvtár keretében kell kiadnom: a kötet mégsem a Tevan Könyvtár sorozatban jelent meg, hanem egy év csúszással, 1916-ban *Mák* címmel, sorozaton kívül.

3.

Tevan Andortól

Békéscsaba, 1915. márc. 18.

Kedves Kosztolányi,

mindkét levelezőlapja csak most érkezett meg, így hát nem vagyok oka annak, ha későn válaszolok. A jelzett kötetet hajlandó vagyok kiadni, azonban két ív terjedelmet túlságosan kicsinek tartok. Ha teheti, adjon hozzá még valamit, hogy külső terjedelmében reprezentálőbb legyen a kötet. Kérem tehát, küldje be a kéziratokat és egyben pozícióját is tegye meg a honoráriumra nézve, nem felejtve el persze, hogy most háború van. A kéziratokat ajánlva küldje, mert a postajáratok most nagyon rendetlenek.

Szívesen üdvöзли híve
Tevan Andor

MTA Ms 4625/78. Autográf levél a Tevan Adolf Könyvkiadó levélpapírján. – *A jelzett kötetet hajlandó vagyok kiadni: az Öcsém című kötetéről van szó, melynek ötletét először Kosztolányi március 12-én írta meg Tevannak: „Lenne egy kötetem, a Tevan-könyvtárba való. Már össze is állítottam, és mondhatom, igen sikerült. Címe: Öcsém (1914–1915). Minden alapjában az öcsémről szól, de minden a háborúra vonatkozik. Próza és vers váltakozik. Nagy stílusosnak tartom ezt a kis füzetet, és szeretném, ha gyorsan megállapodhatnánk, mivel az idő sürget.”* (KDL 425) Válasz nem érkezvén, három (!) nap múlva megsürgette a kiadót; erre az utóbbi levélre (KDL 426) válaszolt Tevan. Leveleik azonban elkerülhették egymást, mert Kosztolányi két (!) nap múlva újabb sürgető levelet írt (KDL 427), melyben felajánlja a kötetet, majd – nyilván megkapva Tevan 18-i beleegyező levélét – Kosztolányi másnap, márc. 21-én már fenyegető-„udvarló” levelet ír: ezt a könyvet éppen most kérte Singer és Wolfner: az öreg Wolfner írt, hogy kiadná. Én azonban sietve küldöm Önnek, rögtön a levele vétele után. A kötet sokkal intimebb, bensőbb, kosztolányisabb, semhogy egy ilyen vállalat polcain tudnám látni. egyenesen az ön kis füzeteibe kívánczok.” (KDL 428). Ugyanitt válaszol a terjedelemre és a honoráriumra vonatkozó kérdésekre is, miszerint bővít az anyagon, bár nem akarja „az összhangját a terjedelemkedvéért elrontani”, és száz koronát kér, ötvenet azonnal, ötvenet megjelenés után.

4.

Tevan Andortól

Békéscsaba, 1915. jún. 8.

Kedves Uram,

Feladtam ma Önnek 15 példány könyvet, továbbá átutaltattam postatakarékpénztár útján 100,- koronát.

Önt és kedves Nejét üdvözlöm
Tevan Andor

MTA Ms 4625/80. Autográf levél a Tevan Adolf Könyvkiadó levelezőlapján; címezése: „Nagys. / Kosztolányi Dezső / író úrnak / Budapest / I. Fehérvári út 15/a V.” – Az *Öcsém* című kötet tiszteletpéldányairól és honoráriumáról van szó.

5.

Tevan Andortól

Békéscsaba, 1916. október 23.

Nagys.

Kosztolányi Dezső író úrnak
Budapest

Kedves Uram!

A kért verseskötet íveit csak a legnagyobb nehézségek árán tudnám kiszedni a raktár-ból, így nagyon kérem, szíveskedjék ezúttal lemondani erről. Hisz a teljes anyag korrek-túráját beküldtem, és csak az összeállítás az Ön dolga. Nagyon kérem, hogy a korrektú-rákat haladéktalanul küldje vissza, mert különben nem garantálunk a karácsonyra való megjelenésért.

Igaz híve

MTA Ms 10.420/166. Gépelt levél másolata. – Tevan Kosztolányi október 13-én kelt levélre válaszol, melyben Kosztolányi arra panaszkodik, hogy bár a levonatokat megkapta (Tevan okt. 10-én küldte neki a levonatokat s kért gyors munkát [TAL 152.]) és „nagy mohósággal és érdeklődés-sel” látott munkához, „de, sajnos, a *Lánc, lánc, eszterlánc*... levonata, melyet múltkor szíves volt megküldeni, elveszett, egy barátom vitte el olvasni, aki elvesztette. Kérem önt, postafordultával küldjön belőle *három példányt*, mert egy különben se lenne elegendő.” (KDL 627)

6.

Tevan Andortól

[Békéscsaba,] 1931. július 14.

Nagys.

Kosztolányi Dezső úrnak
Budapest

Kedves Uram!

E hó 9-iki sz. levelére ezúttal sem tudok egyebet válaszolni, mint amit már március 18-iki levelemben megírtam. Lásza be azt, hogy azt az igen tekintélyes összeget, amely az Ön könyveiben fekszik, legalább részben meg kell kapnom az Ön új kiadójától. Ugyanezen levelemben azt is közöltem már Önnel, hogy szó lehet február 20-iki feltételem könnyítéséről, mert magam is mindenképpen szeretném, ha ezen ügynek valamiképpen a végére érnének. Nem egyezhetem azonban bele abba, hogy mindaddig, amíg én az Ön könyveiből példányokkal rendelkezem, akár egészben, akár szemelvényesen más kiadónál megjelenhessenek. Ha egy kiadó egy gyűjteményes munka kiadásába belemegy, oly tekintélyes összegű investálást vállal magára, hogy ott nem játszhat szerepet s főképpen a kalkulációt nem befolyásolhatja az az összeg, amelyet a nálam levő régi könyvek megváltásáért kell fizetnie.

Kérem tehát Önt, szíveskedjék új kiadóját utasítani, hogy a könyvek megvétele ügyében lépjen velem tárgyalásokba.

Szíves üdvözlettel vagyok
híve

MTA Ms 10.420/189. Gépelt levél másolata. – Tevan talán dátumot téveszt: Kosztolányi augusztus 9-én írt levelet neki, melyben kéri: „az ön kiadásában megjelent négy kötet versemet engedje át nekem pusztán az összes műveim kiadására, mely körülbelül 1932 őszén fog megvalósulni. Kétségbeesett, eddig-soha-se-volt gazdasági viszonyok között indulok, olyan feltételek mellett, melyeket szégyellek közölni. [...] Kérem tehát önt arra a rokonszenvre, mellyel fiatalkoromban megajándékozt, arra a rokonszenvre, mely semmi félreértés folytán se hűlhetett ki egészen, tegye lehetővé, hogy verseimet is felvehessem ebbe a kiadásba” (KDL 1104). – A kapcsolat – bár mint látható, egy teljesen más formában – a „pereskedést” követően hat év után éledt újjá: Kosztolányi 1931 február 18-án írt levelében kéri először, hogy Tevan járuljon hozzá a nála megjelent verseskötetek darabjainak az új, gyűjteményes kiadásba való felvételébe. „Bizonyosra veszem – írja ekkor Kosztolányi –, hogy ön is, akár a többi kiadó, semmiféle gátat nem gördít az elé, hogy szándékomat ebben a nehéz, nekem is igen mostoha időben megvalósíthassam.” (KDL 1087) Tevan azonban postafordultával – február 20-án – azt válaszolja: „szerződésünk értelmében a kiadásomban megjelent könyveit mindaddig más kiadónál nincsen joga megjelentetni, amíg ezen 1920. május 6-án kötött szerződésünk érvényben van. A szerződés pedig mindaddig érvényben van, amíg az abban felsorolt könyveiből, melyeknek kiadási jogát reám ruházta, készlettel rendelkezem. [...] Ezek előrebocsátása után mindazonáltal lehetőséget kívánok Önnek nyújtani arra, hogy a Geniusnál tervbe vett összkiadása létrejöjjön. Egyedüli kívánságom e tekintetben az, hogy a Genius rt. vegye át tőlem a raktáron levő összes Kosztolányi könyveket” (TAL 196-197.) Kosztolányi azonnal – február 22-én – válaszol: „döbbsen olvastam sorait. Nem írok hivatalos levelet, nem követem önt azon az

úton, melyen megindult. Bevallom – egészen közvetlenül –, hogy nagy fájdalmat okozott. Nem értem, mi készítette erre a rideg álláspontra, mely még üzletinek se nevezhető.” Hiszen – írja – az új kiadás miatt a Tevannál raktáron lévő könyvek „ha jobban nem is, de rosszabbul se mennek majd általa. Még egyszer kérem tehát: adja meg a beleegyezést, így, békésen és méltányosan. Ezt megtette az Athenaeum és a Révai cég is. Türelemmel várom válaszát, s nem kétkedem, hogy az csak igenlő lehet.” (KDL 1089) Tevan erre a sürgető levélre már nem is válaszol azonnal. Csak március 18-án írja meg – ugyancsak kedvezőtlen válaszát Kosztolányinak: „Sajnos, semmiképpen nem áll módomban az Ön álláspontját elfogadni, éppen azon oknál fogva, mert a rossz papíros miatt amúgyis nagy veszteségem van e könyvekből. Arról szó sem lehet, hogy a régi barátságunkra való tekintettel mérsékelem az igényeimet, de azt csak természetesnek fogja Ön is találni, hogy új kiadást e könyvekből csak akkor lehet készíteni, ha valamilyen módon segítségemre van, hogy ezen könyveket az Ön új kiadója tőlem átvegye. Remélem, belátja ezek után, hogy nem a régi barátságunk megbolygatására törekszem, ellenkezőleg, a régi barátság szem előtt tartásával Öntől várom, hogy úgy likvidáljuk ezt az ügyet, hogy a lehetőségekhez képest mindketten meg legyünk az eredménnyel elégedve.” (TAL 199) Ezek után írta meg Kosztolányi – több hónapos (véltetően csalódott) szünet után augusztus 9-én a levelet, melyre Tevan fent válaszolt. Egyik fél sem engedett. Végül – egy közel húsz éves kapcsolat utolsó akkordjaként – Tevan 1931. november 4-én arról tájékoztatta Kosztolányit: „a kiadásomban megjelent verseskönyveit sikerült partie áron eladnom. Az elért ár annyira alacsony, hogy a befektetett tőkének még a kamatját sem kapom meg tulajdonképpen, mindazonáltal régi barátságunk lebegett szemem előtt, mikor ezen üzletet megkötöttem. Az volt a célom, hogy Ön újból szabadon rendelkezessék a könyvek jogai fölött. Szíveskedjék egy levelet írni hozzám, melyben tudomásul veszi a könyvek eladását, kérem továbbá e levélben kijelenteni, hogy velem szemben semmiféle követelése Önnek nincsen. Szíves levele vétele után a köztünk fennálló szerződés megszüntetésére nyilatkozatomat meg fogom tenni.” (TAL 200-201.) Kosztolányi azonban erre már nem válaszolt.

Függelék

Az itt közölt levélnek sem címzettje, sem írója nem Kosztolányi Dezső. Tárgya. 1925. június 12-én Dr. Hajdu Miklós ügyvéd – két év levéltelen időszak után – Kosztolányi nevében hivatalos felszólítást intézett Tevan Andorhoz, hogy számoljon el a nála lévő Kosztolányi-kötetek értékével. Az eddigi kapcsolatban teljes fordulatként, merőben új hangot képviselve ez igencsak meglephette a kiadót. Megértéséhez kissé visszább kell tekinteni nemcsak a kapcsolatban, hanem a Kosztolányi-életrajzban is.

Kosztolányi 1919-ben, a proletárdiktatúra után csatlakozott a szélsőjobboldali *Új Nemzedék* című irredenta napilaphoz, és a hírhedt *Pardon* rovatot vezette. 1921 augusztusában köszönt el a laptól – ezután a *Pesti Hírlap* munkatársa lett, emellett megírta *A rossz orvos* című kisregényét, mellyel – mint utóbb kiderült – kezdetét vette életművében az ún. regényírói korszak. Az *Új Nemzedék*nél töltött két év alatt Tevannál megjelent a *Kenyér és bor* című verseskötete. 1921 február 8-án még arról kérdezi kiadóját, hogy fogynak a kötetek (KDL 766), erre Tevan február 16-án azt feleli, hogy „könyve a körülményekhez képest jó kelendőségnek örvend. Elég szépen hozatnak utána a könyvkereskedők, bár az egész könyvpiacra nagy pangás észlelhető.” Ugyanekkor még – láthatóan a kapcsolat fenntartása végett – azt is szóvá teszi: „Látom, egy kis regénye is megjelent, azt azonban nem értem, miért kellett azt a Pallashoz vinni?” (TAL 182) Ezután Kosztolányi három levelet írt Tevannak (az első elveszett), melyben honoráriumot és elszámolást reklamál, viszont felajánlja egy hamarosan elkészülő húszíves regény kiadási jogát (KDL 774), *A véres költő* végül azonban a Genius kiadónál jelent meg 1922-ben. Tevan végül

harmadik sürgetésre – 1921. jún. 20-án – küldi meg Kosztolányinak a kimutatást, mely szerint azonban Kosztolányit nemhogy még plusz honorárium illetné meg, de – mivel „természetesen egyelőre a bizományi számlára kiliferált könyveket nem vehetem fel fix eladottaknak”, a bevétel „egyelőre még azt az összeget sem fedezi, amit Önnek előlegképpen kifizettem a könyvekért, s most már csak a bizományban kint lévő könyvek elszámolásától várom, hogy némiképpen helyreütdjön ez a kimutatás.” (TAL 184-185.)

A kapcsolat – úgy tűnik – zavartalanul él tovább. Kosztolányi 1921 júliusában – Tevan Adolf halálakor – részvénytílvánító levelet küld Tevannak (KDL 777), majd szeptemberben felajánlja számára a *Káin* második kiadásának jogát (Tevan nem él vele), ugyanakkor fontosnak tartja közölni, hogy a Pallasz kiadóval minden összekötést megszakított és augusztusban kilépett az *Új Nemzedék* szerkesztőségéből. Tevan ez év végén – Kosztolányi köszönőlevelének (KDL 791) tanúsága szerint – ajándécsomagot küld az akkor hatéves Ádámnak.

Kosztolányi – aki ekkor ha nem is szűkölködött, de korántsem azok közt az anyagi viszonyok között élt, mint pl. amikor pár éve még a *Pesti Napló* és az *Esztendő* tulajdonosaként Hatvany Lajos állt a háta mögött, szerkesztőségi állást és szerkesztőséget felkínálva neki – egy hónap múlva, 1922. január 19-én mégis azt fogalmazza meg, hogy a köztük lévő szerződés betartásával egyáltalában nincs megelégedve (KDL 801). Ismét elmaradt honoráriumát reklamálja, és meggyanúsítja Tevant: „Sajnos, azt tapasztalom, hogy a könyveim érdekében alig tesz lépéseket. Hogyha nem fogynak úgy, ahogy fogyniok kellene, annak nem én vagyok az oka. [...] Azt hallottam, hogy Ön újabban nem nagyon szorgalmazza az irodalmi könyvek kiadását.” Ez már egy megváltozott hangnem. Tevan postafordultával – január 23-án – válaszol: „Az Ön könyveit épp oly mértékben igyekszem terjeszteni, mint bármely más kiadványomat. [...] Hogy némi fogalma legyen könyvei kelendőségéről, a karácsonyi raktárkiegészítés eredményét ugyancsak ide csatoltan megküldöm. Ebből meggyőződhetik, hogy nem énbennem van a hiba, hanem a publikumban. [...] Ön nagyon jól tudja, hogy a könyvek iránt a kereslet egy esztendő óta nagyon megcsappant. Statisztikai adatokkal tudom Önnek igazolni, hogy a gyenge üzletmenet mellett sem az Ön könyvei azok, amelyek kelendőség tekintetében vezetnek. [...] Engem sem az Ön könyveinek, sem egyéb kiadványaimnak pillanatnyi stagnálása nem ejt kétségbe, holott milliók fekszenek a könyvtárban. Remélem, hogy el fog még következni az az idő, amikor az irodalomnak újból lesz keletje.” A levél záró részében pedig Tevan először veti fel az ötletet, mely szerint ha Kosztolányi elégedetlen vele, s a hibát benne mint kiadóban-terjesztőben látja, úgy megoldást kínál erre: „Hajlandó vagyok belemenni abba, hogy közös tárgyalás eredményeképpen az Ön könyveire vonatkozó jogosítványaimat készleten levő kiadásomban megjelent köteteivel együtt bármelyik magyar kiadónak megfelelő kártalanítás ellenében átengedjem. [...] Fentebbi pozícióimra vonatkozó szíves értesítését várom, s midőn már előre is sajnálatomat fejeztem ki eddigi barátságos összekötésünk megszakadása felett, remélem, hogy az üzleten kívüli baráti viszony továbbra is zavartalan marad közöttünk.” (187–188.)

Kosztolányi az év végén újabb felszólítást intéz Tevannak. „Biztosra veszem – írja –, hogy mostani levelem hatása alatt, melyet erősebb színekkel nem óhajtok színeznem, postára tesz egy olyan összeget, mely némiképp kárpótol a munkáimért, és mindenképp megillet.” (KDL 813) Tevan erre – betegsége miatt csak egy hónap múlva csak – gestussal válaszol: „Bár még a mai napig is vannak kint bizományi tételek, melyeket a könyvkereskedők nem fizettek meg nekem, mindazonáltal ezeket a tételeket is készpénzért eladottaknak tekintem”, majd üzleti kimutatást készít, mely alapján 14370 koronát

átutalt Kosztolányinak. (TAL 189-190.) Kosztolányi februárban, bár rettentően kevesli, nyugtázza a pénz érkezését, ez év májusában pedig válaszol Tevan hosszú, őt igen érdeklő levelére, „melyben terveit pendíti meg és tanácsot kér”. Tevannak ezt a levelét azonban – sajnos – nem ismerjük. Csak Kosztolányi válaszát ismerjük, ebből azonban nem sokat tudunk meg: „Nekem a kiadói terve rokonszenves, mert nem tudok elszakadni attól a gondolattól, mely fiatal koromban gyökerezett meg, hogy ön az igazi kiadó, ki ízléses, mozgékony, hozzáértő, és tud válogatni. Minden csak önön múlik. Ha versenyre tud kelni ezzel a lehetetlen idővel, akkor egészen bizonyosan győz.” Majd meghívja magához budai házába.

Ezek után – két évvel később – minden előzetes – írásbeli kommentár nélkül Tevan Andor levelet kap:

Budapest, 1925. június 12.

Tek. T e v a n A n d o r könyvkiadó úrnak,
B é k é s c s a b a

Kosztolányi Dezső úr ügyfelem megbízásából, aki felkért összes függőségeinek rendezésére, tisztelettel van szerencsém felkérni, hogy vele az Önök között 1920. május 16-án létrejött szerződésben felsorolt könyveknek kelendőségéről haladéktalanul elszámolni és az ezen elszámolás eredményeképp ügyfelem javára mutatkozó összeget (természetesen megfelelően valorizálva) hozzám mielőbb beküldeni szíveskedjék.

Tekintettel az ügyfelem és Ön közt eddig fennálló szívélyes viszonyra, jelen felszólításomért Önnek díjat nem számítok fel.

Teljes tisztelettel
Dr. Hajdu Miklós

Bár a levél korábban megjelent (TAL 191-192.), a kapcsolattörténet szempontjából fontosnak tetszik az egész idézése. A Kosztolányit képviselő Dr. Hajdu Miklós vélhetően azonos azzal a Hajdu Miklós (1879-1956) író, újságíróval, aki jog- és államtudor is volt (jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte), s előbb a *Budapesti Napló*, később az *Új Idők* belső munkatársa, ill. segédszerkesztője volt, később *A Nap* c. napilap társszerkesztője lett, majd 1921-től a Magyar Tudakozódó Egylet vezérigazgatója. Erre válaszolt Tevan:

21.

Tevan Andor – Hajdu Miklósnak

Békéscsaba, 1925. június 19.

Tekintetes
Dr. Hajdu Miklós ügyvéd úrnak
Budapest

Igen tisztelt Ügyvéd úr!

F. hó 12-ről kelt nb. levelére vonatkozólag tisztelettel hozom szíves tudomására, hogy Kosztolányi Dezső úrral a legutolsó elszámolást 1923. január 31-én ejtettem meg. Ez

alkalommal, mint azt az elszámolást kísérő levelemben közöltem is vele, olyan tételeket is elszámoltam, amelyek bizományban voltak kint a könyvkereskedőknél, holott ezeknek raktáramba való visszaérkezése egész bizonyosra volt vehető. Hogy ezt így cselekedtem, azt kizárólag Kosztolányi úrral szemben fennálló barátságomnak volt tulajdonítható. Az elmúlt másfél esztendő óta – bármennyire sajnálatos is ez a tény – Kosztolányi úr egyetlenegy példányát sem adtam el, sőt ellenkezőleg, a könyvkereskedők bizományban náluk levő példányokat remittáltak, úgyhogy a raktárállomány ma nagyobb, mint az utolsó elszámolás alkalmával volt. Egyébként esztendőkre visszatekinthető pontos könyvvezetésem és könyvraktáram úgy Ügyvéd úrnak, mint Kosztolányi úrnak betekintésre bármikor rendelkezésére áll.

Én meg tudom érteni Kosztolányi úr türelmetlenségét, mert valóban oka van a türelmetlenségre akkor, amikor a könyvei teljesen megállottak. Hogy viszont e stagnálásnak mi az oka, azt jobbnak látom Kosztolányi úrnak közvetlenül tudomására adni, s jelen levelemmel egyidejűleg Kosztolányi úrnak is írok. Én ugyanis a köztünk fennálló viszonyt nem akarom annyira elmérgesedettnek tekinteni, hogy más érintkezési módot ne találjunk egymással, mint ügyvédek útján való levelezgetést.

Köszönöm Ügyvéd úrnak, hogy az ügyfele és köztem fennálló szívélyes viszonyra való tekintettel felszólítási költséget nem számít fel, de épp e szívélyes és meleg baráti viszonyra való emlékezésemkor nem tudom palástolni csodálkozásomat, hogy Kosztolányi úr minden velem való előzetes levélváltás nélkül a legvégső lépésre határozta el magát.

Kiváló tisztelettel

MTA Ms 10.420.186. Gépelt levél másolata.

Tevan Andor ugyanekkor Kosztolányinak is írt. Célszerű ezt is hosszabban idézni: „Dr. Hajdu Miklós ügyvéd úr az Ön megbízásából felszólít arra, hogy Önnel az elszámolást ejtsem meg és az Ön javára mutatkozó összeget Önnek valorizálva fizessem meg. [...] Kedves Kosztolányi úr! miután az Ön bizalma velem szemben annyira megrendült, hogy szükségesnek látta ellenem a legerélyesebb lépések alkalmazását, ne vegye tőlem rossznéven, ha ezek után – magamat igazolandó – egészen őszinte leszek Önnel szemben.

Annak idején, amikor megállapodtam Önnel verseskönyveinek együttes kiadására, a legnagyobb reményekkel voltam eltelve ezek kelendősége felől. [...] Ön épp ez idő tájt, amikor a négy könyvet megjelentettem, erősen exponálta magát bizonyos politikai kérdésekben. Ez a porondra való kiállás azzal a következménnyel járt, hogy az olvasóközönségének egy igen tekintélyes rétege elidegenedett Öntől. [...] Mindez még elviselhető lett volna, mert idővel minden seb begyógyul, s a közönség is bizonyára fátyolt borított már régen a múltra. A tragédia azonban ott kezdődik, hogy az Ön könyvét 1920 elején nyomtuk, amikor még szó sem lehetett csak valamire való jóminőségű papirosról is, amikor még könyörögni és udvarolni kellett a papír-nagykereskedőnek, hogy szóba álljon az emberrel s drága pénzért juttasson valamit a papirosnak elnevezett szeméjéből. E papirosszemetek között feltűnően magas polcon állott akkor az a papiros, amelyet nagy utánjárással sikerült a verseskönyveihez megvennem. Hisz emlékszem, még Ön is nagyon meg volt elégedve a papirossal. Az idő azonban múlt, a könyvei itt állottak a raktárban, s közben lassan-lassan ellepték a könyvpiacot a jó papiroson nyomott könyvek. Ebben az időben minden kiadónak csak egyetlen egy megoldási mód kínálkozott: mindenáron megszabadulni a háborús silány papíron készült kiadványaitól. [] Ekkor

eladtam a *Világ* könyvosztályának az összes háborús papíron nyomott kiadványomat, s a *Világ* azt hatalmas propagandával az utolsó szálig el is adta. Felajánlottam annak idején az Ön könyveit is, azonban a *Világ* mereven elzárkózott attól és semmi körülmények között nem akart hallani arról, hogy az Ön könyveit árusítsa. Az okokat, úgy hiszem, Ön is tudja, miért.

Így történt azután, hogy míg a többi háborús papiroson nyomott kiadványaimtól megtisztult a raktárom, az Ön könyvei itt maradtak, itt porosodnak, sárgulnak s napról-napra vesztik értéküket. [...] Végül arra kérem még Önt, hogy az itt elmondottakért ne nehezteljen rám. Nem szívesen tettem, mert tudom, hogy az emberek nem szeretik az igazságot hallani. Igazolnom kellett magamat egy barátom előtt, akit én ma is épp oly nagyra becsülök s akire ma is épp oly szeretettel gondolok, mint ismeretségünk első éveiben.” (TAL 192-195.) Erre Kosztolányi még válaszolt: „Az ügy üzleti része tehát rendben van. Csodálkozom azonban azon, hogy ön, az üzletember ennyire rossz néven veszi az ügyvédi levelet [...]. Kedves Tevan, én ifjúságomhoz és önhöz mindig ragaszkodni fogok, akár a rossz papír, akár a rossz politika miatt károsultunk meg mindketten.” (KDL 878) Kosztolányi – mint láttuk – legközelebb azonban csak hat év múlva írt levelet Békéscsabára.

Hogy kinek volt igaza, nem tisztünk és nem feladatunk eldönteni. Mindenesetre az biztosnak látszik, ha Kosztolányi 1919–1921-ben másféle magatartást folytat, ha nem szegődik el az *Új Nemzedék*hez, ha korábban magára ölti a homo aestheticus védőköpenyét,¹² akkor minden másképp alakult volna, s nemcsak a Kosztolányi és Tevan kapcsolatában. De akkor – s ez is biztosan állítható – már nem arról a Kosztolányiról lenne szó, akit ma ismerünk.

¹² Ennek védőburok (elefántcsonttorony) jellegéről lásd: Lengyel András: *A „kormányozható impasszibilitás.” Ignóus és Márai vitája Kosztolányiról.* Híd, 2005. szept. 18–35.

Erdész Ádám

Unio mystica ipar és lélek között

Szabó Lőrinc és Kner Imre levelezése

Szabó Lőrinc 1932-ben megjelent *Te meg a világ* című verseskötetét a kritikusok és a pályatársak egyöntetű elismerése fogadta. A kortársak ítéletét az idő igazolta, e kötetet az irodalomtörténet nemcsak Szabó Lőrinc költészetének csúcsteljesítményei, hanem a magyar líra különleges értékei között tartja számon. A kritikusok figyelmé elsősorban a versekre irányult, de akadtak néhányan, akik a könyv külső megjelenésének különleges harmóniájára is felfigyeltek. A könyvművészetben is otthonos Fülep Lajos többször is leszögezte, tipográfiai szempontból a *Te meg a világ*ot tartja a legszebb magyar könyvnek. A kérlelhetetlen szigorúságáról ismert esztéta a mű megjelenése után tőle szokatlan elismeréssel gratulált a könyv tervezőjének és nyomdászának, Kner Imrének: „A Szabó Lőrinc-kötetről röviden az a véleményem, hogy: tökéletes. Kerestem, hogy mibe kössek bele, de nem találok semmit. Én azt hiszem, ez a legremekebb produkciójuk eddig, és azt is hiszem, hogy *ezt jobban megcsinálni nem lehet*. Olyan ez, mint a tökéletes kép vagy szobor, ahol az ember, mielőtt még analizálná, egyszerűen azt érzi, hogy *így kell* lennie. Ez a *szükségyszerűség* az, ami minden művészetnek végső kritériuma.”¹

A tartalom és a tipográfia aligha tudott volna ilyen tökéletes formában és ilyen színvonalon találkozni, ha a szerzőt és a nyomdászt nem fűzte volna össze több mint tíz éves, akár barátságának is minősíthető kapcsolat. Szabó Lőrinc még pályája kezdetén, 1921-ben lett a gyomai nyomda munkatársa, a következő évben Kneréknél jelent meg első verseskötete, s a későbbiekben is dolgozott a magyar könyvművészet megújításában oly nagy szerepet játszó nyomdának. Kner Imre és Szabó Lőrinc közös munkáját közel 200 levél dokumentálja. A levelek nagyobbik részét – a Kner-nyomda más irataival együtt – a Békés Megyei Levéltár őrzi, a levelezés másik része a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában, Szabó Lőrinc kéziratos hagyatékában található.² Az Akadémia Kézirattárában vannak Kner Imre Szabó Lőrincnek írott levelei, míg a Békés Megyei Levéltárban Szabó Lőrinc levelei mellett megtalálhatóak Kner Imre leveleinek másolatai is. Kner Imre 1920-tól az üzleti levelek mintájára teljes levelezését indigós másolatokkal bonyolította, részben, mert levelezőpartnereinek többségével valamilyen üzleti, szakmai kapcsolatban is állt, részben, hogy szükség esetén visszatérhessen az éppen folyó gondolatcsere korábbi szakaszaihoz is. A Szabó–Kner-levelezés tartalmi szempontból különösen gazdag, Kner Imre elfoglaltsága miatt ritkán volt távol Gyomától, számára a levél a tájékozódás, a kapcsolattartás eszközének számított. Mivel messze élt a maga intellektuális közegétől, kérdéseit, töprengéseit többnyire a levelekre bízta. „Magam is szeretek levelet kapni és írni – jegyezte meg egyszer éppen Szabó Lőrincnek –, de ennek érthető okai vannak. Itt annyira elszigetelten élek, hogy a levelezés az egyetlen kapocs köztem és a világ, illetve azok az emberek között, akikhez fűz egyáltalában valami.”³ Szabó Lőrinc,

¹ Fülep Lajos és Kner Imre levelezése. Összeáll. Sümei György. Gyula, 1990. 54. p.

² Békés Megyei Levéltár XI. 9. A Kner-nyomda ir. c/34., ill. a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ms 4682/300–413. L. F. Csanak Dóra: Szabó Lőrinc kéziratos hagyatéka (Ms 6450–Ms 7405). Bp. 1973. 309 p.

³ Kner Imre Szabó Lőrinchez, 1923. jan. 10. (Valamennyi levélrészlet, a Békés Megyei Levéltárban őrzött anyagból való, így ezt a továbbiakban nem jelöljük.)

amint azt maga írta, „szenvedélyes levélkapó” volt, s a kapott leveleket jó levélíróként rendre megválaszolta. Egyik, Gyomára küldött, hosszú levele végén megjegyezte: „Kedves Uram, nagyon sokáig elbeszélgettünk, de hát tudja, ez a hétoldalas levél csak annyi, mintha 15 percig szóval beszélget az ember. ... Megjegyzem, hogy az Ön levelének is legalább 7 oldalt kell kitennie. Én hiába nem plágálom magamat. És, ha rövidebb lesz, felbontatlanul visszaküldöm!”⁴ A több mint húsz év alatt váltott levelek legnagyobb része az éppen aktuális munkákkal kapcsolatos kérdésekről szól, de ezekben a „munkalevelekben” is majdnem mindig van egy-egy személyes bekezdés. A diskurzusnak vannak olyan csomópontjai is, amelyek személyes helyzetükről vagy művészeti és társadalmi kérdésekről szólnak. Az egyes szálak persze alig-alig választhatóak szét. Tanulmányomban a gazdag és sokrétű levelezés néhány irodalom- és nyomdászattörténeti vonatkozása mellett a diskurzus legjellemzőbb mozzanatait szeretném kiemelni. Magától értetődő, hogy írásom Szabó Lőrinc és Kner Imre pályájának metszéspontjairól szól, nem pedig a két személyről.

Föld, Erdő, Isten – a kezdet

Szabó Lőrinc 1921-ben kapta első fordítói megbízását az éppen nagyszabású kiadói programot elindító Kner Imrétől. A gyomai nyomda ugyan korábban is adott ki könyveket, de véletlenszerűen megjelenő kiadványaival alig-alig volt jelen a könyvpiacra. Az üzemet alapító Kner Izidor elsősorban közigazgatási nyomtatványokra és báli meghívókra alapozta vállalatát. A családi nyomdába 13 éves korában belépő Kner Imre pályájának első évtizedében szakmai körökben komoly tekintélyt szerzett, de könyvkiadással nem próbálkozott. Kiadói profil kialakítására csak 1916 körül, a Vasárnapi Körbe való bekerülése után gondolt: először Balázs Béla és Lesznai Anna könyveinek kiadására vállalkozott. Karakterisztikus kiadói programmal 1918-ban állt elő: „Mi komolyságot akarunk. Nem udvarolni a publikumnak, hanem azt, hogy lélektől lélekhez vezető csendes híd legyen újra a könyv, melyen keresztül az író magasabb rendű ember volta magasabb szférába kényszeríti az olvasót” – olvashatjuk a harcias hangütésű manifesztumban.⁵ A társadalomformáló törekvéseket tipográfiai tervekkel párosító kísérlet a forradalom idején el sem indulhatott. Kner Imre azonban szándékaitól nem állt el. A kényszerű szünetet felkészülésre használta fel, nagy figyelemmel tanulmányozta a régi nyomtatványokat, főként a 18–19. századi könyveket. Leginkább az foglalkoztatta, hogy vajon a gépi tömegtermelés korában hogyan lehetne újratemetni a mesterség és a művészet korábbi harmóniáját. 1920 körül – 30 évesen – úgy érezte, birtokában van annak az elméleti tudásnak és gyakorlati tapasztalatnak, amely a „tömegtermelés megnemesítéséhez” kell. Vállalkozásához ezekben az években talált társakat: az illusztrátorként is dolgozó építész, Kozma Lajos pontosan értette Kner Imre tipográfiai elképzeléseit, Király György személyében pedig megtalálta a kiadói programhoz a megfelelő szerkesztőt.

Míg két évvel korábban megfogalmazott kiadói terveiben közvetlen társadalomformáló szerepet szánt könyveinek, a bukott forradalmak után a múlt felé fordult. Mivel mind tipográfiailag, mind pedig szellemileg a hagyományok felelevenítését, múlt és jelen kontinuitásának megteremtését tűzték ki célul, a kiadói programot régi könyvek kiadásával kezdték. A *Kner-klasszikusok* 12 kötetében a magyar irodalom kasszikusainak szö-

⁴ Szabó Lőrinc Kner Imréhez, 1923. jan. 8.

⁵ Kner Imre: Néhány bevezető szó. In: Almanach az 1919. évre. Gyoma, 1918. 15. p.

vegeiből összeállított friss szellemű válogatások jelentek meg. A kétszer 12 füzetből álló *Monumenta literarum* című sorozatban a „világirodalom kisebb remekei” láttak napvilágot. A szerkesztő, Király György a *Monumenta* első sorozatának összeállításakor számba vette, kik azok a jó fordítók, akikre számíthatnak. „Verses fordítónak Babitsot nem tudnók megkapni, mert ő le van kötve a kiadójának, ellenben a rendelkezésünkre áll Tóth Árpád vagy Szabó Lőrinc, akik ma Babits mellett a legkiválóbb erők.”⁶ Szabó Lőrinc ekkor még 21 éves sem volt, de már a Nyugatban megjelent, rangot adó versein kívül maga mögött tudhatott egy jó visszhangot kiváltó Omar Khajjám fordításkötetet. Ugyancsak elismerést keltettek Baudelaire- és Verlaine fordításai is. S az Omar Khajjám *Rubaiját* sikere nyomán a Genius kiadó megbízta Shakespeare szonettjeinek fordításával. A gondos tervezetés után összeállt *Monumenta literarum* első sorozatába Szabó Lőrincötől egy vers- és egy prózafordítás került be. Coleridge *Ének a vén tengerészről* című – Nyugatban már megjelent – műve lett a sorozat kilencedik kötete. A prózai darabok közül Grillparzer *Szegény muzsikusa* fordításával bízták meg. Király György még egyszer, az előzőhöz hasonló elismeréssel említette meg a fiatal költő nevét: „...Szabó Lőrinc nagy kedvet érez hozzá, s ez már bizonyos biztosítékot jelent a sikerre.”⁷ Szabó Lőrinc neki is látott a fordításnak, de időközben egy másik kiadó megjelentette ezt a munkát, így váltottak. Az ugyancsak kedvére való új megbízással, Adalbert Stifter *A pusztai falu* című novellájával júliusban készült el. A Stifter-fordítás különös elismerést váltott ki Kner Imréből.

A nyomdász és a költő kapcsolatát e fordítások alapozták meg, s az írók Centrál-beli törzsasztalánál bizonyára személyesen is gyakran találkoztak. Még a *Monumenta literarum* szerkesztése idején javasolta a Kner Imre előtt abszolút tekintélynek számító Király György, hogy a gyomai nyomda adja ki Szabó Lőrinc első kötetét. Kner Imre elfogadta a felajánlott kéziratot, és nem is csak Király György miatt. Kiadói programja megindításakor úgy tervezte, hogy a magyar írók közül a nyomdájához köt egy szűk kört a számára rokonszenves alkotók közül, s ezek munkáinak kiadását és menedzselését hosszú távon vállalja. Szabó Lőrinc éppen beleillett Kner Imre elképzeléseibe. 1921 decemberében kérte el a szerzőtől a kötet anyagát, s a könyv 1922. április végén készült el. Decembertől májusig, a könyv fogadtatásának számbavételéig nagyon sűrűn jártak a levelek Gyoma és Pest között. Sok szó esett a formátumról: Szabó Lőrinc nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a könyv külső megjelenésében nem lehet semmi szokatlan vagy feltűnő. Számára a legnagyobb gondot az jelentette, hogy az elküldött 35 vers nagyon vékony kötetecskét fog kiadni. A sorok ritka szedésével, a versek két oldalra tördelésével akarta testesebbé tenni a könyvet. Kner Imre a hagyományos külsőre vonatkozó kérést akceptálta, viszont a tördelést illető ötleteket, mint tipográfiaiilag helytelen, az olvasó dolgát megnehezítő megoldásokat elvetette. Végül a kötetet három és fél nyomdai ív lett. A könyv munkacíme, Osvát Ernő ötlete nyomán, jó ideig *Dunántúli idillek* volt. A cím kicsit megtévesztette Kner Imre első számú illusztrátorát, a kiváló fametsző Kozma Lajost, aki címet olvasva azt hitte, hogy tájleíró versek lesznek, s felajánlotta a kötet illusztrálását. A verseket megismerve elállt az ötlettől. Március vége felé, a borító tervezésekor írta Szabó Lőrinc, hogy rátalált az igazi címre: „Találtam egy jó, nem nagyon sablonos címet

⁶ Király György Kner Imrének, 1921. jan. 9. BML Kner-nyomda ir. c/22. Közölve: A könyv mestere i. m. 52. p.

⁷ Király György Kner Imrének, 1921. márc. 31. BML Kner-nyomda ir. c/22.

az egész kötetnek. Babitsnak is nagyon tetszett. Ez pedig FÖLD, ERDŐ, ISTEN.”⁸ A könyv gyorsan elkészült, 1922. április 22-én küldte el Kner Imre az első két példányt Szabó Lőrincnek. „Nagyon szép, igazán, ez a kis kötet. Adná Isten, hogy belülről is úgy tessék az embereknek, mint kívülről” – írta válaszlevelében az elsőkötetes szerző.⁹

Az ízléses, Kner Imre majdani klasszicista stílusfordulata felé mutató könyv 1500 példányban jelent meg, emellett készült 80–100 példány a szerzőnek és a sajtónak, az utóbbi tétel után nem járt jutalék. Egy példány ára 80 korona lett, a szerző a teljes ár 10%-át, 12 000 koronát kapott honoráriumként. A Kner-nyomda a 3000 korona előleg mellett a megjelenéskor egy összegben fizetett. Inflációs időkben ez azt jelentette, hogy a nyomda előzékenyen magára vállalta a kockázatot. Voltak olyan kiadók, amelyek a könyv fogyásával párhuzamosan fizettek, ez verseskötetek esetében kedvezőtlenebb megoldás volt. A kiadó gondosan előkészítette könyv piacra bocsátását: minden pesti könyvkereskedőt meglátogattak, körlevelet küldtek a vidéki könyvkereskedőknek, sőt Romániába és Jugoszláviába is. Bizományos terjesztő a Révai lett, más könyvkereskedő bizományba nem kapott könyvet, csak ha kifizette a megrendelt példányokat. Szabó Lőrinc személyes kapcsolatait felhasználva a sajtónak közel 50 példányt osztottak szét, mégpedig többségét a szerző maga adta át a címzettnek. Kner Imre az esetleges csalódást csökkentendő, előre figyelmeztette Szabó Lőrincet: rossz időben jelenik meg a könyv, éppen az ilyen munkák iránt érdeklődő közönség nem tud könyvre pénzt fordítani.

A fogadtatás igen kedvező lett: sok recenzió jelent meg, olyan neves emberek is tollat fogtak, mint Schöpflin Aladár vagy Babits. Dicséreteket kapott a könyv a szerkesztőségekben és a Centrálban is. „Az én könyvemről ma ír az *Estben* Tóth Árpád. Nem tudom elhallgatni, hogy meg ne írjam, milyen sikere volt a *Pesti Naplónál* és a *Magyarországnál*. Zilahy Lajos, Kárpáthy Aurél, Szilágyi Géza, Földi Mihály és mások úgy el vannak tőle ragadtatva, hogy pirulva és rémülve hallgattam dicséretüket. Idézni nem akarom a szavakat” – számolt be Kner Imrének a szóbeli visszhangról. Ezt az időszakot és hangulatát idézi Szabó Lőrinc a *Tücsökzene Centrál* című versében:

*A Centrál, modern akadémia,
pezsgett, forrt. A költők törzsasztala
rég befogadott. Zsiga bácsi, Tóth,
Schöpflin, Király György, Trostler s aki volt
tudós és író, öt és nyolc között
mind odagyűlt. Vers-börze működött,
és lexikongyár, Mikes sakkozott,
Babits korrigált; Elzevirt hozott
Kner Gyomárról; Karinthy vitte új
feleségét; Heinrich, az öregúr,
csepülte a konzervatívokat;*

Ám a szép kritikák, a Centrál-beli elismerés a terjesztést alig segítette: a budapesti könyvkereskedők a májusi látogatás után 30–40 példányt rendeltek.¹⁰ Szabó Lőrinc nem

⁸ Szabó Lőrinc Kner Imréhez, 1922. márc. 22. (A Vers és valóságban – szerk. Kabdebó Lóránt. Bp., 1990. I. köt. 7. p. – említi Szabó Lőrinc a korábbi címváltozatot, azzal a megjegyzéssel, hogy jobb lett volna, ha ez is marad a könyv címe.)

⁹ Szabó Lőrinc Kner Imréhez, 1922. máj. 2.

¹⁰ Kner Imre Szabó Lőrincnek, 1922. máj. 17.

is volt megelégedve kiadójával: „Nagyon mafla az a Kner, sehol se látom a kirakatban a könyvet. Dehogyan fog az hamarosan elkelní, mint maga képzelte!” – írta feleségének május 10-én.¹¹ S valóban a kötetet jóval kevesebben vásárolták meg, mint azt a szerző és a kiadó remélte. A bizományos által adott év végi elszámolás szerint 1922-ben, vagyis a könyv megjelenését követő több mint fél esztendő alatt 280–300 példányt vettek meg.¹²

A könyv kiadása során végzett közös munka közben mindenesetre Kner Imre és Szabó Lőrinc közel került egymáshoz. Szabó Lőrinc egy apróbb vitát lezárandó, egyik levelében le is írta, milyennek látta kiadóját: „Anélkül, hogy udvarolni akarnék, mondhatom, hogy ön, kedves Kner úr, a legbecsületesebb emberek közé tartozik, annyira becsületes, hogy szinte alkalmatlan a kereskedői pályára. Persze, manapság, amikor... Nem hinném, hogy mindig ilyen viszonyok voltak, és nem hiszem, hogy sokáig ilyenek maradnak. ... Önnel szemben, kedves Uram, szeretném, ha valaha, még az életben olyan önzetlen és „lovagias” lehetnék, amilyen sok-sok apróságban Ön volt velem szemben.”¹³ Noha megmaradtak a magázásnál, a többnyire „Kedves, Jó Uram” megszólítással kezdődő leveleikbe egyre több személyes momentum került: a családról, a barátokról, ismerősökről – Király György, Babits – szóló bekezdések gyakran alkalmat teremtettek a személyes gondolatcserére. A szimpátia a másik fél mesterségbeli tudásának is szólt, s becsülték egymásban a könyv iránti tiszteletet: ahogy Szabó Lőrinc sem hagyott egy sikerületlennek tartott fél sort sem verseiben, úgy Kner Imre sem fogadott el tökéletlenséget sem a tipográfiában, sem a papírnál, sem a szedésnél. Ha eltérő korú és igen eltérő alkatú emberek is voltak, mindkettőjükben megvolt az a tulajdonság, amit Kner Imre 1918-as, első kiadói programjában a kicsit homályos, „komolyság” fogalommal próbált leírni.

„Le kell mondanom arról, hogy kiadó legyek”

A *Föld, Erdő, Isten* üzleti eredményeinek számbavételekor Kner Imre elkészítette kétéves kiadó tevékenységének mérlegét. Szakmai és erkölcsi szempontból rendkívüli eredményeket regisztrálhatott. A könyveiről egy kisebb kötetre való elismerő kritika jelent meg. Egy emberöltőre sikerült megalapozni a gyomai nyomda könyvművészeti rangját. A később „nagy kísérletnek” is nevezett vállalkozásból tipográfiai szempontból is sokat profitált. A *Monumenta* és a *Klasszikusok* sorozatára jó tíz évvel később is büszke volt és felejthetetlen élménynek tartotta, ám a kiadói kísérlet üzletileg teljes kudarcot hozott. A kiadványok nem fogytak, 1922-ben a karácsonyi forgalom nem hozott annyi bevételt, mint amennyit a kiadó ugyanabban az évben honoráriumként kifizetett. A rendkívüli igényességgel dolgozó Kner-nyomdában az előállítási költségek eleve az átlagosnál magasabbak voltak. Az az értelmiségi, tisztviselői közönség – az új határokon innen és túl –, amely a háború előtt ilyen könyveket vásárolt, mindennapi gondokkal küzdött. S természetesen a veszített háború és a háborút követő nagy társadalmi kataklizmák utáni zaklatott korszakban a tudatosan a múlt felé forduló kiadványokra nem is volt jelentős kereslet. A továbbra is közigazgatási nyomtatványokra szakosodott üzemet mindez nem rendítette meg, de a sikertelenség hatására a család úgy döntött, hogy a kiadói tevékenységet visszafogják.

¹¹ Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1921–1944). Szerk. Kabdebó Lóránt. Bp., 1989. 55. p.

¹² Kner Imre Szabó Lőrincnek, 1923. jan. 10.

¹³ Szabó Lőrinc Kner Imrének, 1923. jan. 8.

Az üzleti sikertelenség mellett volt még valami, ami Kner Imrét visszalépésre készítette. A jól szervezett, nagy szakmai tapasztalatokra támaszkodó Kner-nyomda elbírta volna egy kevésbé nyereséges, sőt esetleg alkalmanként még veszteséget is okozó üzletágot is, ha a tulajdonosok valamilyen okból ambicionálják a kiadói tevékenységet. De az érdemlagos kiadói tevékenység beszüntetésének okait taglaló leveleiben Kner Imre nemcsak a piaci viszonyokról írt. Szabó Lőrincnek is számtalanszor fejtegette, hogy nincs ki mellé odaállni. Nem látja azokat a csoportokat, amelyek a kor valódi nagy kérdéséről kellő felkészültséggel írnának. 1923 februárjában így írt erről: „Ha a *Nyugatot* olvasom, ha nézegetem a hetenként megjelenő könyvek jegyzékét a Corvinában, mindig az az érzésem, hogy mindez nem fontos és nem érdekes. Kétségtelen, hogy még a kezdetén vagyunk egy roppant világtörténelmi kataklizmának, egész csomó probléma van az életünkben, az események mögött, s nem jelenik meg olyan könyv, amely nekünk, a mi korunknak, a mi problémáinknak szólna. Valami gyáva, henye, erkölcstelen menekülés, freudista verdraengolás ez, senki nem néz szembe azokkal a dolgokkal, amikkel szembe kellene nézni. ... Hol van olyasmi, amit olvasva az az érzése az embernek, hogy ezt ki kell adni, mert ez mindenkire vonatkozik, mindenkinek szól, ennek nem szabad olvasatlan maradnia.”¹⁴ Az idézethnél jóval hosszabb monológot két fontos tényező magyarázza: Kner Imrét szellemi indulása a baloldalhoz kötötte volna, de számára az 1919-ben megtapasztaltak egyik legnagyobb tanúsága az volt, hogy a dogmatikus politikai elképzelések képtelenek megoldani a gazdaság kihívásait. Ettől az oldaltól véglegesen eltávolodott, sőt az idő múlásával egyre fokozódott ellenszenvé. Vállalatvezetőként jól átlátta a gazdaság folyamatait, mint a közigazgatás szállítója pontosan ismerte a közigazgatás szerepét és működését. Mivel legfőbb megrendelői, a községi önkormányzatok akkor tudtak fizetni, ha a nagyobbbrészt mezőgazdaságból élő lakosság be tudta fizetni adóit, megismerte a paraszti világot is. E sokrétű tudás birtokában könnyen átlátta, hogy mennyire reménytelenek, sőt veszélyesek az olyan elképzelések, amelyek a gazdaság és társadalom egy-két elemének megváltoztatásával kínáltak a bajokra gyors megoldást. Aligha csodálkozhatunk, hogy nem talált olyan irányzatot, sem az irodalomban, sem az irodalmon kívül, amely sokrétű elvárásainak megfelelt volna. Jelzésértékű, hogy hívás nélkül a későbbiekben is egyedül a Szegedi Fiatalok Agrárseetlement mozgalma felé nyújtotta ki a kezét. Bennük látott elég felkészültséget, komolyságot, s úgy találta, ők valóban az alapproblémák egyikének áttekintésével kezdik keresni a megoldást.

A végeredmény az lett, hogy a háború után legmagasabb tipográfiai szintre képes nyomda gyakorlatilag lemondott a könyvkiadásról. Egy kiskaput azért nyitva hagyott Kner Imre: úgy döntött minden évben kiad néhány kisebb terjedelmű fordítást. Többféle cél vezette: a kis példányszámú, nem is üzleti számításból kiadott könyvek alkalmat teremtettek arra, hogy újra és újra hirdethesse korábban készült, raktáron maradt könyveit. A szakemberek és a sajtó figyelmét rendre kiváló könyvek megőrizték, sőt gyarapították azt a szakmai és erkölcsi tőkét, amit az 1920-as években a nyomda felhalmozott. A vállalat jó hírének őrzése és gyarapítása lehetőséget teremtett arra, hogy „ha jönnek a jobb idők”, újra vissza lehessen térni a könyvkiadáshoz. Az életjelként kiadott kis kiadványok lehetőséget adtak arra is, hogy Kner Imre tipográfusként továbbléphessen, s erről semmiképpen sem mondott volna le, hiszen úgy gondolta, „a könyvcsinálás teteje a nyomdászatnak”. Kisebb terjedelmű fordításköteteket 1923 januárjában Szabó Lőrincről is javaslatot kért, megkérdezve, mit fordítana szívesen. Szabó Lőrinc azonnal

¹⁴ Kner Imre Szabó Lőrincnek, 1923. febr. 10.

hétoldalas levélben válaszolt, és két kézzel szórta az ötleteket. Tartalmi szempontból a levelezés mintegy két hónapig tartó, legintenzívebb szakasza kezdődött el ekkor. Szabó Lőrinc kiadásra javasolta Elisabeth Browningtól a *Portugál szonetteket*, Verlaine-től a *Börtöneim* című prózai munkát, Mörikéától *Mozart prágai utazását*, ezek mellett Swinburne, Keats, Schiller, Droste-Hülshoff, Hebbel kisebb munkáiból egyet-egyet. Nagyobb terjedelmű műként javasolta Baudelaire *Mesterséges Paradicsomok* című prózai munkájának kiadását. Euripidész *Bakchászsnőjének* általa átdolgozott változatát ajánlotta kiadásra. Euripidész kapcsán jegyezte meg egyik levelében: „Évek óta egyik szenvedélyem a görög–latin írók tanulmányozása, amivel az expresszionisták iránti rokonszenvedésem ellen-súlyozom.”¹⁵ Szabó Lőrinc hosszan írt arról is, hogy anyagilag komoly siker lehetne Strindberg magyarul meg nem jelent drámáinak kiadása. Ez esetben a fordító az üzleti-leg megrendült korábbi kiadójával perre készülő apósa, Mikes Lajos lett volna. A kiadói terveket látva felvetette, vajon nem lenne-e szüksége a nyomdának szerkesztőre, lektorra, olyan munkatársra, „amilyen Király Gyuri volt csak kisebb munkakörben”.

Kner Imre hasonló terjedelmű, kiadói helyzetét, irodalmi élményeit és eszményeit érintő levelekben válaszolt, s közben szép lassan kirostálódott a javasolt munkák zöme. Ami csak „érdekesnek”, egzotikusnak minősült, az eleve nem keltette fel figyelmét; végül legtovább a *Portugál szonettek* ügyében jutottak: számolgatni kezdték a fordításhoz szükséges időt és a költségeket. A hosszú és sok témakört érintő levelezés vége felé, márciusban, egyszer csak gondolt egyet Szabó Lőrinc, és bejelentette, hogy a következő hétvégén meglátogatja Kner Imrét. A látogatás meg is történt, s alighanem jó hangulatban zajlott le. A későbbi levelekben rendszeresen ismétlődő, Kner Imrénének szóló üdvözlések arra utalnak, hogy a megbeszélés egy része családi körben folyt le. Valamelyik könyv kiadásáról meg is egyeztek, de még három hét sem telt el, amikor Kner Imre jelezte, hogy „a közben lezajlott események” miatt visszalép, s már előkészített kéziratain túl nem ad ki újabb könyvet az év folyamán. A levelezésnek ez a nagy ízlésbeli különbségekről tanúskodik, de mégis közös gondolkodást, tervezgetést generáló része leginkább arról tanúskodik, hogy mi minden születhetett volna rövid idő alatt Szabó Lőrinc és Kner Imre együttműködéséből kedvezőbb viszonyok között. A levelezés elmélyülő szakaszában kialakult a gyakorlati kérdéseken túli diskurzust jellemző hangütés. Kner Imre többnyire igyekezett a felvetődő kérdéseket „teljes ok-okozati összefüggésben” és minél sokrétűbben interpretálni. A komoly hang Szabó Lőrincből olykor kicsalt némi iróniát, az ő levelei egyébként is gyakran idézték a szellemes élőbeszédet. Az ismétlődő kiadói elhárítások ellenére folyamatosan új és új ötletekkel állt elő. „Ne higgye, hogy most nem proponálok semmit” – vezette be egyszer ötleteinek sorát.

A szép tervek kútba esése után, nem lévén közös tennivaló, megritkultak a levelek. Egy-egy könyv megküldése adott alkalmat a levélváltásra, a levelekben lévő utalásokból arra lehet következtetni, a Centrálban is találkoztak néha, és 1925-ben Szabó Lőrinc ismét tett egy látogatást Gyomán. Máskor Kner Imre kért tanácsot Szabó Lőrincen keresztül olyan újságírótól, aki közigazgatási kérdésekben bennfentes információkkal rendelkezett. Egy esetleges közös munkáról legközelebb 1926 szeptemberében esett szó. Ez év júliusában Szabó Lőrincet egy nagy leépítés keretében elküldték az *Esttől*, ő pedig lehetőség és kényszer kettős szorításában lapkiadáshoz fogott. Kiadónak Knert szerette volna

¹⁵ Szabó Lőrinc Kner Imréhez, 1923. jan. 14. (A fordítandó munkákról szóló levelezésből hosszabb részeket közölt Szij Rezső *Szabó Lőrinc és Kner Imre kapcsolatához* c. tanulmányában. Alföld, 1966. 5. sz. 60–67. p.

megnyerni: „Kedves Kner uram, szeretném, ha Önnél jelennék meg a lap. Tudom, hogy Ön szebben és jobban dolgozik, tehát drágább; de azt hiszem, megcsinálhatnánk. Itt Pesten nagy szervezetünk van előfizetők szerzésére, egészen kitűnő nexusok, s mindez, összefogva: pénz. Küldjön kalkulációt (legegyszerűbb rendes kiállításról van szó), hátha Gyomán lehetne nyomtatni a *Fényt*. És írjon arról is, hogy ha biztosítjuk előfizetőikkel a vállalkozás alapját, ami érdekünk, közösen – lenne-e a kiadónk? Nagyon jó volna. Többet írni, kérni, rábeszélni: szégyenlek, szóval nem szégyenlenék.

Kérem, vegye reálisnak, amit mondtam, én évek óta akarom ezt a lapot, az egész új generáció akarta, s most meglesz. Baráti kiadóra pedig csak Önre gondolhatunk.¹⁶ „Közmisz helyzetben vagyok, privátim, de majd csak megélek” – zárta levelét személyes megjegyzéssel Szabó Lőrinc. Kner Imre ezúttal nem is töprengett, válaszként megírta, hogy az üzem közigazgatási része teljesen igénybe veszi reggel 7-től, 8-tól este 6–7 óráig. Hozzátette, hogy egy néhány száz példányban épp hogy megélő lap nem is nagyon érdekelné, csak olyasmibe váгна bele, amit munkájával előre vihet és nagyra fejleszthet. Így azután a *Pandora* néven megjelentetett folyóiratnak se kiadója, se nyomdása nem lett Kner Imre. A lehetőségeket illetően igaza lett, a lap egy évet sem ért meg.

Sok terv és ötlet után egy különös, de filológiai szempontból mégis érdekes vállalkozás során dolgozott együtt ismét Szabó Lőrinc és Kner Imre. 1930 júniusában Kner Imre Szabó Lőrinc egykori Omar Khajjám fordításai felől érdeklődött. „Úgy van – válaszolt gyorsan, az élő beszéd közvetlenségével a kérdező –, lefordítottam, kerek tíz évvel ezelőtt, sőt még régebben. 1919 őszén vagy télen csináltam ezt a fordítást, februárban jelent meg belőle egy kis mutató a *Nyugat*-ban, másnap erről tárcát írt az akkori *Világ*, harmadnap a *Genius* megbízott a Shakespeare-szonettek fordításával. Ezt azért írom meg mind, mert legkellemesebb irodalmi emlékem ma is. Ha karrierem olyan remekül folytatódott volna, mint indult, ma már láttam volna Párizst.”¹⁷ Szabó Lőrinc a fordításról szólva azt is elárulta, hogy van olyan rubai, amelynek nincs is eredetije, csupán a kurzus elleni mérgében csempészte a többi négysoros közé. Ez a XLII. rubai így hangzott:

*A csalfá égi titkokat ne leld:
Hazug a Félhold s hazug a Kereszt!
És álmaid nem üdvözíti, csak
a szóke must s duzzadó gerezd!*

Kner Imre a perzsa csillagász négysorosainak fordítását egy úgynevezett privatdruckban akarta megjelentetni. A privatdruck a Kner-nyomda egyik specialitása volt: családtagokat, közeli barátokat olykor megleptek egy „egyetlen példányban készült” könyvecskével. Kapott ilyet például Móra Ferenc. Természetesen a megajándékozott példányán kívül készült egy-két tucat „próbanyomat”. Csöppet sem meglepő, hogy e könyvek többsége sem egyszerűen ajándékként készült, tervezésük, elkészítésük egy-egy tipográfiai kísérlet volt. A Kner-nyomda ügyfelei közé tartozott a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, amelynek igazgatója Conrad Ottó európai színvonalú nyomtatványokat rendelt Gyomáról a bankhálózat számára. Kner Imre nagyon fontosnak tartotta ezt a munkát, főként azért, mert e területen is megmutathatta, nyomdája mire képes. A cégnek hitelt is nyújtó bank igazgatóját 50. születésnapja alkalmából Kner Imre meg akarta lepni kedvenc könyvei

¹⁶ Szabó Lőrinc Kner Imréhez, 1926. szept. 3. Közölve: A könyv mestere i. m. 113 p.

¹⁷ Szabó Lőrinc Kner Imréhez, 1930. jún. 17. Közölve: A könyv mestere i. m. 133. p.

egyikének „egy példányos” kiadásával. Szabó Lőrinc készséggel hozzájárult a fordítás felhasználásához, sőt új utószót is írt és vállalkozott a korrektúra átnézésére is. Újra sűrűn fordultak a levelek, mindketten épp olyan alaposan dolgoztak, mintha nem egy, a könyv szerepéről vallott felfogásukkal ellentétes funkciót betöltő dísz tárgyon, hanem egy sok-sok olvasóhoz eljutó fontos könyvön dolgoztak volna. Szabó Lőrinc látva ezt a különös figyelmet, ekkor fogalmazta meg a Kner-nyomda működésének lényegét: „Önt, mint újból és újból – és már fölöslegesen – meggyőz róla, lehetetlen lefőzni, többek közt, udvariasságban is. ... Nem is jól írtam, hogy udvariasság ez, hanem teljes szellemi együttműködés, érzésközlés megegyezésre való vágy, olyasféle unio mystica ipar és lélek között, ami Önnél természetes, de amiről Ön nélkül álmodni se lehetne a mai (csak mai?) világban.”¹⁸ Szabó Lőrinc a Kner-nyomda működésének alapelveire érzett rá; Kner Imre már idézett 1918-as első programjában azt tűzte ki célul, hogy a könyv külső „hatása már eleve előkészítse a talajt a tartalom számára, hangulatot keltsen, amely a belsővel, a könyv lelkével rokon, támogassa, segítse az író kifejezési eszközeit...” A könyvkészítés gyakorlata is úgy épült fel, hogy minden a kitűzött célt szolgálja: a tervezés során Kner Imre olykor tucatnyi próbaszedést készített különböző betűtípusok eltérő grádusaival, más-más papírok eltérő formátumaira. Volt rá példa, hogy a borítónak szánt kartonokat a napon tesztelték, megismerendő, hogy vajon évek múlva hogy tartja a színét.

Szabó Lőrinc hasonló módon kereste a tökéletes megoldást: először csak a korrektúrában akart apróbb javításokat végezni, de végül – szabadságát megkurtítva – egy teljesen új fordításváltozatot készített. A kötetet alkotó 102 rubáiból 16-ot kicserélt, s helyettük újakat fordított. Kilencet pedig újrafordított, „keményebben, sötétebben, igazabban”. „Megemlítem – írta az új fordítást kísérő levelében –, hogy úgy a változtatásoknál, mint a teljes átírásnál, akárhányszor megállja a helyét, mint két variáns. Sőt a feleségemnek egyik-másik (pl. a karaván-oázis-szaharai kép) a régi alakjában tetszik jobban. Tényleg festőibb. De ez több, ijesztőbb. Ez az Omar már nem lesz olyan »kellemes«, mint a másik, rengeteg fiatalkori édes melabút lecsapoltam belőle. De azért, ha nagyon sokáig élek, még talán harmadszor is nekifogok, és úgy adom majd ki az összes Omar-dolgot, mint öreg korában Fitzgerald.”¹⁹ (Az Omar Khajjám európai népszerűségét megalapozó Fitzgerald négy fordításváltozatot készített, s ahogy azt jövendölte, 1943-ban már újabb változatot készített Szabó Lőrinc is.) – A baj csak az volt, hogy ennyi szellemi energia „egyetlen”, az olvasók előtt rejtve maradt könyvpéldányt eredményezett. (Valójában 21 példány készült: egy eredeti és 20 próbanyomat.) Szabó Lőrinc nehezen törődött bele ebbe, többször is javasolta, hogy kis idő elteltével az ajándékkönyv szedését áttördelve legalább egy alacsony példányszámú karácsonyi ajándékkönyvet adjon ki a nyomda. Kner Imre azonban, mint általában, ezúttal is hajthatatlan maradt.

„nem ambícióból dolgozom az irodalomban, hanem illúziótlanul, mert mást nem tudok csinálni”

Az Omar Khajjám-kötet készítésekor ismét állandóvá vált levelezésben gyakran fordultak elő keserű gondolatok. Kner Imre energiáit szinte teljesen lekötötte a nyomda közigazgatási része. „Ebben a hajzában megszűnik az ember magánéletet élni – pana-

¹⁸ Szabó Lőrinc Kner Imréhez, 1930. júl. 4.

¹⁹ Szabó Lőrinc Kner Imréhez, 1930. júl. 24. után

szolta –, az egyénisége egészen az üzletbe szívódik fel, s egyelőre minden más program nélkül: mint tartani azt, amit ezeken a viharokon keresztül át tudott menteni – ma már azt se lehet mondani, hogy a jövő munkalehetőségéért, hiszen félő, hogy mire az a jövő elérkezik, olyan fáradtak és öregek leszünk, hogy nem fogunk már tudni semmit sem csinálni. Még, ha azt hihetné az ember, hogy majd jön az új generáció, aki felvált bennünket s elvégzi azt, amit mi nem végezhetünk el, de ebben se tudok hinni.”²⁰ Kner Imre szavaiban nem volt túlzás: a Trianon utáni Magyarországon az ország területénél aránytalanul nagyobb nyomdai kapacitás maradt, ebből következően elkeseredett verseny folyt a megrendelésekért. Hogy a gyomai nyomda a közigazgatási nyomtatványpiacon meg tudta tartani meghatározó szerepét, azt elsősorban Kner Imre nyomdavezetői és közigazgatási felkészültségének, munkabírásának köszönhette. Viszont az üzem valóban teljes energiáját lekötötte, az irodalom lassan kikopott olvasmányai közül. Egy alkalommal éppen Szabó Lőrincnek írta, hogy három havonta tud egy-egy fél *Nyugatot* elolvasni. A századelőn szocializálódott evolucionista hitű polgárként, különösen fájdalmas volt számára, hogy azzal kellett szembenéznie, a biztosnak hitt jobb jövő talán soha sem érkezik el. A hajszoltságra Szabó Lőrinc is gyakran panaszkodott. Őt éppen ebben az időszakban érte egy rendkívül nagy csapás, meghalt apósa, Mikes Lajos. „...már több mint hat hete, hogy megvan a nagy baj – írta Kner Imre részvétlevelére –, és úgy látszik, megmarad örökké, vagy nagyon-nagyon sokáig. Elveszett egy erős anyagi és másféle támasz, tehermentesítés; nagyon megszorodott az amúgy is sok gond és kényszermunka. Most már talán kezd kialakulni köröttem az a rossz, a nehéz életnek az a mértéke, amelynek állandósulására be kell rendezkedni. ...De vállalkozom én ezután akár Augiász istállójának kitakarítására is, csak megélhessek.”²¹ Már-már kiegyensúlyozódást találtam a pesszimizmusban, jegyezte meg egy alkalommal.

A napi hajszát és a sokfelől érkező szorításokat nem szüntette ugyan meg, de legalább feledtette olykor egy-egy szép munka. Hosszú szünet után 1932-ben újra adódott közös feladat. Kner Imre 1920 elején végigvitt nagy kísérlete a fametszetekkel díszített barokk könyvkultúrához nyúlt vissza. Ezt követően rátalált a Bodoni antikvára, és fokozatosan haladt a klasszicista stílus felé. Az 1920-as évek végére jutott el az újabb állomáshoz, amelyről úgy érezte, végleges lesz. Az eltelt évtized tapasztalatait és tanulságait akarta összefoglalni és felmutatni, mégpedig úgy, hogy arról ne csak a hazai, hanem a nemzetközi és azon belül is a változatlanul meghatározó szerepet játszó német szakemberek is tudomást szerezzenek. Az új tipográfiai eredmények összegzésére kedvező alkalmat kínált 1932-ben Goethe halálának századik évfordulója. Kner Imre úgy döntött, a maga és nyomdája tipográfiai színvonalát bemutató „életjel”-könyvek között kiad egy három kis kötetből álló Goethe-összeállítást. Az antológia prózai részét Turóczy-Trostler József, a verseket pedig Szabó Lőrinc fordította. Szokás szerint nagy kedvvel fordított, s a Kner Imrével folytatott gondolatcsere nyomán már maga is figyelt a tipográfiai szempontokra: például disztichonban írott vers helyett újat fordított, hogy a többi vershez képest aránytalanul hosszú sorok ne okozzanak gondot a könyv tervezőjének. A három, 70 oldalas, Bodoni antikvával szedett, kemény borítójú kötet illusztráció nélkül jelent meg. A nyomdász azt mutatta meg, hogy a szöveg elhelyezésével, az arányokkal, a szedett és fehér foltok összhangjának megteremtésével milyen gyönyörű könyvet lehet teremteni. A várt siker nem is maradt el, a könyvről itthon sokat írtak, és a recenziókból szép fogadtatás

²⁰ Kner Imre Szabó Lőrincnek, 1930. jan. 12.

²¹ Szabó Lőrinc Kner Imréhez, 1930. okt. 12.

kerekedett ki. A német szakmai körökből is elismerés érkezett. A Kner Imre által különösen nagyra becsült Hugo Steiner-Prag, a lipcsei nyomdászati és könyvművészeti akadémia tanára, a Német Könyvművész Szövetség vezetője a *Goethe in der Buchkunst der Welt* címen Lipcsében megrendezett kiállításra küldött példányokról azt írta, „bizonyosan az ez évben megjelent legjobbak közé tartoznak”.²² Az más kérdés, hogy üzletileg ez a kiadvány is veszteségesnek bizonyult. A következő év januárjában a bizományos 120 példány eladásáról számolt be, emellett mintegy 20-at rendeltek meg Gyomáráról. Ezúttal a veszteség miatt nem bántódott a kiadó, a nem is üzleti céllal készült könyv erkölcsi és szakmai sikerei ellensúlyozták az anyagi veszteséget. Az az ironikus mondat, amivel a merített papírra nyomott bőrkötéses szerzői példányokat kísérte, mindenesetre árulkodó. Kner Imre a különös szépségű példányok mellé tett levélben megjegyezte, hogy ebből a fajtából nincs több. „De nem is érdemes senkinek adni ilyet, nem érdemlik meg az emberek.” – fűzte hozzá.²³

A Goethe-kötetek újabb közös munkát hoztak. 1932 februárjában Szabó Lőrinc felvetette, hogy vajon a lefordított 52 vers honoráriumának fejében kiadna-e Kner egy verseskötetet 500 példányban. Kner Imre az ingyen készített Omar Khajjám-fordításra és nem utolsósorban a régi barátságra való tekintettel igen gáláns ajánlatot adott: vállalta egy 10 íves verseskötet 1000 példányban való kinyomtatását. Ez a kötet a *Te meg a világ* lett. A kéziratokon még korrektúrában is javítgató és alkalmanként sorrendet is változtató Szabó Lőrinc ezúttal két részletben szinte teljesen kész anyagot küldött, mint későbbi kommentárjaiban írta, hosszú ideig érlelte a kötetet, s nagyon ügyelt arra, hogy a „visszakklasszicizálás” a legjobban sikerüljön. Maga a könyv elkészítése a Gyomán megszo-kott gondossággal történt. A klasszicista stílusban, kis oldaltükörrel szedett szöveget egy csöppnyit áttetsző papírra nyomtatták, így az azonos lapra nyomtatott két oldal összehatása különösen szép lett. A munkát egyetlen momentum zavarta, Kner Imre a *Halálfélelem* és *A bolond kezei között* című verseket aggályosnak találta, attól tartott, hogy az ügyészség istenkáromlás miatt eljárást kezdeményezhet. A Kner-nyomdának egy Palasovszky Ödön-kötet miatt a húszas években volt hasonló ügye. Szabó Lőrinc válaszként szinte elemezte a két verset, hangsúlyozva, hogy ilyen értelmezésnek a lehetősége sincs meg bennük, még – félig tréfásan – azt is megígérte, hogy ha kell, leüli a büntetést. A korabeli levél mellé odakívánczik a *Vers és valóságban a Halálfélelemhez* fűzött kommentár: „...az egész vers rettenetes istenkáromló üvöltés (»mit akarsz nyomorult?«) az elmúlás ellen.”²⁴

Szabó Lőrinc fokozódó örömmel várta a megjelenést: „Izgatottan várom az első példányokat. Tudja, hat Év! És az én elnyomott helyzetem! ... én tudtam, mit tudok csinálni, mert az én szemem előtt ott volt az egész anyag, de könyv híján mindez *dokumentálhatatlan* volt idegenek számára, mialatt más jó költők egyre-másra hozták ki új meg új könyveiket és sűrű füzeteket.”²⁵ December elején vehette kézbe az első példányokat, s már karácsony előtt nagy visszhangja támadt a könyvnek. Mindketten elégedettek voltak, Szabó Lőrinc meleg hangon köszönte meg a szép kötetet, s Kner Imre is legjobb munkái közé sorolta, és megjegyezte, igazán sajnálja, hogy a kiadvány nem az ő kiadói zászlaja alatt hajózik. Mert kiadói szerepet ekkor sem vállalt, ezúttal nem az esetleges veszteség miatt, immáron a modern irodalom kiadásáról véglegesen lemondott, és kon-

²² Kner Imre Szabó Lőrinchez, 1932. júl. 29.

²³ Kner Imre Szabó Lőrinchez, 1932. szept. 30.

²⁴ *Vers és valóság*, Szerk. Kabdebó Lóránt. Bp., 1990. I. köt. 313. p.

²⁵ Szabó Lőrinc Kner Imréhez, 1932. nov. 12.

zekvens akart maradni. Így lett hivatalosan a könyv kiadója a Pantheon. Az öröm pillanatai gyorsan múltak, s hamarosan a valóság megint erősebb lett, mint a vers. „Nagyon boldoggá tehetne ez a kötet és a sikere, amelyez az életben is lépten-nyomon tapasztalok – írta Szabó Lőrinc három hónappal a könyv megjelenése után –, ha az én boldogságom nem volna valami nagyon komisz és komplikált dolog, és ha még igazán érdekelné, úgy érdekelné az irodalom, a szellemi élet, mint valamikor. Most már attól tartok, én nem ambícióból dolgozom az irodalomban, hanem illúziótlanul, egyszerűen csak azért, mert mást nem tudok csinálni. (De talán ez az igazi, gondolom néha.”²⁶ Kner Imre hasonló gondolatokkal válaszolt: „Igaza van, én sem ambícióból dolgozom már... Már igazán nem is tehetünk egyebet, mint, hogy azért dolgozunk, hogy ami keveset meg akarunk az életben csinálni, úgy csinálhassuk meg, ahogyan azt jónak, helyesnek és igaznak érezzük. És jaj lenne, ha egyszer a külső körülmények már azt is lehetetlenné tennék, hogy az a kevés ember, aki *ezért* még áldozni és dolgozni hajlandó, már *ezt* se tehetné meg, csak azért, mert az így vagy úgy kijelölt társadalmi irányvonalnak nem felel meg. Annak az irányvonalnak, amit tudatlan és tájékozatlan, semmiféle téren nem szakképzett emberek a maguk csálhatatlan elméleteinek Prokrustes-módszereivel szabnak ki.”²⁷ Egyértelmű, hogy Kner Imre mire utalt, s ezek az erők a következő éveket mind erőteljesebben meghatározták.

Még egy közös munkájuk akadt, a Magyar Bibliofilek Szövetsége által kiadott *Reggeltől estig. Egy repülőutazás emléke* című kis kötetet Gyomán nyomtatták. Közös feladat nem lévén, a levelezés megritkult; saját világuk foglalta el mindkettőjüket. Egy-egy ajándékként megküldött könyv, néha egy szerzői jogi kérdés, vagy információkérés adott alkalmat a levélváltásra. E leveleknek visszatérő eleme volt a panasz a sok elfoglaltságra, s többnyire alkalmat találtak a másik iránti megbecsülés kifejezésére is. A harmincas évek második felének levelezése egy-egy konkrét, végigfuttatott ügy, és egy, a privatdruckok létjogosultságáról folytatott újabb vita kivételével,²⁸ nem igazi diskurzus. A szöveg mögé rejtett üzenet nem mindig jutott el a címzetthez. Kner Imrének érezhetően rosszul esett, hogy Misztótfalusi Kis Miklós *Mentségét* a katonai szolgálatra behívott Szabó Lőrinc nem olvasta el, s így nem érthette meg, hogy Kner Imre az újrakiadással a maga, nagy elődjéhez hasonló, tragikusan szorongató helyzetéről beszél szemérmes távolságtartással. Az utolsó években a levélbeli beszélgetés fonala olykor azért szakadt meg, mert nem volt aktuális kérdés, lehetett csúsztatni a választ, és a sok teendő közepette a válasz sokszor elmaradt.

Szabó Lőrinc és Kner Imre kapcsolata a *Föld, Erdő, Istennel* kezdődött, és azzal is végződött. A levelezés utolsó darabjában Kner Imre megköszönte a Szabó Lőrinc által küldött, összegyűjtött verseit tartalmazó kötetet, egyben bejelentette, hogy a második ponyvarendelet szerint könyvkészleteit cenzúráztatásnak kell alávetnie, csak a cenzúra által jóváhagyott könyvkészleteit tarthatja meg. A Kner-nyomda által fizetendő cenzúradíj több ezer pengőre rúgott – mintha az egykor kiadott könyveket meg kellett volna venniük. Hogy a tetemes költségek csökkenjenek, bizonyos könyveket Kner Imre nem cenzúráztatott, hanem kivont a forgalomból. Mivel Szabó Lőrinc gyűjteményes kötetében e versek is benne voltak, a forgalomból kivonandó könyvek közé került a *Föld,*

²⁶ Szabó Lőrinc Kner Imréhez, 1933. márc. 25.

²⁷ Kner Imre Szabó Lőrincnek, 1933. márc. 27.

²⁸ Erről a vitáról bővebben: Szíj Rezső: Kazinczy Ferenc, Szabó Lőrinc és a könyvművészet. In: Szíj Rezső: Könyvkiadás, könyvművészet, társadalom I. köt. Bp., 1995. 25–39. p.

Erdő, Isten 300 példánya is. 200 példányt egy könyvajándékozási akció keretében már korábban könyvtáraknak ajándékoztak. 20 kötetet elküldött Szabó Lőrincnek is. „Ami keveset megtarthatok, megtartom, a többitől hadd legyen pappundecli” – zárta Szabó Lőrincnek írt utolsó, szomorú tárgyilagossággal fogalmazott levelét.²⁹ Nincs nyoma annak, hogy erre a Gyomárról küldött levélre jött volna válasz.

A Kner családban különös becsben tartották Stefan Zweig *Könyves Mendel* című novelláját. Az első világháborúban értelmetlenül meghurcolt és a gyötrelmeket túlélni képtelen különös öreg zsidó könyvkereskedőről szóló írás a következő mondattal zárul: „Könyveket csak azért alkotunk, hogy önnön lélegzetünkön túl embereket kapcsoljunk magunkhoz, és így védekezzünk minden élet kérlelhetetlen ellenfele, a múlandóság és a feledésbe merülés ellen.” Szabó Lőrincet és Kner Imrét szó szerint a könyvek kapcsolták egymás körébe – amíg közös könyvek voltak, addig volt erős az összetartó erő.

²⁹ Kner Imre Szabó Lőrincnek, 1943. máj. 27.

Bakó Endre

Lajtha László Mariay Ödönért

Levelek és kommentár

A Kossuth-díjas Lajtha Lászlót (1892–1963) nem szükséges bemutatni: zeneszerző, zenetudós, tanár, népdalgyűjtő, egyszóval a magyar zenetörténet egyik legjelentősebb alakja, Bartók és Kodály méltó utódja. Annál inkább bemutatásra szorul Mariay Ödön író, szerkesztő, kritikus, Ady és Móricz barátja (1883–1952). Bölcsőjét a Bihar megyei Nagylétán ringatták a református parókián, ahol édesapja, később Kossuth-párti országgyűlési képviselő, hirdette az ígét. Mariay jogot végzett Kolozsváron és Debrecenben, s 1906-tól 1941-ig a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium tisztviselője volt, utóbb, nyugdíjazásáig osztályfőnök. Bóka László Ady Lajos személyes tájékoztatására hivatkozva jegyezte fel, hogy nem azok voltak Ady legjobb barátai, akik a lehangosabban hivalkodtak vele, s egy kevésbé ismert nevek közül álló névsorral rukkolt elő, amelynek élén szerepelt Mariay Ödön is. Ennek ellenére az Ady-tanulmányok többnyire meg sem említik a nevét, csak a monográfiák számolnak vele. Ady Lajos bátyjáról írott könyvében már jelezte kettőjük meghitt barátságát, melyet „frissessége mellett is ősvivé tett(e) a közös Érmellékről való kiszármazás, az ároni kálvinista eredet, s az azonos kollégiumi milieuban való nevelkedés.”

Mariay a Nyugat 1919-es Ady emlék-számában azt vallotta, „békanyálás vizeken veszteglő” önmagára emlékezve, hogy már első versét is Ady hatására írta „az öreg Debreczenbe”, neki köszönheti, hogy új vizekre próbálta sajkáját irányítani. Már most tegyük hozzá egész életműve ismeretében: nem nagyon merészkedett el a parttól... Mégis így lett belőle – Kardos Lászlóval szólva – magyaros hangsúlyú liberális.

Első novelláskönyve 1910-ben jelent meg (*Kelet fia*), a másodikat (*Aranyszájú Zongh*, 1917) „lelke egész melegével” Ady Endrének ajánlotta. (Ady már 1910-ben A Minden titkok verseinek A Magyarság titkai ciklusát Zichy Istvánnak és Mariay Ödönnek küldte!) A nevére dedikált kötetet Ady is méltatta, Mariayt „nagy ígéretek támogató író”-ként jellemezve. Bizonyára az Aranyszájú Zongh mondandója, s némelyik elbeszélés különös, Szabó Dezső stílusára emlékeztető előadasmódja, expresszionista zaklatottsága, szimbolizmusa irányította a korszak egy másik „új dalosának”, Kassák Lajosnak a figyelmét a novelláskötetre. Kassák kevésszer nézett „nagyobb érdeklődéssel magyar irodalmi termék elé, mint Mariay Ödön második könyvének várásánál”, s ettől a kötettől „majdnem szenzációt várt és kapott nem sokkal kevesebbet.” Kassák ugyan kifogásolta a Mariay-szövegek itt-ott kitüremkedő „fajiságát, és egyéb specifikumkeresését”, de ezeket feledtették írásainak más kvalitásai. Leginkább a *Nyalka élete és halála* c. kisregényt dicsérte, Hamsun állattörténeteivel vetette össze, és úgy találta, hogy ez az írás „szuggesztív erőben jó lépéssel előbbre jár az északi mester érzelmességénél.” A kisregény ráadásul Marc Chagall egyik opusára emlékeztette. De Mariay a nagy ígéretek nem váltotta be. Ő is azok közé az alkotó művészek közé tartozott, aki ugyan forradalmi elveket nem vallott, de akit a háború szociális látásban, érzésben radikalizált. 1918 szeptemberében mutatta be a Nemzeti Színház *Rákóczi harang* c. debreceni dialektusban írt színművét, amelynek szerelmi konfliktusa társadalmi gyökerű, bár a megoldás nem tud felülemelkedni a népszínmű naiv színvonalán. Mariay érzékeltetni tudta az alföldi parasztság ke-

gyetlen kasztosodását, az ebből származó hamis szokásjogot és etikát, a szegények földéhségét, a basaparasztkok kapzsiságát, egyszóval az alapvető szociális, társadalmi ellentétet, amelyet azonban kibékíthetőnek gondolt. Ám a bukott forradalmak után nem tudta magában feloldani nemzet és haladás látszólagos antagonizmusát, világnézetében a konzervativizmus kerekedett felül. A Nyugat helyett a Napkelet munkatársa lett, jóllehet Móricz is hívta munkatársul. Igaz, a szépíró jószerint kiszikkadt benne. Operett ízű vígjátékait Schöpflin Aladár konfekcióknak nevezte. *Örök nomád* (1943) c. regénye a turáni mítosz újraélesztésére tett kísérletet, tele van anakronisztikus fordulatokkal és figurákkal, egyúttal kifejezésre juttatja Mariay megdöbbenését, soha ki nem hevert csalódását a nyugati civilizációban. Vagyis, akárcsak Juhász Gyula, Oláh Gábor vagy Kosztolányi, Mariay is jó ideig nehezen viselte és dolgozta föl fiatalkori angol, olasz, s főleg francia művészetrájonásának tudatát. Csupán néhány novellája bizonyult maradandónak, például a *Muzsikus történetek*, még inkább a *Nyalka élete és halála*, amelyet 1945 után több elbeszélés antológia is vállalt. A Napkeletnél is inkább finom tónusú képzőművészeti, zenei és színházi kritikáival hívta fel magára a figyelmet. Egy időben szerkesztette a Szépművészet c. folyóiratot.

Mariay Ödönt manapság leginkább az Adyval való barátsága miatt emlegeti az irodalomtörténet. Ennek legbátrabb tanújelét akkor adta, amikor 1915-ben Rákosi Jenő Dunántúli álnév alatt támadást indított Ady ellen. Mariay *Tiszántúli levele Dunántúlinak* címmel válaszolt a mocskolódásra, követve Jászi Oszkár és Móricz Zsigmond példáját. Ez a röpirat az Ady-irodalom egyik legrokonszenvesebb dokumentuma. „Ellenállhatatlan kötelességem nekem is kemény vétót mondani (...) Magyarországon és ízlésben leckét nem várunk sem Dunántúlitól, sem senki fiától (...) Szabad hajdú kálvinista hittel teszek forró színvallást róla, hogy ez a költő az enyém, a mienk, az egész felekezeté, mindnyájunké (...)” Az Ady melletti kiállítás annál inkább bátor gesztusnak számított, mert Mariay állami tisztviselő volt, s a minisztérium „hivatalból” Rákosi Jenő pártján állt, nem az Adyén. A cikk Adynak örömet okozott és táviratban köszönte meg: „Bátor szeretetedért mindig kész leghűségesebb régi barátság új hitvallását üzenem. Bandi”. Az Adyhoz fűződő bensőséges barátság dokumentuma – többek között – hogy a Nyugat szerkesztői őt is felkérték, jól tudván a kapcsolat hőfokát, írnia meg az 1919-es Ady-emlékszámba vallomását.

Mariay visszahúzó, elváltan élő, elegáns egyéniség volt, híres műgyűjtő, tágas lakása tele értékes képekkel és szőnyegekkel. Műkincseit a Nemzeti Múzeum megőrzésére bízta, de azok egy raktártűzben a háború idején elpusztultak. 1945 után belvárosi lakását megosztotta egy népes családdal. Ennek ellenére 1950-ben a 67 éves beteg írónak egy bőrrönddel néhány óra alatt el kellett hagynia otthonát, mert kitelepítették a Békés megyei Csanádapáca község 165. számú tanyájába, majd megfosztották nyugdíjától is. A tanya két kilométerre volt a falutól. Két évig Lajtha László és más barátai adományából élt. Súlyosbodó egészségi állapota ellenére mindössze egyszer engedtek számára egy rövid kórházi ápolást, unokahúga azon kérését, hogy magához venné idős, beteg rokonát, elutasították. 1952. december 14-én jóformán éhen halt, habár szekrényében nagy adag hideg ételt találtak, de ezeket beteg gyomra nem vette be, megfelelő táplálékhoz pedig nem jutott hozzá, miként orvosi kezeléshez, gondos ápoláshoz sem. Valószínűnek tartjuk, hogy idézett leveleit már nem volt ereje befejezni, elküldeni, azért maradtak meg hagyatékában. Arra a kérdésre, hogy hol, mikor ismerkedett meg Lajtha Lászlóval, nem tudunk válaszolni, feltételezésekre pedig nem bocsátkozunk.

A szövegek egyértelműen arról árulkodnak, hogy rendszeres levelezés folyt a két mű-

vész között. Lajtha finom pszichológiai érzékét dicséri, hogy szellemi tevékenységre buzdítja barátját, hogy ezzel is elvonja figyelmét a szörnyű nélkülözésről, és reményt csepegtessen belé, növelje életkedvét, ellenállását. Nem valószínű, hogy éppen a beteg Mariaytól remélt volna alkalmas szöveggönyt, akinek nem állt rendelkezésére semmi segédlet, még papír sem. Mindenesetre a levelezés ékes bizonyítéka Lajtha László legendás segítőkétségének, mélységes humánusának.

(A leveleket Mariay Ödön unokahúga, dr. Brósz Gyuláné, Mariay Nóra bocsátotta rendelkezésemre.)

1.

Budapest, 1952, augusztus 9.

Kedves Barátom,

Remélem, megkaptad néhány nappal ezelőtt postára tett küldeményemet, amellyel csak azért nem írtam egyidejűleg e levelet, mert közben vidékre kellett utaznom. Ezúttal valamikéval többet sikerült összekapirgálnom, aminek nagyon örültem, mert így esetleg módodban lesz némi kis töredékét beszerezni annak a tüzelőnek, amire szükség lehet.

Nagyon megszorított levelednek az a része, amelyben leírtad, hogy kellett fűtetlen szobában átvergődnöd az elmúlt telet. Hidd el, szorgalmasan fogok kapirgálni és amint összekerül egy küldeményre való, postára teszem. Minthogy ez csak szabálytalan időközben történhet meg, nem akarnám, hogy levélváltásunk ettől függjön. Mint már mondtam, bizonyos szavakat kizártunk, és megegyeztünk abban, hogy Te néhány sorban csak annyit írsz: küldemény megérkezett. Pont.

Levelet akkor írd, amikor kedved van, és ha megvan a megfelelő hangulatod, hogy az enyémre válaszolj.

Összeroppanásra még gondolnod sem szabad. Még a „sokféle egészségi baj” ellen is van orvosság, csak nem kell tétlenül várni, hogy az „elvégezze a maga rombolását Benned.” Van néhány igen kitűnő orvosbarátom, akiknek ha elmondhatnám a betegségeket és tüneteket, találnának olyan gyógyszert, amelyet én elküldenék Neked, s amelyek biztosan segítenének. Néha pl. vitamin tablettákkal nagy eredményeket érnek el.

Soraiból úgy látom, erős a művész Benned. Ha nehéz sorodban képekre, zenére, Adyra, ki barátod volt, és verseire gondolva találsz enyhülést, akkor ez előbbi mondatom bizonyítéka.

Azt írod továbbá, hogy a művészetek álmvilágában, amelyben mindig is éltél, jobban megtalálsz helyed. S befejezed evvel: most is olyan álmodozó vagyok, mint fiatal koromban voltam.

E sorok bátorítanak fel arra, hogy megkérdezzem Tőled, nem volna-e kedved írni valamit? Operaszöveget keresek, de bevallom, eddig még semmi nekemvalót sem találtam. Most éppen arra készülök, hogy Goldiniban, Calderonban vagy Vegaban nézzek valami után. Jelenleg vidám operát kérnek tőlem. Állandó kiadó – immár több mint 20 éve – a legrégebb párizsi zeneműkiadó cég. Náluk jelentek meg pl. a tavaly írt kompozícióim is. Olyan baráti viszonyban vagyunk, hogy közös elhatározások alapján írom munkáimat. Ő vetette fel egy nagyon vidám opera tervét.

Ne vedd kérlek megnevértésnek, iróniának vagy akármi másnak, hogy éppen Tőled, ki súlyos gondokkal terheltel élsz, várok visszhangot ötletemre. Nézd pl. Beethovent. Akkor írta legvidámabb műveit, amikor legjobban tépázta a balsors, és akkor a tragiku-

sokat, amikor simább volt élet folyása. Nem ő az egyedüli. Schubert életéből is idézhetnék. Élet és művészet ilyen vonatkozásban nem haladnak párhuzamosan. Gondolkozz el rajta. Kérdésem lényege, vajon a művészetek irreális világába menekülve, abban élve, tudnál-e írni? Aztán még majd beszélhetünk arról, hogy mi is legyen az, amit írsz? Az „igen vidám” csak a kiadóm ötlete.

Elegendő kérdést tettem fel a levelemben, úgy hogy van mire válaszolnod, ha egészségi állapotod és kedélyhangulatod engedi. Nem sűrgetlek; amit írsz, jöjjön akkor, amikor úgy érzed, jöhet.

Sok baráti szeretettel köszönt Lajtha László.

2.

Kedves László Barátom,

szombaton megérkezett a küldemény, kívánságodhoz szigorúan alkalmazkodva csak ennyit írok jóbaráti megemlékezésedről, mert meg akarom tartani, amit legutóbbi levelemben ígértem! Sajnos a Tél már komolyan kopogtat az ajtón: ma reggel jeges volt már a vályúban a víz a kútnál! Egész nap kabátban üldögélek a máris hideg szobában. Állandóan fúj a szél, soha életemben ennyi szelet sehol nem tapasztaltam. Nagy esők is voltak, és persze óriási sár utána, amiben el lehet merülni lyukas sárcipőmmel. A héten be sem tudtam menni a faluba a kenyér-napomon, csak később. Hát még a télen mi lesz?! Nem is merek reá gondolni, mert ha nem jutok be és „ittthon” már nincs semmim, a legnagyobb bajba kerülhetek, mert a háznál abszolúte semmit sem kaphatok.

Lásd, sajnos, mindig a nagy gondjaimhoz érkezem el, ha nem akarom is! Kérdezősködöm szalma után, itt a tanyán azt sem kaphatok, most más tanyákon kell próbálkoynom. Sajnos, drága a szalma is, mert kevés van. Még a kéményseprőt is ide kellene hivatnom, hogy mennyiért tudná megjavítani a boglyakemencét. Ígérte is, hogy majd kijön. Ha mindezzel tisztában leszek, szíves óhajod szerint közlöm majd Veled. De még más probléma is van a fűtéssel: szalmát hova rakni? stb, stb! Ezeket mind el kell rendezni. Ha minden képzelőerődöt összeszeded, akkor sem tudod elgondolni, mit jelent ily körülmények között ez a szó: – élni! Ha ugyan élet még az enyém! Ahogy van tetszhalál, úgy ez akkor tetsz-élet, csak látszik már életnek...

Állandóan töröm azért a fejemet az operalibretto témáján. Most több irányban gondolkodom klasszikus írók meséin, hol lehetne valami életrevaló, jól kiformálható, alapötletet találni, olyat, ami igazán megfelelne. Ha már magam jó útra találnék, úgy majd közlöm Veled, és meglátnánk, mi lenne megfelelő. Végig gondoltam a múltkor, hány igazán jó szöveget ismerek. És elég sok jóról tudok. Kedves Feleségednek tiszteletteljes kézcsókomat küldve, meleg barátsággal, igaz szeretettel köszönt legőszintébb híved: Mariay Ödön.

A sajt is elsőrendű! A pompás csomag nagy krízisből segített ki. (Sajnos, most azt hiszem, újabb más irányú baj is vár itt a tanyán, ami a gondomat növeli, és elhárítani nem lehet semmiképpen...)

3.

Kedves Mariay,

Ne haragudjon, ha ezúttal én köszönöm meg az uram nevében kedves, hosszú levelét, de László úton van és nem szeretné Magát oly sokáig a válasszal megvártni. Őszintén örült annak, hogy már gondolkozik valami operaszövegen és kéri, hogy legyen kitartással! Ugyancsak várja a kemence-probléma körüli részleteket!

Levelezésükbe nem akarnék illetéktelenül beleszólni, – beszéljen hát csak a kivitelező kéz.

Ma adtam fel postán egy kis élelmiszer-csomagot, melynek tartalmát az ellenőrzés végezt részletezem. (U. i. egy másik barátunknak küldött csomagból elveszett egy s más.)

$\frac{3}{4}$ kg mézes
1 kg lekvár
1 pár gyulai
1 doboz sajt
30 deka kolozsvári szalonna

Kívánjuk: fogyassza el jó étvágygal és jó kedéllyel.

Ugyancsak feladtam külön 70 forintot egyéb kiadásokra. Szeretnénk hinni, hogy a korán beállt hideg nem ártott meg egészségének és kérjük, hogy vigyázzon Magára ezentúl is. Hogy is mondta Madách? „Ember küzdj és bízva bízzál”!

László szerető üdvözleteit tolmácsolva, ismeretlenül is szívesen köszönti Lajtha Lászlóné.

(Borítékon postai pecsét: 1952. október 17, érkezett október 19)

4.

Igen tisztelt Nagyságos Asszony,

már éppen megírtam az én kedves László barátomnak leveletem, melyben legutóbbi jóbaráti küldeményének megérkeztéről értesítem, amikor kijött a postás és hozta a csomagról szóló szállítólevelet és nagyon kedves levelét! Így most már Nagyságos Asszonyhoz intézem ezeket a sorokat.

Amint bizonyára tudja Nagyságos Asszonyom, László szigorúan követeli, hogy válaszómban mellőzzek mindenféle hála – és köszönet kifejezést, és én többszöri kívánságára meg is ígértem, hogy ahhoz alkalmazkodom. Nagyságos Asszonnal szemben azonban – legalább ezúttal – úgy érzem, nem köt ez az ígéret és így engedje meg, hogy László elnézése reményében – hadd fejezzem ki bensőleg érzett nagy hálámat és köszönetemet azért a páratlan, eléggé meg nem is köszönhető jóságért, amelyet irántam tanúsítanak! Lehetetlennek érzem, hogy ezt most meg ne írjam, amikor megint ily meleg jelét adják igaz barátságuknak! A csomag tartalma pompás lesz, de most nem tudom megírni, hogy érkezett meg, mert még be kell érte mennem a faluba, elfelejtették kiküldeni.

(Itt a levél megszakad!)

Csibra István

Színe és visszája

Simonyi Imre és Márai Sándor kapcsolatáról

Bizonyára meglepve vették kézbe az olvasók a *Rajongás vagy szereptévesztés* címmel Simonyi Imre és Márai Sándor kapcsolatáról az Ababook Kiadó által nemrégiben megjelentetett kötetet (Békés Ferenc, szerk., 2005.), amelynek legnagyobb értéke, hogy teljes egészében közreadja az író és a költő pillanatnyilag fellelhető, bár még így is hiányos levelezését. A kötet emellett még többféle anyagot közöl e kapcsolatáról, s az alábbiakban ki is térek erre, legfőképpen azonban a levelekkel foglalkozom, illetve azokkal illusztrálok mondanivalómat. S közben talán magyarázatot kap az olvasó a kötet kicsit furcsa címére is.

(*Újságírók találkozója*) Simonyi Imrének (1920–1994) már 18 éves kora óta jelentek meg írásai fővárosi és vidéki lapokban, mégis meglepő, hogy 1940 után, a gimnázium padjaiból alig kikerülve, máris szinte főhivatású újságíró lett. Ennek előzménye csupán annyi, hogy fiatalemberként gyakorta átlátogatott szülőhelyére, Erdélybe, ahol állást is ajánlottak neki a temesvári *Déli Hírlap*nál. Ő azonban mégis Magyarországon maradt. Igaz, az első négy év nagyon nehéz volt, mert – mint *Két pogány közt – egy hazáért* című 1956-os inkriminált cikkében írja – „1940-től 1944-ig szellemi ínségmunkás [hivatali tisztviselő] voltam Gyulán és költő Magyarországon...” (*Gyulai Hírlap*, 1956. 11. 18.)

Erre az időszakra esik az az évtizedekre meghatározó élménye, hogy 1943-ban mint fiatal újságírót bemutatják őt Budapesten a Kárpátia teraszán Márai Sándornak (1900–1989), aki akkor valószínűleg még a *Pesti Hírlap* munkatársa volt (vö. Kőváry, *Népszabadság*, 1990. 02. 22.). 1945–1949 között Simonyi már szerkesztő az egyébként kommunista befolyás alatt álló *Alföld*nél, 1946–1949 között pedig a Kisgazdapárt jobboldali lapjának, a *Gyulai Kis Újságnak* felelős szerkesztője.

Ez a bemutatkozásuk Máraival persze csak futólagos lehetett, és a fiatal újságíró aligha tett mély benyomást az akkor már híres-neves íróra. Kőváry E. Péter 1990-ben a 70 éves költővel készített afféle mérlegkészítő interjút (uo.), melyben Simonyi azt mondja, hogy ő ezután még hétszer-nyolcszor találkozott az íróval, levelezésük tanúsága szerint azonban csak egyszer-kétszer találkozhattak, mert a bemutatkozáson túl már a második találkozásuk is csak Simonyi emlékeiben maradt meg. Az interjúban Simonyi az akkor már egy éve halott Máraival való több évtizedes kapcsolatát igyekszik összegezni, meg- és átfogalmazni mintegy az utókor számára, s talán ezért is esik túlzásokba.

Hacsak azt nem számítjuk még ide, hogy H. úr (Haldokló úr, Simonyi ugyanis „haldoklásaikor” szerette magát így nevezni) *Márai meg Zsengellér* és *Kassai polgár* című karcolataiban, mint maga írja: „képzelmekben” (in *Ember Gedeon jegyzeteiből*, 1989) nem a Kárpátiát, hanem az Augustot emlegeti Máraival való találkozóhelyeként, ahol is nagyokat hallgattak, mert Márai „hallgatni is csak magyarul tudott”. Továbbá 1947 őszén épp egy Fradi–Újpest meccsre menendő a belvárosban az utca *túlloldalán megpillantotta* Márai urat Lola asszony és Bajor Gizi társaságában, s talán biccentettek is egymásnak! S akkor látta Márait utoljára.

(*A levelezés*) Tudjuk, hogy Márai 1948-ban végleg elhagyta az országot, úgyhogy nagy úr keletkezett e valószínűleg amúgy is kialakulatlan kapcsolatban. Belső szorongatásaival és félelmeivel szemben külső erkölcsi és szellemi támaszt, fogódzót keresve

Simonyi csak az 1970-es évek elején fedezte fel ismét a maga számára Márait, és először óvatosan, közvetítők útján, majd pedig postai levelekben fordult az Olaszországban, illetve az Egyesült Államokban élő íróhoz. Márai a maga úriemberi modorában persze válaszolgatott!

Simonyi életében és költészetében tagadhatatlanul meghatározó jelentőségű volt, hogy 1970-től 1988-ig megszakításokkal ugyan, de rendszeres levelezést folytathatott egyik legnagyobbnak tartott emberi és írói példaképével, Márai Sándorral. Hallatlanul fontos volt ez számára még akkor is, ha – mint a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött Márai-hagyatékából megtudhatjuk – neki legalább két levelet kellett írnia, míg Márai egyszer válaszolt. A fellelhető Simonyi–Márai-levelek aránya ugyanis pontosan 23/11. A hivatkozásból kiderül, hogy a legelső Simonyi-levél egyelőre hiányzik. (Vö. Békés, szerk., 2005.)

E levelekből azonban meglepően más Simonyi-kép bontakozik ki, mint a költő verseiből vagy másokhoz szóló, egyébként többnyire parancsoló módban írt leveleiből. Ha verseiben sebzett oroslánként szólal meg, akkor Máraihoz írt leveleiben többnyire törleszkedő nyusziként. Az öntudatos, magabiztos költőtől szokatlan és furcsa e levelek megszeppent hangneme. A pontosan húsz évvel fiatalabb Simonyi az afféle apa–fiú, mester–tanítvány kettősben és viszonyban – a rá egyébként is jellemző sokszor molesztáló és tapintatlan ragaszkodással, ám bizonyos tétova alázatossággal – természetesen a fiú–tanítvány szerepkörébe kerül, mindvégig magázva és „nagybetűzve” a Mestert. Aki viszont korántsem engedi közel magához Simonyit, sőt idővel mintha még ridegebbé is válna alázatoskodó, törleszkedő rajongójával szemben. Rideg távolságtartására jellemző, hogy eszébe sem jut felajánlani a tegeződést, sőt elhárítólág minduntalan „Uram”-ozza Simonyit, aki pedig szinte könyörög neki: „Szóljtson a Keresztnevemen. Az 'Uram' – jégcsapszerű.” (Simonyi levele, 1975. 10. 25.)

Apa–fiú viszonyukra jellemző lehet a következő, talán megmosolyogtató, mégis sokatmondó történet. Márainé Lola asszony 1986. január elején bekövetkezett halálakor Simonyi Imre a Rádióból meghallott gyász hírt nyomban kiszzegeztette a gyulai Plébánia Nagytemplom kapujára, gyászmisét rendelt a Nagyasszony emlékezetére, és a gyászlapra a *saját nevét* írta fel mint egyszemélyes gyulai gyászoló „*család*”. S együttérzését, részvétét bizonyítandó, minderről részletesen beszámolt Márainak (Simonyi levele, 1986. 01. 09.).

A két évtized alatt rendszeresen elküldte Márairól írt vagy az íróat csak megemlítő, neki dedikált vagy órá áthangolt műveit, Márai 85. születésnapjára például *A nő meg a férfi* című „drámácskáját” is. S nemegyszer bizalmaskodó kérdéseket is feltett Márainak a családjával kapcsolatban, aki azonban elegánsan visszautasította ezeket, mondván, hogy a „családi körülményeimre vonatkozó adatokat megírtam *Egy polgár vallomásai* című könyv[em]ben”, azaz Márai mindvégig megőrizte hűvös távolságtartását Simonyival szemben (Márai levele, 1988. 02. 10.).

Ámde kapcsolatuk valószínűleg mégiscsak meglévő mélyebb rétegeire, igazi értékeire utal az örök magányos és egyre betegebb Simonyi szüntelenül bizonygatott megható ragaszkodása a Mesterhez, amire – éppen egy vitájuk után – eklatáns példa a következő kérelem: „*Azt meg ne tegye Mester*, hogy... ne vegyen rólam többé tudomást, mert abba beledöglök!!! Írjon, kérem!!!” (Simonyi levele, 1979. 11. 08.)

Egyébként folyamatosan panaszkodik Márainak az egészségi állapotára, bizonyára joggal, de azért is, hogy így is élesztgesse az író együttérzését és rokonszenvét. „Közben velem ez történt: május 8-án este lábtrombózisból eredő tüdőembólia. (240/140 vér-

nyomás.) A túlvilágról hoztak vissza. Kár. Ott jó volt nekem; mert ott – végre! – semmi sincs! Itt viszont halálfélelem... Most már kijöttem a kórházból, de félhalott a bal lábam. És a félelem permanens. Én, aki soha semmitől sem féltem. Egy vérrögtől – nagyon.” (Simonyi levele, 1979. 05. 31.) Költészete azonban inkább arra vall, hogy a „félelem permanens” volt egész életében, a „soha semmitől sem féltem pedig” csupán vakmerőség, mellyel szorult helyzetéből nemegyszer mégis kivágta magát.

(*Presztízs-szempontok*) Simonyi szinte minden egyes levelében kérleli Márait, hogy küldje el neki legutóbb megjelent *bármelyik* kötetének *őneki dedikált* példányát. A Márai-kapcsolat ugyanis az imént jellemzett kötődésen túl nemcsak világszemléleti-etikai, esztétikai támaszként, hanem presztízs-szempontokból is fontos volt számára, amit úgy élt meg és „viselt”, hogy ő az egyetlen költő idehaza, akivel Márai egyáltalán szóba áll, sőt a könyveit is elküldi neki. Ugyanakkor úgy tüntette fel Márai előtt és az itthoni színházi emberek előtt is, hogy ő el tudná intézni az író réges-rég letiltott darabjainak a Gyulai Várszínházban való bemutatását, amire Márai persze a saját kérlelhetetlen álláspontjának megfelelően többször is a legridegebb elutasítással reagált.

(*Az elvetélt színész*) Van olyan vélemény is, hogy Simonyinak igazából *színészi* tehetsége volt: fiatal korában „a focin kívül [!] egyedül erről a pályáról ábrándozott, költő tévedésből [!] lett”. (Pütkösti, 1997.) A költő a Vitray Tamás által 1977-ben készített tévéinterjújában azt mondja, hogy 18 éves korában megbetegedett, s ezért sem lehetett focista. E sorok írója szerint pedig Simonyinak a *Hószakadás* című filmben (1974) nyújtott alakítása aligha vall színészi tehetségre, ott ugyanis inkább egyik gyengéje, a pozórködés jelenik meg, amit csak némi önirónia enyhít.

Ezzel kapcsolatban így írt Márainak: „Tavaly hagytam magam rábeszélni egy filmszerp-eljátszására. (Ifjúkoromban voltak színészi ambícióim.) A felvételek PODOLIN alatt voltak. Hogy ez mit jelentett nekem – ott lehetnem! –, az élmény gyötrelmes-gyönyörűségét: minnek is magyaráznám. Ezt Mester úgyis érzi és érti.” (Simonyi levele, 1975. június 16.)

E sorokból is érezhető, hogy Simonyi bizony keltette magát, udvarolni is hajlamos volt leveleiben a Mesternek! Am amikor Márai *Varázs* című művéből egy teljesen légből kapott ötlettel mozifilmet akart csinálni, melyben ő maga lenne az egyik főszereplő, és persze Márai részéről kategorikus elutasításra talált, Simonyi kénytelen volt imígyen visszavonulni: „A *Varázs*-dolog *privát* [!] *felbuzdulásom* volt (épp most olvastam újra) – álláspontját értem, tehát kérem Mestert, ne nehezteljen rám emiatt. (Úgy tetszik, még mindig nem nőtem ki a ripacs-vénát: ifjan hajsza hóján színész lettem. Magyarázatként ennyi talán elég is.)” (Simonyi levelei, 1975. 11. 11. és 11. 25.) E ripacs-önminősítéssel alighanem egyet kell értenünk! Márai egyébként azonnal elutasítóan reagált Simonyi teljesen megalapozatlan ajánlkozására, de Simonyi is megszeppenve szinte postafordul-tával kért elnézést.

Híre terjedt, hogy 1978 nyarán a Gyulai Várszínház hosszú évtizedek szigorú hallgatását megtörve nyitódarabként előadhatja Máraitól – csalafinta módon mint csehszlovákiai művet – *A kassai polgárokat*. A terv azonban meghiúsult, mert a kultúrpolitika későn eszmélve ugyan, de mégiscsak betiltotta. Simonyi azt hitte, hogy szokásához híven Márai nem engedte meg a darab bemutatását, s ekkor – egy évi vívódás után – egyenesen kioktató hangvételű levelet írt Márainak, akinek köztudomásúan az volt az álláspontja, hogy amíg hazánkban szovjet csapatok állomásoznak, s nem lesznek szabad, demokratikus választások, addig semelyik művének semmilyen közléséhez nem járul hozzá.

Simonyinak tehát újabb afférja támadt rajongva szeretett és magasztalt Mesterével. Márai szemére vetette ugyanis, hogy *kisszerűen* reagál egy *nagyszerű* elképzelésre. Nem tudja vagy nem akarja megkülönböztetni a rosszat a kevésbé rossztól, illetve az egyetlen jó megoldást választani, s „nem azokra sújt (Lukács és vidéke), de tizenötmillió magyarra... akik megérdemelték volna, hogy *jó művét*, s *ne* eltorzított hírét ösmerjék meg végre”. „Ez nem ’ellenállás’: ez öngól!” „*A kassai polgárok* gyulai bemutatása nékem személyes ügyem [!] lett volna – írja. – És személyes vereségem [!], hogy nem valósult meg.”

Annyira elkeseredett e személyes (presztízs)vereség miatt, hogy – teljesen megfedkezve Márai, illetve a saját álláspontjáról – szembefordult a Mesterrel. Ráadásul (mint látjuk, félreértve a helyzetet, mert Márai nem is tudott a darab bemutatásának tervéről) még azt a kultúrpolitikát is hajlandó volt védelmébe venni, amelynek főként költői pályája elején – s kiváltképpen saját szűkebb pátriájában – maga is áldozata, később pedig mindvégig csupán „megtúrtként” számon tartott figurája volt. Az írta az akkori Aczél- és Pozsgay-féle kultúrpolitikáról, hogy az már „toleránsnak tekinthető”, s „nem azonos azzal, amely elől és miatt a Mester emigrációba kényszerült”. Amiben persze van jó adag igazság, mégis furcsán hangzik a következetesen ellenzéki Simonyi szájából – és éppen Márainak címezve.

Két levelet is szentelt a meghíúsult bemutatónak, 1990-es interjújában azonban – saját szerepét ismét jellegzetesen felnagyítva – mégis átfogalmazta korábbi álláspontját az ügyben, mondván, hogy sem Márai, sem ő nem tudott róla. Csak Sík Ferenc, a Várszínház művészeti vezetője akarta őt rávenni, hogy utazzon ki Salernóba „megpuhítani” Márait, aminek azonban – az író álláspontját 1975 óta ismerve – semmi értelme nem lett volna. Már csak azért sem – tehetjük hozzá –, mert itthon ugyan az ellenkezőjét hitette el, de vajmi kevés hatása nem lett volna a Mesterre. (Simonyi levelei, 1979. 09. 07., 1979. 11. 08.)

(*Primus inter pares*) Tanulságos folyamat, miként nyerte el Márai a primus inter pares szerepét Simonyi gyakran emlegetett írópéldaképei, bálványai között. Az *Ember Gedeon jegyzeteiből* című kötetében (1989) *Könyvnapok után* című, 1944. június 14-én megjelent cikkében még Balassi, Csokonai, Katona, Vörösmarty, Petőfi haladt szerinte a „mindenkori magyarság útján”, később viszont, első versesköteteteiben már Krúdy, Bartók, József Attila szentháromságára esküdött. Csak ezután bővült a kör Krúdy Gyulát, Sinka Istvánt, Erdélyi Józsefet, Szabó Dezsőt, József Attilát, Németh Lászlót magában foglalva, akikhez legkésőbb soroltatott – a már említett úr elmúltával – Márai Sándor.

Főként őket szokta emlegetni szellemi elődjeiként, erkölcsi és esztétikai példaképeiként, sokszor tőlük véve műveihez a szellemi iránytűnek szánt gondolatokat és mottókat is. Meglehetősen különböző minőségeket takar ez a névsor, ám Simonyi csaknem két évtizedes levelezésük alatt éppenséggel Márait szokta kiemelni közülük, aki előtt egyenesen meghódolt, a legmélyebben fejet hajtott. Boldog és büszke volt, hogy rendszeresen levelezhetett Máraival, jóllehet Márai hűvös távolságtartása és vállveregető kritikája az évek során alig enyhült, sőt esetenként élesebbé vált vele szemben. (Bár tudomásunk szerint az írók közt valóban ő volt az egyetlen hazai levelezőpartnere Márainak, néhány külföldön élő magyar művésszel azonban Márai sokkal bensőségesebb levelezést folytatott.)

(*A kritika kritikája*) Máraihoz írott leveleiben Simonyi többször is utal Lukács György esztéta Márait kritizáló írásaira. Lukács például keményen megbírált Márai talán egyik legutolsó Magyarországon megjelent művét, az *Eupalinos vagy az újjáépítés* című kis

allegorizáló dialógusát (*Magyar Nemzet*, 1947. 07. 20.), amelynek egyik mondatát Simonyi különösen szerette idézgetni (vö. Lukács 1948. 85–90). S kérte, hogy Márai fejtse ki véleményét az esztéta egy másik kritikájáról is (vö. uo., 221–229.), amely az író *Sértődöttek* című regényének első kötetét vette célba.

Az *Eupalinos...* című dialógusban Sokrates, a filozófus egyértelműen a háború utáni újjáépítés tervére célozva azt mondja Valérynak, a költő alteregójának: „A terv a gyakorlatban rögtön megbukott, mint minden terv, amellyel a Szellem a Valósághoz közeledik.” „Újjáépíteni a világot... Szükséges ez?” S ezért is: „Hetven évet éltem a földön, és soha nem tudtam eldönteni, mi az, amiért érdemes élni vagy meghalni.” Lukács ebből persze azt olvassa ki, hogy „Márainál [Sokrates] az ész tehetetlenségének hirdetőjévé válik”. Azaz Márai nemcsak újjáépítésellenes, hanem haladásellenes, demokráciaellenes stb. Ne feledjük, hogy még a koalíciós időszakban, 1947-ben, tehát a teljes kommunista hatalomátvétel előtt vagyunk, s Márai már akkor éleslátóan sejteti és sejteti, hogy a „terv” megbukott.

Simonyi többször is visszatér leveleiben erre a dialógusra, ám némileg leegyszerűsítve más értelmet ad neki. Szabadon idézve Márait, ezt írja: „két dolgot bizonyosan nem tudok: miért érdemes élni, és miért érdemes meghalni”. S így folytatja: „dehogyan nem tudta! Ha egyáltalán 'érdemes' élni, s ha egyáltalán 'érdemes' meghalni, akkor mindkettőt csakis ugyanazért érdemes: MAGYARORSZÁGÉRT!” (Simonyi levelei, 1981. 04. 17., 1988. 03. 07.) Nem kell Márai egész óriási életművét, hanem elég csupán *Halotti beszéd* című, korszakos jelentőségű és hatású versét elolvasni, hogy belássuk: Simonyinak ebben tökéletesen igaza volt!

Lukács 1948 februárjában Máraitól a *Sértődöttek* I. kötetét is bonckés alá vette, és marxista kritikájának éle mindenekelőtt Márai mindennemű, s köztük persze főként szocialista forradalomellenessége ellen irányult. Simonyi mint a mű egyes kötetének szorgalmas olvasója és újraolvasója – bennfentességét fitogtatva, tippjeit sorolva – több levélben is faggatta a Mestert, hogy árulja el neki kulcsfiguráinak eredeti modelljeit, Márai azonban csak vonakodva és bizonytalanul mondott igent a költő egyes találgatásaira. (Simonyi levele, 1988. 01. 10. és Márai válasza, 1988. 02. 10.)

(Az *egyetlen*) Simonyinak a Mesterrel folytatott levelezése is tanúsítja, hogy rádióelőadásainak, interjúinak, anketjainak egyik kedvenc témája egyrészt a népies Sinka István, másrészt az urbánus Márai Sándor volt. Illyéshez hasonlóan nála is talányosnak tűnhet e „kétkulacosság”, egyfelől „népnemzeti elfogultsága”, másfelől „nyugatosága”. Csak Simonyi egész élete és életműve adhat magyarázatot erre a végletes kettősségre, e helyütt azonban nincs módunk részletesebb megvilágítására és magyarázatára (vö. Csibra, 2003.). A kultúrpolitikai szigor enyhültével és a változások szelének beköszöntével Simonyi a nyolcvanas évek végén már azt írhatta a Mesternek: „meglehető simán belementek”, hogy az egyik rádióinterjúban – az egyébként aggodalmasan agyonhallgatott – Márairól is beszélhet (Simonyi levele, 1988. 01. 10.).

1986 végén, a *Különvélemény* megjelenésekor a költő azonnal elküldte a kötetet a Mesternek, ezzel a – szintén vissza-visszatérő – megjegyzéssel: „Természetesen a könyvről való véleményét is várom. Ugyanis: egyes egyedül a Mester véleménye mérvadó nekem.” (Simonyi levele, 1986. 12. 28.) Elmondhatjuk, hogy ha Füst Milán Osvátot tekintette saját „szellemi köszörűkövének”, akkor Simonyinál hosszú ideig Márai töltötte be ezt a szerepet.

Simonyi 1987. december 24-én elhangzott és érthetően nagy feltűnést keltő rádióinterjújában azt mondta Márairól (és később a hangszalagot is elküldte a Mesternek):

„Van az ötmilliárd földlakó, meg van egy ember. Ezt az embert Márai Sándor úrnak hívják. Ő az egyetlen [!], akire fölfelé nézek.” (Simonyi levele, 1988. 01. 10.)

Egy másik levelében pedig ilyen, mintegy Márait vigasztaló vallomást tesz: „És most cifrát mondok. Igenis van barátja a Mesternek. ÉN. Ha vállal, ha nem: így van! Egyébként én vagyok az egykori fiatalember 43-ban ott a Kárpátia teraszán. Pünkösti Andor meg Vas László (Felső-Magyarország-i ember volt, atyai barátom) társaságában, aki meg se bírtam szólalni a Mester színe előtt.” (Simonyi levele, 1988. 03. 07.) Ami nyilván azt is jelenti, hogy még mindig kétséges számára, vállalja-e őt a Mester vagy sem! S persze azt is, hogy de szeretném már, ha Márai Sándor is legalább egyszer az életben a barátjának vallana engem!

(*Demokrácia és diktatúra*) Az *Ember Gedeon jegyzeteiből* kötet *Szabadság, demokrácia* című cikkében (*Alföld*, 1946. március 24.) található Simonyinak az a nevezetes okfejtése, mely szerint: „Az ország, amelyben nincs demokrácia, ne essen kétségbe, mert ott még lehet. – De az ország, ahol demokratikus jelszavakkal gyökeret ver a diktatúra – hagyjon fel minden reménnyel.” „Aztán majd jönnek az írástudatlanok és farizeusok, s a magyarság megszűnik Európa szerves része lenni. Hát azért azt mégsem gondoltam, hogy ennyire [!] elveszíthessük a háborút...” Mondja mindezt azután, hogy a sajtóban megjelent felemás vádakkal szemben védelmébe vette Bartókot, Szabó Dezsőt, Kodolányit, Sinkát, Féját és Németh Lászlót, akit „valami pesti tollnok egyszerűen kútmérgezőnek nevezett”. (Ez a „pesti tollnok” Schöpflin Gyula alias Nagypál István volt, aki 1946. január 28-án a Magyar Rádióban *Kútmérgezők* címmel tartott előadást Németh László ellen.) A 70 éves költővel készített interjúban Simonyi úgy emlékszik, hogy Márai elkérte tőle ezt a napilapot, miután elolvasta e textusokat. S talán ez lehetett a másik (vagy második?) találkozásuk (vö. Kőváry, 1990.).

Simonyi Imrének 1945-ben nem kellett köpönyeget, hangnemet és stílust váltania, legfeljebb engedhetett a védekezésül használt „bolondistókos gedeonságból”, és az 1945–1948-as rövid koalíciós időszakban humanizmusának és – mint mondani szokta – ízlésének megfelelően még nyíltabban képviselhetette a magyar nemzeti és polgári értékeket.

(*Költészeti interferenciák*) Simonyi költővé válásának egyik mozgatórugója, hogy szalajtott félárvaként is meg akarta mutatni magát a világnak, amely vonakodott tudomást venni róla. Meg akarta mutatni, hogy – gyengéi ellenére is – külön a többieknél, s főként a változó színezetű, de egyaránt jogtipró hatalom kiszolgálóinál. Még a gondolatát is elutasította annak, hogy a művész legrokonszenvesebb tulajdonsága a gyengeség-gyengédség, a fellengzős-pityergős szentimentalizmus, illetve a fegyverletétel és enerváltság. Ő hanyattatásai és félelmei ellenére akart és tudott is férfiként élni! S nem véletlenül szerette idézni (emlékezetből) *A kassai polgárokból*, hogy „férfi csak az, aki nem cselekszik a jelleme ellenére”. (Simonyi levele, 1986. 01. 09.) Márainál persze kicsit töményebb, súlyosabb a textus: „csak az hős, aki jelleme szerint cselekszik, akkor is, ha sorsa mást követel tőle”.

Mint *Karácsony 1929* című versében (*Ne sírjatok*, 1966) oly megrendítően megírta: számtalanszor keservesen élte át a nyereség fonák oldalát, a veszteség tragikumát (ezúttal apja katonaládájának tűzifává való feldarabolását), s az egyre inkább mércének tekintett Márainak így írt: „Most olvastam újra a *Féltékenyeket*... Így még senki nem írta meg a vesztséget. Az már majdnem mindegy, hogy egy város, a haza vagy egy lyukas garas vesztséget. De azt és úgy, hogy: elveszett. Valami! Minden! S amikor elvész (*valóban elvész!*) valami, akkor az mindig olyan, mintha a legutolsó krajcárja veszett volna el egy szegényembernek.” (Simonyi levele, 1972. 05. 29.)

De nemcsak Márai írói tekintélye és erkölcsi tartása, hanem konkrétan a költészete is hatott Simonyira. Kőváry E. Péternek megvallja, hogy elementáris hatással volt rá Márai *Halotti beszéde*, amely 1952-ben stencilezett formában került be az országba. Változatlanul ez a vers az „orom” – írta Márainak, miután megkapta tőle *A delfin visszanézett* című verseskötetét (Simonyi levele, 1978. 12. 24.). És gyakran idézgette, módosított Márai verseit. Egy ízben például Márai *Versciklus egy-hetvenkettő* című versfűzésének egy sorát parafrázálja (Márai, 2000). *Három szerelmes sor (fenntartással)* című verse így szól:

*Hogyha egyszer elmegyek hozzátok –
Hogyha elmegyek egyszer hozzátok –
Egyszer elmegyek hozzátok hogyha...*

Egyértelmű itt az utalás a *Versciklus... Hét* című versszakára, melyet Simonyi másutt mottóként is idéz:

*A lányok jók, mint a méz és a vegyszer,
Mely bódít s villanyosan ingerel.
Én még hazamegyek hozzájuk egyszer...*

Simonyi a harmadik sort variálja. Az ő verse a szavak permutációjából fakadó jelentésváltozás iskolapéldája, ám mégsem a kalkuláló művész szólal meg itt, hanem az, aki a dolgok mélyebb és árnyaltabb jelentéstartalmát kutatja. A legegyszerűbb szavak, mégis logikum, esztétikum és etikum tökéletes egységét fejezik ki. Az egyetlen szépséghiba a zárójeles alcím, amely (a vers elolvasása után különösen) tautológiának hat.

Simonyinál nem Weöres-féle szójátékos kísérletről és mechanikus véletlenszerűségről van szó. Az ő versének lakonikussága, tömörsége és szigorú logikája inkább József Attila elszántan a tisztesség mellett voksoló *Két hexameterét* idézi:

*Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek ügyis!
Mért ne legyek tisztességes? Kiterítenek ügyis!*

Simonyi mégis folyvást védekezni kénytelen azokkal szemben, akik embergyűlölettel vádolták őt: „Igen, szeretem az embert. Méghozzá hármat is. / Krúdyt, Bartókot és József Attilát.” (*Interjú*, in *Hatodnapon*, 1970). Itt szembetűnő, hogy a humanizmusáért később különösen tisztelt, sőt magasztalt Márai még hiányzik a sorból.

A *Szálfa* című jellegzetes versében (*Gyulai krétarajzok*, 1978) a gyenge nádszál csalafintaságával állítja szembe az erős szálfát, amely dől, ha dőlni kell és törik, ha törni kell, de nem imbolyog jobbra-balra. Figyelemre méltó, hogy ezt az allegóriát is összekapcsolja Máraival, s így ír neki: „Születésnapja alkalmából (és mindig és örökké) leveszem kalapom és meghajlok. Mélyen. (Aztán kiegyenesedek! Ez a szokásom.)” (Simonyi levele, 1975. 06. 06.) Vagyis Márai erkölcsi helytállásával összeköti saját „szálfa-természetét”.

Különvélemény című válogatott kötetében mottó(k) jelzik, hogy az ő költészete is kifejezetten gondolati költészet. Martin Heideggertől idézi: „A bölcsélet nem képes semmilyen hatással lenni a világhelyzet közvetlen megváltoztatására... Már csak egy Isten

menthet meg minket. Egyetlen lehetőségünk az maradt, hogy a gondolkodást és a költészetet készenlébbe helyezzük Isten megjelenésére, avagy Isten távolmaradására...” S ezt egy Márai Sándortól vett mottó egészíti ki: „A nihil nem annyi, hogy semmi sincs, a nihil annyi, hogy a Semmi *van!*”

Amikor Simonyi azt mondja, hogy a *Valóság*: „nulla / premier planban”, ez tökéletesen fedi azt a Márai-gondolatot, hogy „a Semmi *van*”. Ámde amikor Simonyi *Óvintézkedése* így figyelmeztet: „Vigyázz! Mire? / E semmiben / a semmire”; aztán megint *Vigyázz! Vigyázz! – Óvnálak. – De mire? / A semmiben a semmire? / De hisz mégis e semmibe / vitted – illendőn – semmire!*” – ezzel a kozmikus nihil kilátástalan komorságából máris hétköznapi kis valóságunk bohókás mezejére kerültünk a művészet révén, amely valami módon mégiscsak feloldást ad.

Ez is érzékelteti, hogy Simonyinál és Márainál a semmi, a nihil emlegetésekor sincs szó nihilizmusról vagy irracionalizmusról. Ha mindenki elvetné a rációt, illetve a racionális megismerés lehetőségét, az igazság lehetőségét és képviselőjét, ők akkor is ragaszkodnának hozzá. A Nietzsche-féle mindent tagadó, tökéletes nihilizmussal szemben ők – az emberi társadalmak csúfságai és galádságai, az egyéni sorsok tragikus kilátástalanságai ellenére is – mégis ragaszkodnak bizonyos erkölcsi értékekhez, eszményekhez, az emberi lét ideális dimenziójának lehetőségéhez, és beállítódásuk épp ezért inkább a szintén a poklok poklát megjáró Dosztojevszkij „nihilizmusához” hasonlítható.

Márai írói magatartása példa és megerősítés volt a Simonyi-féle életvitel és költői műhely számára. Ezért lehet érvényes Simonyi *költői énjére* az a Krúdyról megfogalmazott végső Márai-szentencia, hogy: „Egy korban, amikor a betű teljesen megbukott, tántoríthatatlan tisztaságú művész tudott maradni.” (Márai, 2002. 34., 36., 38.) Más kérdés, hogy Márai egészében véve végül is milyen nagyságrendű költőnek ítélte Simonyit. (Bőven találunk nála és idézünk is tőle utalásokat erre vonatkozólag.) Mindenesetre az nyilvánvaló, hogy ő megtalálta saját magát Krúdyban, Simonyi pedig mindkettejükben!

Simonyi ugyanakkor Krúdyval kapcsolatos egyik csődjéről is kénytelen volt beszámolni Márainak. Elhatalmasodó betegsége miatt annyira kihagyott az emlékezete, „hogy képtelen voltam a magam Krúdyjából csak egy sort is megírni a centenáriumba, holott már egy éve megrendelte tőlem az *Élet és Irodalom*. Egyszerűen csődöt mondtam. S ez a csőd aztán még betegébbé tett. S micsoda kín volt bejelenteni a Lapnak: írassák meg mással. S aztán olvasni: azt a jó szándékú műkedvelést. – Képzelhetsz Mester!” (Simonyi levele, 1978. 12. 24.) Beszédeselek e szavak, még ha a levélíró itt is mintha kicsit öntelten „illegetné” magát a Mesternek.

(*Versek Márairól*) No és a *Megfeszítettek* és a *Portrék* közt a nagy falat, Márai Sándor! *A Forgácsok egy fakeresztről* (1980) című kötetben csak egy rövidke, az író Kassához való kötődését érzékeltető vers szól róla, ez azonban az *Ember Gedeon jegyzeteiből* címűben háromtétéles költeménnyé bővül, de úgy, hogy a második tétel 1986-ból, a harmadik pedig 1987-ből való, sőt ez utóbbi *Négy vállvonás* címen már korábban is megjelent. (Vö. Békés, szerk., 2005.) Továbbá két Márairól szóló kispróza is (*Márai meg Zsengellér, Kassai polgár*) található ez utóbbi kötetben.

A triptichonban a *Kassa* utáni második tétel (mely korábban a *Három királyok* – Krúdy, Márai, József Attila – része volt) azt ecseteli, hogy a költő egy „okos öreg pappal” éjjel-nappal Márait olvas, mert számukra reggel, dél, délután és éjszaka teljesen összefolyik. A harmadik tétel pedig (amely korábban a *Négy vállvonás* negyedik tétele volt) Simonyira jellemző egyszerre patetikus és ironikus szellemességgel kifejti, hogy az ember „kitalálta magának istent, / saját képére és hasonlatosságára”, s „azóta is roskadozik /

ennen műve nyűge alatt”; ámde Isten „Nagyúri gesztussal / revanzsálta az ember reménytelen erőfeszítését. / Létrehozta Krúdyt, Márait, Németh Lászlót. / És ez még Istentől is emberfeletti teljesítmény.”

Íme, tovább variálódnak a nagy nevek Simonyinál: a legkorábbi triászból először kimaradt Bartók és József Attila, s felváltotta Németh László és Márai! Majd a Krúdy, Márai, József Attila hármából ismét kimaradt József Attila, s helyére lépett ismét Németh László. Végül pedig Németh László halála (1975) után végleg megszilárdult Márai helye Simonyi példaképeinek sorában. (Vö. Békés, szerk., 2005.)

A háromtétélessé bővült vers triászja is három meglehetősen különböző egyéniség, de mindhárom afféle *értelmiségi citoyen*, az egyik apja (nemesi eredetű) ügyvéd, a másiké is ügyvéd, a harmadiké tanár, ez utóbbi esetben azonban meghatározó a parasztbirtokosi rokonság is. Az életrajzából tudjuk, hogy Simonyi is afféle *értelmiségi citoyennek* tekintette magát, ami egyáltalán az értelmes és szabad embert jelentette számára.

Ebből a szempontból is figyelemre méltó az e kötetben is közölt *Lét, tudat* című verse (korábban: *Forgácsok egy fakesztről*, 1980), mely a *Verses levéltervezet talán épp Márai Sándornak* alcímet viseli. Egy Máraitól vett és Simonyi életében rendkívül sokat jelentő mottóval: „Épp az az ember hiányzik életemből, akihez levelet szeretnék írni.”

Érdekes adalék, hogy az 1989. november 13-án a Pesti Vigadóban megrendezett Márai Hazatér című irodalmi esten Simonyi maga mondta el ezt a verset.

A vers Simonyi legjobb formájára emlékeztetően eljátszik a lét és a tudat „viszonyával”, s azzal cáfolja a tudat lét általi meghatározottságát, hogy a lét mulandó, a tudat viszont halhatatlan, s különösen az olyanoké, mint például Márai Sándor. Ez persze csupán intonáció a vers lényegéhez, mely *Simonyi leghőbb vallomása Máraihoz*:

*Mester! – léted belém lehelt
oly gondolatnyi tudatot
s tudatod körüljelölt
számomra annyi léte
amennyi (úgy-ahogy) lakhatóvá tette
(habár csak ágyrajáróként is)
mindazt
mi tudatod híján s a léted nélkül
véggépp otthontalanná tette volna
a tudatlan és tudattalan
(s netán tudathasadásos)
mert közvetlenül a semmivel határos
majd-mindig egy-emberre szabott
mindent*

s az embertelen mindenséget.

A tartalmi „összeszedettség” formailag ezúttal is „megemeli” a verset, a művészi igazság most is csak így győzhet a filozófiai igazság fölött. Ám észre kell vennünk – minden áhítatosság ellenére, vagy talán épp azért – a versben bujkáló játékos, finom iróniát is.

(*A Mester véleménye Simonyi költészetéről*) Mint már említettük, Simonyi az 1970-es évtized elejétől levelezett Márai Sándorral, és remélte, hogy Márai végre megtalálta benne azt a levelezőpartnert, akire vágyott. Először közvetítők útján „környékezte meg”

Márait, s így küldte ki neki *Hatodnapon* (1970) című (nem is a legjobb) kötetét, amire Márai (a közvetítőnek címezve a levelet) nagyon találóan ezt válaszolta: „Renan: 'Csak az igazság tud forradalmi lenni.' [Ön] Nem akar szép szavakat írni, égeti a száját a szükség, hogy kimondja az igazat. Jólesett olvasni a verseket.” (Márai levele, 1971. 04. 14.)

Később, a *Forgácsok* ciklus időszakában azt írta Simonyinak, hogy „*megnyugvással* olvasta” verseit: jó, hogy „még vannak költők, akik nem szavakat írnak, hanem verset”; bár szomorúságot, kedvetlenséget is észlelt bennük. (Márai levele, 1975. 09. 16.) A *Különvéleményről* pedig úgy vélekedett, hogy „Szép verseket írni nem nehéz, de 'igazi' verset rögzíteni mindennél nehezebb.” „A *Különvéleményben* akadnak ilyen sorok, néha strófák. Az *Öt szonett* elkíséri az olvasót, de sok más is.” (Márai levele, 1986. 12. 15.) És Simonyi még a szigorúbb kritikáknak is nagyon örült.

Mindez az *Ember Gedeon jegyzeteiből* című kötetben is olvasható, Simonyi kommentárjaival, melyeket kis „barátőjének”, Réka-Heurékának fűzött a levelekhez. E megjegyzésekben különösen aláhúzendó, hogy Simonyi szerint Márai morálisan és esztétikailag egyaránt rokonléleknek érezte magát övele.

Az elégikus hangvételő *Öt szonettben* a költő latba veti minden poétikai tehetségét. Tartalmilag pedig Spinozától, Németh Lászlótól és Márai Sándortól vett idézetekkel támogatja meg mondanivalóját: azt, hogy az emberek közötti félreértések a dolgok helytelen megnevezéséből származnak, és a sors tragikomikus játékot űz az emberrel, aki azonban „több a sorsánál”. E többlet pedig minden bizonnyal a moralitása – ha van. (Ám ez utóbbit Simonyi eleve, de különösen végső elkeseredésében a nőktől hajlamos megtagadni.)

(„*Megírtam-e az igazat*”) Némelyik kritikus feleslegesnek tartja, hogy a költő prózákkal vezeti be, magyarázza meg egy-egy verscsokrát, ám így van ez az *Évszám-szonettek* (*Két szerelem*, 1984) esetében is. Simonyi itt is már említett kedvenc Márai-idézetével teremt hangulatot a szonettekhez: „A lányok jók, akár a méz s a vegyszer...” E bevezető kispórázát a kórházi betegágyán írta. A „hullajelöltek szobájában” úgy érezte, hogy okkal nyugtalan: „Mert ha valótlan nem is írtam, de megírtam-e az igazat.” (Gépiratban el is küldte a szonettekét Márainak ezzel a záradékkal: *Gyula, Kórház, 1979. május 12–22. Márai Sándornak Simonyi Imre.*) A szonettek a költő életének egyik nehéz időszakáról, az 1939-től 1948-ig terjedő évekről szólnak (a másik nehéz korszak az ötvenes évek, s főként 1956–1957 volt számára, de nem volt könnyebb az 1960-as évek eleje sem). Ugyanakkor ez volt az ifjúság és a fiatal férfikor is! Ezért is helyénvaló a Márai-citátum és az *1920. IX. 14.–???* című, 1979-ben kórházban született szonett, mely a költő (szerencsére csak vélt) halálos ágyán is csupán a lányokról szólt.

(„*Az értelem és a részvét erkölcsi parancsa*”) Simonyi *Különvélemény* című kötetét is egy jellegzetes Márai-eszmefuttatással vezette be. Márai azt fejtegeti, hogy a természet félelmetes pazarlással működik, ám az emberi botlás, bűn, reménytelenség óceánja is végtelen, mire megszületik az „értelmes megbánás első igazi könnycseppje”, „a cselekvő részvét, önmagunkkal és minden emberivel szemben”. Csakhogy mit ér ez a kiküszöbölhetetlen emberi butaság és az elszabadult önzés tengerével szemben? És mégsem térhetünk ki az értelem és a részvét erkölcsi parancsa elől. Ami egyszersmind a nyomasztó igazságokat felismertető és ily módon feloldást adó katartikus művészet parancsa is. Erre utal a *Különvélemény* kötet cím is, amelyről a „másmilyen voltál” (*Nem egyeztél bele*) önvallomása után mondanunk sem kell, hogy telitalálat. Simonyi *Világ és nézet* (1990) című kötetének egyik groteszkje, a *Vélemény* is alátámasztja ezt.

Nem az az érdekes, hogy Simonyi miképpen értékelt saját költészetét (s ezzel persze másokét is), mondván, hogy ez volt a legtöbb, ami József Attila óta történt, „hidrogénbomba [volt] a bolsik segge alatt”, hanem az, hogy a verseiben megjelenő politikumot, politikai gyúanyagot hangsúlyozta mint különvéleményt, s ezt szerette volna a kritikákban visszaigazolva látni, jóllehet ő egyáltalán nem par excellence politikai költő (Simonyi levele Csibrának, 1987/7.).

(*Világnézet*) Az *Ember Gedeon jegyzeteiben* így vall: „Nekem soha nem volt semmiféle úgynevezett világnézetem. Én csupán néztem a világot, és láttam. És e látványtól elfogott a hányinger. Ám egy ideje gyanús vagyok magamnak. Ugyanis egy ideje olyan, mintha kezdene valami világnézetfélém lábrakelni. Ez pedig így fest: egyre inkább gyanakszom, hogy mindenki valamiféle környezeti ártalom közepette botorkálja végig az életét” (*Heurékai forgácsok*). Írja ezt azok után, hogy már Márait és Heurékát is elveszítette az életéből.

Az őt faggató „illetékeseket” persze megnyugtatta, hogy igenis *van* világnézete, csak óvatosságból nem tette hozzá, hogy ez voltaképpen a kötelezően előírt és számon kért, uniformizált világnézet leghatározottabb elutasítása. Ezt hangsúlyozza egyik rádióinterjújában és Máraihoz írott levelében is: „Világnézetem soha nem volt, nem is lesz. Szabó Dezsőtől így tanultam: a jobboldalnál csak a baloldalt, a baloldalnál csak a jobboldalt utáltam inkább. A világot nézem és látom. S a látványtól elfog a hányinger. Ezek szerint talán ez a hányinger lehetne a világnézetem...” (Simonyi levele, 1988. 01. 10.) Ez pedig meglehetősen markáns „különvélemény”.

(*Heuréka*) A már említett – akkor még alig ötéves – Heurékával való megismerkedése után írta a költő az *Akkor is megérte* című verset (*Két szerelem*, 1984), abban a rémületében, hogy „ennek egyszer vége is lehet”. Simonyi néhány év múlva így vall erről a kislánynak: „És amikor elkészültem vele: megnyugodtam. És – pofátlanul – betettem a *Két szerelem* sorozatba. Pedig ezt a verset neked írtam. És miattad, meg miattam. Most, hogy bevallhattam, kissé nyugodtabb vagyok.”

„Sok levelet váltottunk azóta a Mesterrel – folytatja Simonyi –, és hosszú éveken át talány volt számomra, hogy erre [a kapcsolatunkra] soha egyetlen levélben sem tett utalást. Erről hallgatott. Néha azt hittem, hogy nem tulajdonít ennek jelentőséget, más-kor úgy éreztem, azért hallgat, mert tud valamit.”

Márai persze nagyon is tudott valamit, bölcs volt, s mint író tisztában volt az emberi kapcsolatok természetével – és mulandóságával. Simonyi egyik *Dramoletijében* utólag leír egy (képzeletbeli) telefonbeszélgetést, melyben Márai azt mondja *neki*, hogy „...hát igen... talán tanácsos felkészülni, egy napon esetleg ki kell betegednie belőle...” mármint Heurékából, „...de *akkor is megérte...*” – teszi hozzá Márai vigasztalásul Simonyi verscímé emelt szavait. És úgy is lett, Réka tízéves korában (érthetően) egyszer csak megszakadt a „kapcsolat” a költővel, mert „aktualitását veszítette” (*Heurékai forgácsok*).

Körülbelül öt-hat évig tartott az akkor már nagyon beteg, egyre magányosabb költő és Heuréka, e bámulatosan kedves, okos és érzékeny kislány pajtáskodása, amiről az *Ember Gedeon jegyzeteiből* című kötet *Heuréka és Márai* című része számol be költői érzékenységgel és megejtő vallomásossággal. Heuréka ártatlan és önzetlen szeretetétől kapta tehát Simonyi ezt a tíz körömmel összekapart kis, halk örömet, s csakugyan vigyáznia kellett, hogy össze ne roskadjon „e csöpp szép alatt”.

A tíz körömmel összekapart öröm vágya pedig szinte egyidős Simonyi költészetével, ugyanis már az 1940-es évek elejéről olvashatunk erről az *1944–1954 (töredékek)* című 7 tételes költeményben, a *Tisztességes írásban* (1956).

A legmegrendítőbb katarzis a legfelhőtlenebb játékosággal ötvöződik a *Vers Heurékához* című, emlékkönyvbe írt, akrosztichonja által hangsúlyozottan vallomásos, alighanem rögtönzött versben. Mint az *Ember Gedeon jegyzeteiből* megtudhatjuk, Simonyi Imre és Réka-Heuréka pajtási-baráti kapcsolata hozzávetőlegesen a nyolcvanas évek elejétől a végéig tartott, s ebben még nincs semmi szokatlan, ám ez a költő életében a hetedik évtized, Heuréka életében viszont a kisgyermekkortól a kiskamaszkorig tartó időszak.

Simonyi a játszótéren egyszer csak azt vette észre, hogy „jézus mária, ez a kislány nekem hintázik!” Sőt, az egyik „pillanatban elengedte a hintát: belezuhant a karomba”. És ettől nem a kislány, hanem a költő érezte úgy, hogy hazatalált. „Otthon voltam, pontosan úgy voltam otthon, mint öregapám ölében négy és fél esztendő koromban, mint ahogy az első Krúdy-jelzőben hazataláltam, mint ahogy az első Márai-hasonlatban [!] otthon voltam...” A kislány igazán önzetlen szeretete szinte gyógyír volt számára, s az egyetlen menedék az egyre sűrűsödő magánnyal szemben. Réka fényképét Márainak is elküldte, e szavak kíséretében: „A fényképek: Réka (akit én Heurékának is hívok): négy és félsztendő korában kezdődött a szerelem, most lesz 12 éves. Ő tartja bennem a lelket.” (Simonyi levele, 1988. 03. 07.)

Simonyi 1982-ben tehát úgy érezte: „egy napon összetalálkoztam az örömmel”, az akkor mindössze négy és fél éves kislánnyal, Heurékával. Különösen elgondolkodtató azonban, hogy ez a kis csöppség öt év alatt, alig tízévesen felnő a nagy példakép, Márai mellé, s ő lesz az író mellett a másik komolyan veendő igaz, embernyi ember. Ily módon kialakul egy újabb triász: a Márai, Heuréka, Simonyi „szentháromság”, amely azonban nemsokára érthető okokból felbomlik, s ez mély letargiába sodorja a költőt. (Vö. Békés, 2004.)

Simonyi megilletődött a kislány őszinte ragaszkodásától, s megírta Márainak, milyen kincsre lelt. Fényképekkel együtt elküldte neki az *Akkor is megérte* című verset, s beszámolt az egész életében hiányzó öröm ilyenén való pótlódásáról. Márai a versre és fényképekre reagálva azt írta: „Öröm sokféle van, de az igazi, ha örömet tudunk szerezni valakinek. Heuréka mosolya bizonyosság, hogy ez sikerült.” (Márai levele, 1988. 03. 31.)

Külön téma, hogy Simonyinak Heurékáról szóló naplószerű írásaiban (*A találkozás, Hat heurékai bonmot, Három levél Heurékához, Heurékai forgácsok* – lásd *Ember Gedeon jegyzeteiből*) vajon milyen a fikció és a valóság viszonya. Vitray Tamás által készített emlékezetes televíziós interjújában Simonyi nyomatékosan hangsúlyozta, hogy más az irodalom és más a valóság, pontosabban más a valóság „valósága” és más a költészet valósága. Itt azonban mégiscsak a napról napra megélt „közönséges” valóságról, illetve az arról szóló tárgyyszerű beszámolóról lenne szó, amelyet azonban a költő a betegsége és kiszolgáltatottsága miatt, illetve esetleges magamentése érdekében olykor nem is költői, hanem szinte éteri szférákba emelt, egyaránt istenítve Heurékát és Márait.

(*Végkifejlet*) Máraihoz írott utolsó levelében ezt olvashatjuk: „Én egyre pocskábbul vagyok. Az a Leánka (!) [Heuréka] tartja bennem a lelket, akinek a fényképét a múltkor elküldtem. Dolgozni nem bírok. És egyre kevesebb az esélye, hogy valaha is megszoríthassam a Mester kezét. Tessék írni nekem. S amit nehéz leírnom: félek. ... S [idézgetem] amit csak mostanában fedeztem fel, azt a korai verssort: 'Bocsássatok meg! Én nem tehetek magamról.'” (Simonyi levele, 1988. 04. 06.) Simonyi más leveleiben is emlegeti ezt a Márai-verssort. Ám emez utolsó levelének van egy másik nagy mondata is, amely találón jellemzi saját helyzetét és az egész Heuréka-történetet. Máraitól *A féltékenyekből* idézi: „Nem hiszek a boldogságban, de gyöngédség nélkül nem lehet élni.”

A dolog tragikumát elviselhetetlenné fokozza Simonyi számára, hogy Márai 1989.

február 21-én bekövetkezett öngyilkossága után a kislány is hamarosan eltűnik az életéből („utolszor 89. június 2-án látogattál meg Heuréka”). Szinte egyszerre veszítette el tehát egyrészt lelki-szellemi támaszát, másrészt egyetlen vigaszát.

Simonyit furdalja a lelkiismeret, hogy tennie kellett volna valamit a Mester megmentése érdekében. Gyötrődik, hogy egyre súlyosbodó betegsége és tehetetlensége miatt nem küldte el a Márainak szánt leveleket, verseket, írásokat, sőt a Heurékával tervezett közös hangszalagot sem (mely utóbbi elkészítésének 1988. december 6-a lett volna az utolsó esélye, „mikor elmentem Hozzád”). Úgy véli ugyanis, hogy ha ezt megtette volna, akkor a Mester „az asztal alá hajintja” a pisztolyt, mint ami szintén „aktualitását veszítette”. Márai eltökéltségét ismerve persze tudjuk, hogy ez naivság, de megbocsátható naivság volt Simonyi részéről: Heurékával együtt sem jelentettek ők annyit a Mester számára, hogy megmenthették volna eltökélt és gondosan eltervezett elhatározásának végrehajtásától.

(*Kettős fogódzó*) Simonyi hetvenéves korában – egy évvel Márai halála után – Kőváry E. Péternek afféle összefoglaló, némileg megszépítő, lekerekítő interjút ad Máraihoz fűződő kapcsolatáról (*Népszabadság*, 1990. 02. 22.). Azt mondja, hogy ketten voltak igazán fontosak számára: Márai és Heuréka! A rá jellemző túlzással kijelenti, hogy „Márai egyszerűen azért, mert az évszázad Krúdy utáni legnagyobb magyar írója és legnagyobb jelleme, aki igazolta tetteimet és életemet... De nemcsak Márai Sándor volt fontos, hanem a négy és félesztendő kislány, Heuréka is. Amikor a lét vonata robog – hová is?! – igencsak a semmibe, akkor is kell valamiféle fogantyú. Sorsom abban a kegyben részesített, hogy énnéem két fogantyú is jutott: Márai Sándor... és Heuréka.” Mondhatnánk tehát, hogy az egyik „fogantyú” büszke önigazolásul szolgált Simonyinak saját életére és cselekedeteire, a másik pedig éppenséggel naiv önvigasztalásul az öregembernek ugyannerre.

(*Talányok*) Mindezek után meglepő lehet, hogy az utolsó, Simonyi által összeállított, de már posztumusz megjelent válogatott verseskötet, *Az öröm hiányzott* (1994) egyáltalán nem közöl Márairól szóló verset! Nem tudhatni, hogy fatális véletlenről vagy szándékosságról van-e szó. Békés Ferenc szerint egyértelműen az utóbbiról, Simonyi ugyanis minden eszközzel – például *Tűzvész* című írásával is (in *Ember Gedeon jegyzeteiből*) – Márai halála miatti lelkiismeret-furdalását igyekezett csillapítani és valamiképpen átértelmezni kapcsolatukat. Márai öngyilkossága után az életéből még hátralévő négy-öt esztendőben elhessegette magától az egész Márai-jelenséget és kapcsolatot, részben védekezésképpen, részben azonban talán elégtételképpen is, mert ekkor már nem hunyt szemet afölött, hogy Márai mégiscsak mindvégig lekezelte őt, nem tekintette magával egyenrangúnak.

Ezért talán nem véletlen az sem, hogy Simonyi 1994-ben már hajlamos volt megfledkezni a sokat idézett 1990-es interjú Márairól szóló túlradó vallomásáról! Azaz mindezek logikus következménye lehet, hogy Márai-vers nem szerepel a költő által válogatott utolsó kötetben. Viszont a költő összes Németh László-versét – mint Tüskés Tibor a Simonyi-konferencián kifejtette – megtaláljuk a költő által végül is legértékesebbnek tekintett gyűjteményes kötetében, azaz Németh László mint példakép visszakерült korábbi központi helyére. (Vö. Békés, 2004.)

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nemcsak érdemes, hanem szükséges is tovább tanulmányoznunk jelentős huszadik századi költőnk, Simonyi Imre igen gazdag és szerteágazó levelezését, még akkor is, ha – az alanyi költői énjétől természetesen megkülönböztetendő – hétköznapi emberi portréjának kirajzolódásakor olykor

meglepő, s netán nem is a legkellemesebb vonásokra bukkanunk. Mert akár a lélektanból, akár a szépirodalomból tudjuk, hogy minél többet ismerünk meg egy ember életéből, annál kevesebb okunk lesz felháborodni az illető hibáin, gyengéin és tökéletlenségein.

Források

Békés Ferenc: Simonyi, Heuréka és Márai. Előadás 2004 áprilisában a gyulai Simonyi-konferencián. Lásd az alábbi kötetben.

Békés Ferenc (szerk.): *Rajongás vagy szereptévesztés*. Simonyi Imre és Márai Sándor kapcsolatáról. Bp. 2005.

Csibra István: *Kritikai futamok*. Bp. 2000.

Csibra István: *Simonyi Imre pályaképe*. Bp. 2003.

Kiss Ottó: *Simonyi, Márai, Sándor [György]*. *Eső*, III. évf. 3. sz.

Kövérny E. Péter: *Márai, Simonyi, Heuréka*. *Népszabadság*, 1990. 02. 22.

Lukács György: *Utak és zsákutcák*. In *Új magyar kultúráért*. Bp. 1948.

Márai Sándor és Simonyi Imre levelezése. In *Békés* (szerk.): *Rajongás vagy szereptévesztés*.

Márai Sándor: *Összegyűjtött versek*. Bp. 2000.

Márai Sándor: *Írók, költők, irodalom*. Bp. 2002.

Pütkösti Árpád: *A kor szerelme*. Bp. 1977.

Simonyi Imre: *Két pogány közt – egy hazáért!* *Gyulai Hírlap*, 1956. 11. 18.

Simonyi Imre: *Különvélemény*. Bp. 1986

Simonyi Imre: *Ember Gedeon jegyzeteiből*. Békéscsaba 1989.

Szilágyi Miklós

Elment Supka Manna (1914–2005)

Hallgatom a számomra ismeretlen unitárius lelkész, valamint a költő Gyurkovics Tibor, s a politikus Pozsgai Imre búcsúztatóit a Szent Gellért plébániatemplomban 2005. december 2-án, s arra gondolok: lám, mennyire különböző sorsú, érdeklődésű, habitusú embereknek van kétségbevonhatatlan joga, hogy barátként, eszmetársként – harcostársként emlékezzék és emlékeztessen Supka Magdolnára. Akiben én is, a történeti etnográfia művelője, a gyulai múzeum 1960-as években volt nagyon-ifjú igazgatója, az esendő ember életében csak egyszer lehetséges csoda: egy zseniális gondolkodóval, a mindig a jó ügyet szolgáló fáradhatatlan robotossal való gyakori találkozás s együtt gondolkodás lehetőségét siratom.

Értem persze, hogyne értenem e többszáz fős gyászoló gyülekezet tagjaként, hogy sokan, nagyon sokan formálgatnak magukban ugyanilyen érzéseket. Hiszen Manna – akiket közel engedett magához, csak ezen az égi áldásra is utaló beszélő néven szólították – nem egy volt csupán a művészettörténészek, a műkritikusok népes seregéből, az egyetlen volt, akire illett odafigyelnie e kis hazában minden festőnek, grafikusnak, szobrásznak – mindenkinek, akit kitüntetett figyelmével, mert a fél-tehetségek, a handabandázó akarnokok, övezte volt bármekkora hivatalos elismerés őket, számára nem léteztek. (Ezért aztán sokan lehetnek olyanok is, akik nem szerették, lévén, hogy kinek-kinek szemébe mondta, amit gondolt róla...) Hiszen úgy tudott beszélni a kiállítás-megnyitókön a művészetről: egy-egy művész-zseni (vagy a zseniség lehetőségét senki-nem-ismeri kez-dőként megvillantó „páratlan tehetség”) képekre-szobrokra bízott, nekünk-fontos üze-netéről, legyen bár a hallgatóság iskolából kirendelt serdületlenek, bávatag készületlenek és előítéleteikbe mélyen belesüppedt, vélt igazságaiktól el nem tántorítható műbarátok alkalmi gyülekezete, hogy mindenkinek, akit megérintett a szárnyaló szavakon átizzó lelkesültség, meg kellett értenie: a szándékoltan tétova vagy magabízó vonalak, amint körültagogatják a témát, a harsogóan egyértelmű vagy egymásba áttűnő színek, amint étellel telítik a kép-felületet, a térbe szerveződő teremtett formák, amint az élettelen létezőket átjelkesítik, nem csupán megfejtendő, fogalmi nyelvre lefordítandó művészeti megnyilvánulások – „ott” és „akkor” a bölcseleti tartalmú lét-értelmezés: a véges végte-lenbe kített egyetlen emberi élet talán-mégis-lehetséges megértésének eszközei, beszédes kellékei inkább. Hiszen Manna egész életében, lett legyen bármilyen politikai meggyő-ződésbe, művészeti kánonba vagy be nem vallható emberi gyarlóságba belecsomagolt az agyonhallgatás, az értetlen elutasítás, a gánccvetés, úgy harcolt a „jó művészet” – a mű-vészet rangjára egyedül jogosult kifejezési forma – elfogadtatásáért, méltóbb elismerte-téséért, hogy barátságával tisztelte meg az érvelésben, a kilincselésben, a csatározásban vele-szövetségeseiket.

Sokan, nagyon sokan hittünk neki, tehát voltak szövetségesei szerte e kis hazában, bár elsősorban nem a hatalmon levők, a hatalmat látványosan manipulálni tudók közül. Hogyne lettek volna, hisz harsogó derűvel, a mindig-tettrekészség lendületével közele-dett embertársaihoz. A derűjére és a kezdő „mindenes-muzeológus” tétovaságát azonnal elsőprő lendületére emlékszem leginkább, amikor 1964 nyarán az „egyszemélyes” gyulai

múzeum élén Dankó Imre örökébe léptem, s hamarosan összehozott a jósorsom Supka Mannával. Aki nemcsak „hivatalból” felügyelte az Erkel Ferencről elnevezett tájmúzeumot (a Magyar Nemzeti Galéria kis kollekcióját még Imre bátyám szerezte meg tartós letétként kiállítási célra), hanem szerette is Gyulát s a gyulaiakat – elsősorban Koszta Rozót, akinél bármikor otthon lehetett, s az ő révén mind többeket. Azonnal kiállítási terveket szövögettünk: érdekes, izgalmas kortárs-művészek kollekcióit reméltük bemutatni a Béke sugárúti múzeumépület kicsinyke termében, mit sem törődve a pénztelenségünkkel. És nem számított az sem, hogy nem vagyok műtörténész. Gyorsan felmérte: van szemem a látásra és kellően tanulékony is vagyok, tehát elfogadott partnerének – máig van bennem némi röstelkedés, hogy hamarabb, mintsem rászolgáltam volna. Amit nem tudtam, nem éreztem, elleshettem tőle (és persze Koszta Rozótól, hisz mindennap csak voltunk a műtermében – az éppen totyogó Marci fiam játszadozás gyanánt Rozó képeit rendezte, ahogy tőlünk látta a kiállítóteremben). Elleshettem a közös zsűrizéseken, amikor egy-egy zseniális megoldásért sugárzóan lelkesedett, s nagyvonalúan rám hagyta, hogy a nem bántóan dilettáns, a becsületesen megbütykölt középszert védelmembe vegyem – és belássam: bár kiállítható, teljességgel érdektelen. Elleshettem a közös rendezéseken, amikor órákig társígtattuk a képeket, hogy rátaláljunk a kiállítóteremnek arra az egyetlen helyére, ahol megsokszorozódott a hatás. No meg az éjszakába nyúló kvaterkázásokon, miközben arra csodálkozhattam rá, hogy anekdotázva, (a nyárs-polgári ítélet szerint:) trágár szóvicceket megeresztve, közben jóízűeket nevetve is lehet – nemcsak lehet: kell is – az emberi létezés és művészi alkotómunka értelmét, egyéni és egyetemes jelentőségét lényeglátóan közelíteni.

Eközben azt is megtanulhattam Mannától, hogy kikre kell nagyon odafigyelnem. Azokra természetesen, akiknek elismertetéséért akkortájt látványosan hadakoznia kellett – pl. Aba Novák Vilmosra. Hisz – mondotta volt – a „futólagos benyomások” is meggyőzhetnek róla bárkit, hogy „jelentékeny” személyiség volt, s „korának megannyiféle művészi arculatáról valamiben eltér”.¹ És azokra, akikről már akkor leírta, fennem hirdette, hogy a magyar festészet zseniális „költői”, amikor nem csupán az elismertetésükért, egy-egy kiállításuk lehetőségéért is embert próbáló csatákat kellett megvívnia – pl. Kondor Bélára, Tóth Menyhéltre vagy Kohán Györgyre.

Elzarándokoltam tehát az akkor már személyesen is megismert Tóth Menyusnak a Hazafias Népfront VI. kerületi székházában – eléggé komor, faburkolatú klubteremben – 1969-ben megrendezett kiállítására, s mert véletlen szerencsémre csak ketten voltunk a teremben, hosszasan hallgattam a napfény és a parasztember viszonyáról, a fehérségben felizzó fehéreknek, a színek színének a kifejező erejéről szóló fejtegetését – a kozmoszban megmerítkező paraszt-zseni ön-értelmezését.² És megemlékeztünk közben Kohán Györgyről is, akinek vulkanikus erejű képeiből akkorra már sokkalta többet ismertem, mint Menyus ismerhetett, s talán irigyelt is érte, ezért faggatott. Pedig tudtuk mindketten: nem lehet a Kohán-képekről érdemben szólni, csak „jönnek, jönnek díszmenetben a színek égő meztelenségében: Kohán század, ezred, vagy regiment [...] már szabad szemnek is felsejlik a Kohán-út tejútként, mely mindenünnen látszik, az egyetemes festészet egén.”³

¹ Supka Magdolna: Aba Novák Vilmos. Corvina Kiadó, Budapest, 1966. 5.

² V.ö.: Supka Magdolna: Tóth Menyhért. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990.

³ Supka Magdolna: Kohán György. Gyula, 2001. 84. (E kötetben jelent meg először Tóth Menyhért 1966 decemberében írt vallomása Kohánról.)

Igen, Kohán. Életem legnagyobb élménye, hogy részese lehettem a Gyula városának adományozott hatalmas hagyaték (6-700 festmény és 3000 körüli grafika) számbavételének. S hogy Supka Manna, meg Koszta Rozó és Havasi Pista társaságában lehettem részese. Keményen dolgoztunk persze: a hatalmas méretű képek pusztá mozgatása is munka volt (s nem egyszer, hisz többször is költöztettük szükség-raktárból szükség-raktárba, s újra meg újra jöttek az érdeklődők, Pogány Ö. Gábortól, a Galéria főigazgatójától Erdei Ferencig számbavehetetlenül sokan, mert látni akarták az éveken át szellemi dugárúnak számító, s jogilag is tisztázatlan helyzetű páratlan életművet, hát mutogattuk lelkesülten!), közben azonban, míg mértünk és jegyzeteltünk, érteni – értelmezni igyekeztünk az alig beláthatóan nagyszabású és megrendítő, Gyuláról, a Dél-Alföldről bizonyosan „másképpen” megérthető festői oeuvre-t. Azonosígtattuk a napnyugta robbanó vörösében kéken derengő házat-kaput, a hajnali fényekben fehérén felizzó házfalat mint motívumot azon a környéken látható kisvárosi épületekkel, ahol Kohán Gyurka otthonos volt; a szikrázó holdfényben katedrális-sziluetű aprócska gyulai kápolnát; az e tájon otthonos, mégis mondabelien valószerűtlen bivalyokat, amint a kozmosz jelképét: a fekete hajló mélykék égből kiordító vörös napkorongot támasztják meg a szarvuk hegyével. Mannától tanultuk persze – mindannyian, akik lelkesedésből, a „jó ügy” iránti elkötelezettségből ideig-óráig: néhány órára vagy néhány hónapra az akkor már halott, de számunkra minden élőnél élőbb Kohán György szolgálatára szegődtünk –, hogy mit is jelent mindez bölcséleti értelemben. És mit jelent, ha valaki, mielőtt belefeküdne, megfesti a saját sírgödörét: feketét a feketében. Tőle tanultuk tehát, hogy a művészetnek az élet és a halál a tétje.

Hadd reméljem: megtanultam Tőled, Manna, anyám korú egyetlen barátom, amit ember megtanulhat a művészetről: mindannyiunk életéről-haláláról, hisz engem, a nem-történezt kértél fel Kohán-monográfiád lektorául, s közös munkánk végeztével ilyen arc-pírítóan elismerő dedikációval tiszteltél meg: „Mikinek a kétszer megszenvedett zseniális lektorálásának emlékezetére és Gyurkáéra! Szeretettel Manna”

Ugye, nem neheztelsz rám, Manna, ha a gyulai közműveltséget gyarapítani, az emberarcú művészet üzenetét elismertetni – megértetni remélő közös munkálkodásunkra a hozzám/hozzánk írt leveleid is emlékeztettek. Ezek közlésével hadd búcsúzzam Tőled, hátha őriznek valamit kapcsolatunk – a jóra szövetkezettek kapcsolata – megőrzésre érdemes hangulatából.

1.

Kedves Miklós,⁴

Sebtiben irok, s telefonok után: Gross rendben márciusra, kérdezte, volna e üveglap, ami alá a grafikáit helyezze, – mondtam: nincs, tehát így csak paszpartuzva lesznek, s nem tudom hogyan felakasztva. De ezen nem mulhat. Alkalomadtán irjon neki, kérje fel, megbeszélésemre hivatkozva. (Gross Arnold, festő-grafikus művész, Bp. VI. Lenin-krt. 80).⁵

Ferency Béniné, Erzsike is örömmel benne van a kiállításban, ő adna szoboranyagot,

⁴ Géppel írt levél, autografikus aláírással és dátummal.

⁵ Gross Arnold (1929) grafikáit és néhány festményét bemutató kiállítást 1965 márciusában rendezték meg az Erkel Ferenc Múzeum kiállítótermében. (L.: Szilágyi Miklós: Előzetes jegyzetek egy kiállításához – Gross Arnold grafikái. Békés megyei Néptűjság, XX. [1965. február 28.] 50. sz. 9.) Az április 1-jén írott levelemben arról számoltam be a művésznak, hogy a két hétig nyitva tartó kiállítást 1055-en látták.

kb. április-május megfelelne neki. (Bp. II. Herman Ottó-út 27. Ferenczy Béni /v. né)⁶

No már most, az adminisztrációja: kérdezze meg a szolnoki muzeumtól. Vagy amennyiben saját tapasztalata van: attól: – hogyan – kitől kell-e és egyáltalán kell-e kérni a kiáll. engedélyezését? Ha t.i. nem árazunk, mert az anyag nem eladó, akkor az a gyanum, hogy még élő művész esetében sem kell zsüri (már t.i. az új lektorátus intézi ez esetben a kiállítási zsüriket), hanem, azt hiszem a muzeumnak saját hatáskörében jogában áll kiállítani, mint muzeumi kiállítást.⁷ (Persze Grossnak mondtam, ha véletlenül a Tanács akarna valamit venni, akkor vele lép érintkezésbe, de ettől tán nem kell tartani. – Most jut eszembe: hát Bokrosnál kellett zsüri?⁸) Aztán majd annak idején, ha úgy alakul, hogy Grossot rendezném, akkor csak olyan értelmű levelet kérek a Galériához, hogy rendezésre felkér a gyulai muzeum. Béniét esetleg Pataky Dénes rendezné (ha Bénié úgy gondolja jónak, ezt rábízom) aki szintén a Gal. Grafikai osztályán van, vele kapcsolatban u.az a teendő.

Sietek, mert fő a fejem a melótól. – Minden jót Mindkettőjüknek az ünnepekre és Ujévre, szeretettel

Manna

64. dec. 22.

2.

67. júli 25.

Édes Iréncém és Miki,⁹

aug. 1-én mennék le Gyulára, ezúttal nem hivatalból hanem üdülni. Azonban nyáron Gödry Ilus néni ellepik általában a rokonok, kérdezlek Benneteket, hogy ebben az esetben a múzeumi vendégszoba gyanánt – helyett valami kis odu adódnék e Nálatok, teljesen mindegy minő fekhellyel mindössze teteje legyen. Ágynemüt persze vinnék. De barátságok arra is kötelez Benneteket, hogy kerek percc megírjátok, ha nincsen odu, vagy foglalt. Ugye ezt kérhetem? Rozó¹⁰ miatt aggódom: mi van a vakbelével? Kb. 2 hete írt nekem. Havasi Pista¹¹ Gyulán van-e? (én kb. 6-8 napra mennék, szorul a kap-

⁶ Ferenczy Béni (1890–1967) kiállítása, mely a művész Gyulán felállított Petőfi-szobra miatt különösen indokolt lett volna, nem valósult meg; emlékezetem szerint azért nem, mert egyéb feladataim halmozódása és a muzeum anyagi nehézségei miatt idejekorán nem tettem meg a szükséges lépéseket.

– 1965 októberében megrendeztem viszont (s ebben is volt része Supka Magdolnának) az ikertestvér Ferenczy Noémi gobelinművész (1890–1957) emlékkiállítását, mely a tanítványai tulajdonában lévő vázlatokat, kartonokat, valamint a Nemzeti Galériától és az Iparművészeti Múzeumtól kölcsönzött gobelineket mutatta be. (L.: Szilágyi Miklós: Ferenczy Noémi alkotásainak gyulai kiállítása elé. Gyulai Hírlap, VI. [1965. október 15.] 82. sz. 8.)

⁷ Ez a „kiskapu” nem létezett: élő művész, így Gross Arnold muzeumi kiállítását is csak a Lektorátus zsüri-jegyzőkönyve birtokában rendezhettük meg, noha tanácsi- vagy magán-vásárlás valóban nem történt.

⁸ Bokros László (1928), a Szolnoki Művésztelepen élő festőművész (nekem Szolnokon, a Tiszaparti Gimnáziumban tanár-kollegám) kiállítása éppen akkor tartott nyitva a gyulai muzeumban (L.: Szilágyi Miklós: Bokros László kiállítása a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban. Békés megyei Népújság, XIX. [1964. december 6.] 286. sz. 9.)

⁹ Autográf levél

¹⁰ Koszta Rozália (1925–1993) festőművész, akivel Supka Manna is, mi is a feleségemmel meleg baráti kapcsolatban voltunk.

¹¹ Havasi István (1938–1992) akkortájt a Városi Tanács Művelődési Osztályán népművelési felügyelő és a Hazafias Népfőnt városi alelnöke – minden „jó ügy” lelke-motorja, így a Kohán-hagyaték ügyeivel kapcsolatos teendők legfőbb organizátora.

cám anyagilag, de Ervint¹² látni akarnám.) Sok szeretettel csókollak Benneteket:

Manna

Rozót csókolom sokszor, ha látjátok.

3.

Kedves Miki,¹³

irtam Pistának tán tegnapelőtt levelet Kohán hagyaték-ügyben, ha ő Gyulán van, bizonyosan megkapta. Időközben kiderült, hogy írásban, hivatalosan kell megválaszalnunk Kmettyné (Műv. Min. Képzőműv. Főoszt.) kérdéseit, tehát ezt megtesszük. Emiatt pontosan megkérdeztem: egyáltalán miféle Székesfehérvárnak eladott képről van szó, mire az Alap Jogügyi oszt.-tól kapott közlés szerint kiderült: nem képről van szó, hanem a mozaik pénzből ezuttal 30.000,- Ft.-ot igényel az özvegy. Mind a Minisztérium, mind a Jogügyi O. felszólította őt törvényes örököségének bizonyítására egyik helyen sem kaptak választ, tehát a pénzt sem adják ki. (Ezt azért írom meg, mert attól tartottam: Székesfehérvárnak esetleg felajánlott képvásárlást a hagyatékból, de nem erről van szó.) Másrészt: Gyula város kezében nem látja biztosítottnak a hagyaték kezelését, ezért Miskolcnak – és ujdonságként – Szolnoknak ajánlja fel a hagyatékot. Hát mi megérvéljük Gyulát, – de mint már kezdetben jeleztem: a legfontosabb az lenne, vagy lett volna, hogy az örökséget, a jogi helyzetet alaposan tisztázzák. Ha semmiféle hivatalos felszólításra nem tudja a hölgy igazolni törvényes örökös voltát, hát akkor csak nincsen itt valami rendben. Mert képzelheti hogy ilyen igényekkel, ha egy mód volna erre, bizonycsak bizonyitana.

Üdv. Manna

Melléklet

Kutyafuttában írtam, kb. tízszer kellett abba hagynom a levelet

[...]¹⁴

Miki, Dévényit nagyon tudnám javasolni a gyulai Kohán hagyatékhoz, mert: Zsiga József (grafikai restaurátorunk) mellett dolgozik, és igen jó munkaerő, s a hagyatékunk amúgyis szüksége lesz grafikai paszpartuzási és karban tartási munkákra. Ezen kívül sok végzett műtörténész kartársnőnél már ezidőszere is több szeme és tudása van. Havonta három hetet dolgozna Gyulán, egy hetet a Széchenyi könyvtárban, ahol ösztöndíjasként a megfelelő munkát el kell végeznie. Különben én a vidéki kiállításokhoz magammal szoktam vinni, (mostanában a Gadányi¹⁵ emlékkiállítással jött kétszer) szenvedélyesen szereti a jó művészetet, és fáradhatatlanul dolgozik. Véri Évát másutt szerződtették (Pesten) anyjával él, érthető, hogy azt vállalta, és nem Gyulát. Dévényi anyja is itt él, de ő változatlanul szívesen menne Gyulára. (Nem könnyű olyant találni, aki szívesen megy vidékre ideiglenes munkára!)

¹² Supka Ervin ősrégész (Manna testvérbátyja), aki Gyulai Kórház Ideg- és Elmeosztályának ápoltja volt, betegségének természete miatt azonban Soóky főorvos megengedte, hogy a nappalokat alkalmasint a városban töltse, s erre a célra egy albérleti szoba is rendelkezésére állott (az első mondat erre utal).

¹³ Géppel írt levél, autográf betoldásokkal és aláírással

¹⁴ A Dévényi István (1946–) művészettörténészre vonatkozó személyes adatok közlésétől eltekintek. – Gyulai alkalmaztatására egyébként (emlékezetem szerint: anyagi nehézségek miatt) nem került sor.

¹⁵ Gadányi Jenő (1896–1960) festőművész

Rozi levelét megkaptam, nagyon megörültem a szakkörben tartandó Kohán előadásnak,¹⁶ csak okt. 20-án vagy később tudnék menni (péntek nagyon jó, mert akkor szombat-vasárnap maradhatnék) de az inspekción megelőző héten nem hagyhatom el Pestet, mert akkor meg „előinspekciós” vagyok. Rozinak köszönöm levelét, most neki külön nem írok, mert a meteorológia kitolt velem, pocsekul érzem magam, szédülök, s csak annyi erőt tudtam összeszedni, hogy a mások dolgát megírom és tisztázzam.

Marcikámat nagyon sokszor puszirom, és Magukat – mindenkit – sok szeretettel üdvözlök, csókolok, kinek mi jár.

Manna

967. IX. 22.

¹⁶ A Koszta Rozália kezdeményezte és vezette, a Városi Könyvtárhoz kapcsolódó képzőművészet-barátok köréről l.: Szilágyi Miklós: Képzőművészet-barátok köre Gyulán. Népművelés, XII. [1965. szeptember] 9. sz. 42–43.

Bán András

Kerítés mögötti táj

Bukta Imre kortárs művészete

Bukta Imre három évtizede a művészeti szcéna alig kategorizálható főszereplője. Autonóm személyiség, akit a trendek gyors változásai legfeljebb annyiban érintenek, hogy újabb és újabb értelmezési lehetőséget csatolnak az amúgy utánzásra rezisztens műveikhez, melyek az aktuális olvasatok sorozatából „vibrálásukból mit sem veszve” fokozatosan korjelzővé válnak. Bukta a kortárs művészet változékony és üde, a kesernyész irónián túl immár a humortól és az érzelmektől sem visszariadó eszköztárának birtokában lokális világunkat láttatja velünk és lokalitásunk sajátosságait teszi globálisan szemlélhetővé. Művészete oly módon jellegzetesen közép-európai, hogy e táj ismerete nélkül is nyitott a befogadás számára. Nem a kultúrát védő egzotizmust, hanem a kultúra alpműködését tematizálja.

Korai-, érett- és posztgány címmel közel egy évtizede írtam nagyobb tanulmányt Bukta Imre nyolcvanas évekbeli művészetéről. A dolgozat egyik célja Bukta művészeti gyakorlatának „újracímzése” volt. Az eddigi elnevezés „a mezőgazdasági művész”, melyet Bukta és kommentátorai korábban előszeretettel használtak, akkorra immár terhéssé vált: iróniája kellő távolságtartást és valamelyes védelmet biztosított a létező szocializmus idején, de épp Magyarországon, épp a nyolcvanas években, épp a képzőművészet területén egyre kevésbé kellett a politikumhoz horgonyozni a műteremtés gyakorlatát és kánonját.

Azon dolgozat „kitűzött célja szerint” a művész tevékenységére, a tárgy megformálásának eseteire figyelt. Ilyen értelemben a gányolás (a Bukta-féle sajátos anyaghasználat és -formálás) tágabb szellemi-művészeti környezetét a dada és utóélete szeméttben aranyért kutakodó assamblage-geisztusai táján kereste, s a művész-gépezetek környékén, amelyek a mozgás, a változó fény, a dinamikus mű eszméjét vitték be a kiállítótermekbe. Így a nyolcvanas éveket záró, s egyik legfontosabb műveként kiemelt *Zuhanyozó disznó* (1990) megtalálja társait „írtam” az elmúlt nyolcvan-száz év európai művészetében.

A *Zuhanyozó disznó* első olvasatban játék, vicc. Bukta ikonográfiájának állandói, a disznó és az örökké szemerkélő-ömlő-zuhogó eső kerülnek itt képtelen (de mégiscsak reális) kapcsolatba. Anekdotát, olyasfajta, mint mikor (a *Sinistra körzetben*) az ablakon kivizelő Géza Kökény – ezt tette esténként, ha esett, ha nem – egyszer telibe találta megfigyelőjét, az egyik „szürke gúnárt”. Egy olyan pillanatban, amikor már/még éppen tudtunk nevetni. A politikai olvasat azután lecsorog a műről, és szutykos tócsákban áll körülötte egy darabig. De a mű van olyan zavaró, hogy foglalkozzunk a részletekkel is. Rondán görbedt-hajto-ga-tott vízfogó tálcák között emelkedik az ócska anyagokból összerótt „zuhanyozó”, melyben a locsolókanna rózsája alatti pléhdisznó ágál. A víz tényleg állandóan szemereg. Szanaszét a működtetés drótjai és trafói. Meg rátekernek fóliákat, mert hát mégiscsak – kiállítóterem. Gyerek megáll tátott szájjal a holmi előtt: mert működik; és a malac is aranyos. Felnőtt mögénéz, vízvezeték csatlakozik, vagy újraszivattyúzás folyik? A mesterséges tér halogénjei pásztázzák a mattuló fóliákat és görbülő pléheket. A motor kelleetlenül zümmög, a vízpumpálás szörcsög. Semmi sem *abból* van; minden vacak, éppcsak-megoldott. De működik. A gány apoteózisa. Honnan jövünk? Mik vagyunk?

Letagadhatatlanul kelet-európai és letagad-ha-tat-la-nul Bukta: ezen gány vonatkozási

rendszere ugyanis művészetén kívüli. Egy Tinguely-masina („milyen jó mulékonynak lenni”) árnyékrajzolata izomorf Klee rajzaival, amelyek pedig a racionális-didaktikus ábrázolat mögött reménytelenül meta-fizi-kát keresők („Ki ne akarna, ha művész, ott lakozni, ahol az egyetemes tér- és időmozgás központi szerve, nevezzük akár az alkotás agyának vagy szívének, minden funkciót kivált?”); ahogy Giacometti gyúrogatja az anyagot, az egyre vékonyabb lesz, hátha egyszercsak lélekké válik; Schwitters Merz-szobájában sem a külvilágra utalnak annak hordalékai, a lélek labirintusában veszünk el. (Tatlin, Moholy-Nagy vagy Mondrian slendriánsága csupán ügyetlen baleset; az a diskurzus a tö-ké-le-tes-ségről szól.) Bukta műveinek a *Zuhanyozó disznó*val kezdődő sorozata nem montázs-típusú és nem organikusan épülő, s egyáltalán: szándékolt zavarbaejtéssel nem találja a helyét a nyolcvanas évek köz-ke-letű művészeti teóriáinak értelmezési kö-rei-ben. Nincs köze modernség-nosztalgiahoz, nem sejtet individuális mitológiát. Lényegi kapcsolatban áll textussal és narrációval, önmagában mégsem szöveg-típusú. Nem újraértelmezi a művészetet, hanem létezőnek tételezi. S dekonstrukcióról sincs szó: a jelentés bátran létezik, ámbar a kiállítóteremben nem adja meg magát. Vonatkozási rendszere „a században szokatlan módon” kacsintás nélkül a külvilág. [A Magyar Radikális Orvvadász Szövetség (MaROVSz) felhívása, 1989: Sok száz éve vadászunk tilosban. Mi vagyunk többen: mienk a magyar mező, mienk a mezei nyúl! Nekünk nem passzió az izgalom, létkérdés!] E munkák átengedik magukat a művészvilágba való beillesztésnek, ha kell; beszédmódjuk azonban éppannyira „függő”, mint köznapi, s utalásait nem csupán a műtörténetből és a nagy mitológiákból merítik (ahogy az amúgy a nyolcvanas évek közepe óta illendő).

A kilencvenes évek folyamán minden változott Bukta körül: személyes tere, lakókörnyezete, életvitele, műteremtési gyakorlata, s művészetének valahány társadalmi-politikai-szakmai kontextusa. Az intézményi rendszer (amúgy végiggondolatlan, következetlen) újrastrukturálása során Bukta immár professzionális művészként, sőt vezető művészként definiálódott, kitüntetett hely járt neki az új (amúgy végiggondolatlan, következetlen) művészeti kánonban. (2004-ben az akkor 52 esztendőes Buktát egy kiállítása kapcsán „nagy öregként” aposztrofálja, nyilván nem ok nélkül, ifjú méltóinak egyike.) Mindeközben olyan, jól kitapintható, s jobb híján „a (bármiféle jelzővel ellátott) modernségtől való megkülönböztetés érdekében” kortárs művészetként emlegetett trendek kerültek felszínre, melyek nem a Bukta-típusu felfogásból következtek, azzal nem állnak összhangban, képviselői mégis sokra becsülték/becsülik Bukta Imrét, mint azon kevés alkotók egyikét, akinek beszédmódja egy korábbi diskurzusban fogant, azonban a változások közepette korrekció nélkül is érvényben maradt.

Újra egyetlen műnél megállva: *Járás egy áldás nélküli térben* (installáció a Kiscelli Múzeum templomterében, 1998). A nézőt mindenekelelt a művész merészsége hökkentette vissza. A hatalmas egyhajós, barokk templomtér egésze sötétben maradt, mindössze egyetlen keskeny fénycsík húzódott a bejárattól a szentélyig, s e fényzávon arasznyi szánkócska csúszott a padlókövön a távolba, majd ott visszafordulva, ugyanazon az úton a néző lábai elé. A mérhetetlen, hajdan szent, azóta a művészetnek szentelt térségben ez a kicsinyke eszköz; s esendő, szívetmelengető volta is csak egy pillanatig tartott, ahogy ráeszmélünk, gép mozgatja monoton végtelenségig. A politikumról itt már nincs mit kérdezni, a technikáról sem: a szánkó éppen azonmód megformált, hogy jelentése egyértelmű legyen, s az azt mozgató mechanika is valahol a távolban pontosan működik, a részletek immár mellékesek. Ami fontos: érzések sokaságát szakította fel a mű. Fájdalmasabb volt annál, hogy csak játszinak lehetett volna kezelni, kínosabb annál, hogy

nosztalgikusnak, költőibb, hogysen csak ironikusnak. Puritán, távolságtartó, szakmailag nagyon pontosan megoldott, vállaltan jelenben létező (gyakorlatilag reprodukálhatatlan), közvetlen, rítustalan, a helytelenül megvont határokon átlépő – ilyesfajta jelzőket lehetne gyűjteni a mű leírásához.

Bukta Imre az utóbbi tíz esztendőben elsősorban fest. Az új munkák formái és témái sok hasonlóságot mutatnak korábbi műveivel: a falu lakói lépnek a képtérbe, a határban járunk vagy a kocsmában töltjük az időt, folyik a munka a földeken, szekér baktat az úton, a háttérben esetleg feltűnik egy bekapcsolt tévé vagy a lignitet felmaró gigantikus erőgép. A kompozíció többnyire leíró, bár majd' mindig montázsselemekkel megbontott; a felületet alkalmanként geometrikus ornamentika szövi át, amúgy is gyakori az ismétlés, a szerialitás. Egyes belső ciklusokon sajátos anyaghasználat dominál, felragasztott gyufaszálak, megrepszett olcsó fürdőszobacsempe.

Mégis, a hasonlóságok ellenére is, ezen művek leírására az esztétizáló retorika elégtenek tűnik. A művek belső felépítettsége vagy akár közvetlen valóságreferenciája túllép azokon az egyszerű képleteken, mint a falu sara avagy nosztalgiaja, mint a hagyományos/modern fogalom páros, mint az átalakulás kesernyész iróniája. Nem a kerítések és szomszédok tapasztalatból ismert térbeli-társadalmi mikrotörténései képződnek a vászakra, Bukta Imre értelmező modellje összetettebb és tágasabb: a lokalitás megragadására törekszik.

Lokalitáson a civilizáció mai működésének tanulmányozói „a helyhez kötöttségtől vagy a szomszédságtól megkülönböztetve” nem térbeliséget értenek, hanem a társadalmi közvetlenség érzését, a társulási hajlamot, a társadalmi instabilitást ellensúlyozó technológiákat, azaz a „bennszülött” tevékenységek és kozmológiák folyamatos újratemtését. Bukta festményein egyfelől azon mozzanatok bukkannak föl, amelyek révén a lokalitás elnyeri anyagi mivoltát: a házak építése és módosítása, az ösvények és átjárók összehangolása, a szántóföldek, a kertek ki- és átalakítása, a vadászat-gyűjtögetés lehetséges ösvényeinek felderítése és feltérképezése, és az ezekkel kapcsolatos egyezkedések, stratégialakítások. Másfelől azonban, s ez Bukta képeinek lényegi jegye, az anyagválasztások és kezelések, a festőtechnikák, a felületalakítások ugyanezen stratégiák részesei és tudatosítói. Épp ezen jegyeivel, a lokalitás-teremtés enciklopédiájának szorgos kialakításával lett Bukta Imre megkerülhetetlen részese a kortárs művészet ezredeleji újjáépítésének. A maga rejtőzködő intellektualitásával új művein amellet érvel, hogy a jelen globális struktúrák értelmező eleme marad a lokalitás ethosza.

Szakolczay Lajos

Léthelyzetet szimbolizáló figura

Muzsnay Ákos kiállítása a békéscsabai Jankay Galériában*

Közelítő III. – mondja a tárlat címe, mintha a művész a szó varázslatától nem tudna – nyilván nem is akar – megszabadulni. Ám Muzsnay ezzel a lényegre törő kitartással tulajdonképp grafikáinak, vörös krétarajzainak, és a bennük megnyilatkozó érzésnek-gondolatnak a *folyamat*-voltát hangsúlyozza. Művészettörténeti, filozófiai s a téma és az ábrázolás szerint szakrális jegyeket is hordoznak e kartonok. Még hozzá olyan formában – ama Megfeszített szenvedés-élménye kapcsán a magyar irodalom- és művelődéstörténethez (Balassi, József Attila), a világ literatúrájának jelentős személyiségéhez (Dosztojevszkij), az igazságot nem mindig osztó történelem egy-egy jeles pontjához (az 1956-os magyar forradalom) s általuk a szabadság és erkölcs, bűnbeesés és megtisztulás, az emberi helytállás, önfeláldozás stb. problematikájához *közelítve* –, hogy ebben az összegző sűrítésben benne foglaltatik a művész egész eszmevilága is.

A bibliai erezttségű motívumkincs (corpus, kereszt, út, vár, árnyék) – nélkülük nincs Muzsnay-grafika – központi helyét az is jelzi, hogy az elemek sosem kiegészítőként, sokkal inkább az egészre érvényes, így a szerkezetet is nagy mértékben meghatározó kép- és gondolatépítő igazságként hatnak. A látvány, a szemnek kellemes, artisztikus, sűrű vonalrács, a már-már érzéki tartalmakat sugalló bolyhos felület önmagában is szép. Ahhoz, hogy a fényeső, a haránt csíkozású égbolt (úgy is mint háttér) megvillanó szálaiban gyönyörködhesünk, vagy élvezhessük a színvilágában a reneszánszra utaló várfal hol kiugró, hol homályba forduló téglasorának nyugodt ritmusú fenségét, nem szükséges a szimbólum mélyére hatolni.

Viszont aki akár egyetlen – látszólag lényegtelennek tetsző – elem, például az *árnyék* jelkép erejű igazságára ráérez – mondjuk a Lukács tolmácsolta angyali üdvözet szavaira: „A Szentlélek száll rád s a Magasságbeli ereje borít be árnyékával” (Lk, 1,35) –, az előtt megnyílik egy, a látványvilágnál mindig gazdagabb értelmezés-tartomány is. Hát még ha az ismertebb jelképek (corpus, kereszt, út, kapu) sok helyről – leginkább persze a Bibliából – összetevődő igazságait, s azok sugallatos köreit vesszük, akkor győződhetünk meg csak igazán Muzsnay rejtélyes képi világának elevenségéről. Amelyet, akár Pilinszky átszellemítettségével azonos módon – nem véletlen Dosztojevszkij-szerelmük: – a mitológikum (persze azon belül is a föltámadás misztériuma, vagyis a *harmadnapon* gyötrelmes szépsége) mozgat, ám az egész át van szöve a történelmi és a társadalmi harcok kataklizmáitól egyre elárvultabbá váló ember mérhetetlen keserűségével.

Muzsnay Ákos képi és valóságos gondolkodásának horizontján a megtisztulásra vágyó, és műveikben ugyancsak ezt ösztönző *szent emberek* találkoznak. A korábban ragyogó krétarajz-sorozattal megtisztelt orosz filmművész, Tarkovszkij, az ellennel karddal viaskodó poéta, Balassi, a világárvaságot saját sebként megélő József Attila, 1956 megannyi névtelen magyar hőse s nem utolsósorban a bűn és bűnhődés kegyelmét az ég kárpitjára villámként vetítő Dosztojevszkij. Evvel a – valljuk meg, kifinomult lélekre

* Muzsnay Ákos kiállítása a Jankay Galéria kortárs kiállítótermében 2005. október 14-től november 22-ig volt látható.

valló – *értéktoborzással* nem csupán világlátások, gondolkodásmódok, különböző eszmék és eszmények sodortattak egymás mellé, hanem az évszázadok bilincse által akarva-akaratlan *egybesűrűsödő* más és más idő is.

Mindez mítoszi fényben történik, a virtuóz alakrajz, a miniátori buzgalomban a papír (a karton) minden egyes négyzetcentiméterét rácshálóval beterítő művesség ígézetében. És egy bizonyos, az évtizedek alatt csaknem szentté váló figura, az arcát minduntalan elrejtő, testét háncsfonattal – az idő, a háború sebeit takaró gézzel – bebugyoláló „harcos” megpihenő, teret átlengő, pikával aktív és valamely fal (várfal) boltívében corpusként megdidergő alakjának megdicsőülésével. Muzsnay már évtizedek előtt rátalált az életművét – grafikáit, festményeit, plakettjeit – jellemző, egyedivé tevő „alak” – az önképet is valamennyire, legalábbis sejtelmességében tükröző félig Krisztus, félig ember – szimbólumára.

Ha Balassi Bálint idéztetik meg (*Magyar táj I–III.* – 2004) a vöröstéglás várfalaknak és lőréseknek, a zuhogó (satírozással áttetszővé váló) fények alatt meghúzódó domboknak, cserjéknek, utaknak, a menetelő fák törzsének és a térképszerű gyökérhálónak olyan arzenálját látjuk, amelyben a már említett – Rubljov fivérének is gondolható – alak nem drámai megfeszítettségében van jelen, hanem megejtő, térdeplő-imádkozó, illetve az út vándoraként szerzetesi pózban. Ezáltal, jóllehet motívuma hatásos, nem ő kerül a kompozíció gyújtópontjába, hanem a vöröstéglás irdatlan építmény, rejtélyes zugaival, réseivel (I.), valamint a melankolikus természeti táj. Ellenben a *Cím nélkül I–III.* (2005) három kartonján, minthogy *aktivizálódik* a szenvedés (*Biblia*), a figura drámai súlyt kap; ülő (bűnbánó?) és corpusként is robbanó testhelyzete (II., illetve I.) csaknem szétfeszíti a szerkezetet. A művész ezekkel a súlypontáthelyezésekkel el tudja érni, hogy vörös krétarajzai egyszer harmonizálnak (a világ képét szelídítve) a külső és belső történésekkel, másszor meg épp a kettő közötti harc kontrasztját emelik drámává.

A figura, a léthelyzetet szimbolizáló alak növekedésének, megkettőződésének is megvan a hatása (*Dosztojevszkij I–IV.* – 2004–2005). Természetesen a – bűnmegvalló?, fölmentésért esdeklő? – *látomást* nemcsak az egymást gyámolító, a fejével lefelé zuhanó angyal? megérkezését fájdalommal nyugtázó, a vörös téglafal boltívét szétfeszítő és elesettségében (túlvilági voltában?) is embertársát ölő *életes test* erősíti, hanem a leheletfinom rajzi varázs is. Muzsnay mestere ezeknek a síkot érzelmtartománnyá avató fogásoknak. Lelemény és nem kevés türelem kell ahhoz, hogy gyakran túhegyes krétája jégkarcos fűszál-tengernek láttassa a hátteret, vagy organikus szálakból szője meg a levegő erezetét.

Ilyen érzékenységet mutat a több színt (vöröset, sárgát, feketét, fehér ecsetpöttyöket) fölvonultató József Attila-interpretálása is („*Édes Hazám, fogadj szívedbe, / hadd legyek hírséges fiad!*” – 2005). A grafikán középpőnt egy egészen fehér, tölcészerű oszlop – fény töltődik a villámló kövekbe? – vágja ketté a síkot, és evvel a „technikai” elemmel el van különítve egymástól a balról jobbra jövő hagyományos figura és az áldozatként (?) földön fekvő állattemet is. Főnt fekete-vörös bársonyában izzó ég. A *Cantata profana* (?) motívum itt – híven a költő verséhez („*szívében olykor elidőz / tigris és a szelíd őz*”) két drámai összetevőre bomlik. Ezért kérdéses, ama fehér fényoszlop tarthatja-e – tudja-e tartani – az egyre komorabbá váló eget?

A pár év előtti győri kiállításon is fontos szerepet kapott a vöröskréta-grafikák mellett az 1956-os magyar forradalom emléke előtt főt hajtó három rézkarc (Őszi-tavas; Október; November). Az alakok Muzsnay „testmértanából” származnak. A művész, édesapjára emlékezve, olyan drámai „triptichont”, – vagy legalábbis csaknem a szerint működő – kemény kontúrú grafikai sort készített, amelyen a baljós idők – a bukásban is győze-

delmes szabadságharc – Krisztus szenvedésélményét idézik föl. Az alakok, bármilyen pózban is nézzenek szembe a rettenettel, ezt a megvertségükben-fáradtságukban is tükröződő – reményteli? – bizodalmat sugallják. Ha jól figyelünk a rézlemez felületének megdolgozására – megjelenik az átlyuggatott részek mintegy a házfalakon lévő lövések nyomait szimbolizálják –, előttünk a nyomólemezt karcoló, hasító, lukasztó, a sűrű mélyedésekben a vár árkat is megképző művész lendülete-indulata is.

Jóllehet az Újlipótvárosi Galéria tárlatán szintén falra került Muzsnay Ákos éremso-rozata (Zsoltár I–X.), a plasztikában is maradandót alkotó művész békéscsabai megmu-tatkozása ugyancsak unikum. Plakettjeinek többségén (vagy magányosan vagy párban) ugyanaz a test (*corpus* szerű figura) jelenik meg, mint grafikáin. Egyszer fényesen ki-emelkedve a matt háttérből (II.), másszor pozitív és negatív alakként a plasztikai kifeje-zés lehetőségeit tágítva (X.). A lefelé hulló fénypálca éppúgy lehet háttér, mint a rácsszer-kezet. A III. számú plakett félkeresztjének ellentétéként a VIII. felületéből magasan kiemelkedő *fűszálkeresztje* drámai hatást kelt; organikus létszerkezet ide vagy oda, tragi-kus sugallata Krisztus szenvedésélményével azonos.

Figyelő

Láng Gusztáv

Bűbájosok – fakírok és boszorkák

Bogdán László: Bűbájosok

A modern regény esélyeit és távlatait latolgatva, Szerb Antal nevezetes tanulmányában (*Hétköznapi és csodák*) a **csodát** jelölte meg a „hosszú történet” lehetséges szervező elvéként. Ha e kihívó – mert a XX. századi, a „modern” ember világképébe beilleszthetetlen – fogalom józanabb jelentéseit találgatjuk, akkor a hajdani kritikus az elbeszélésnek (és megértésének, befogadásának) Arisztotelész óta megdöntöhetetlen elveit tagadta: nevezetesen a **valószerűség** és a **kausalitás** elvét. De úgy is mondhatjuk, hogy a **hihető** és a **hihetetlen** arányának, egymás fölé rendelésének a gyökeres megváltozását jövendölte. (Csak futólag jegyzem meg, hogy e dilemmára jóval előtte Mikszáth is ráértett, amikor az epikában két múzsa, a **fantázia** és a **megfigyelés** vitáját látta.) A regény története sem Szerb Antal korában, sem később nem igazolta e jóslatot (illetve csak részben igazolta); hiába járják át a modern regényt a mítosz, a mese hiedelmekből táplálkozó sugallatai, az olvasó – vagy az olvasók többsége – ezek kellékeit valóság-vonatok jelképeként értelmezi. Más szóval: visszacsempészi a befogadás során azt, amit az író kerülni és kihagyni szándékozott: a valószerűség és az okság logikáját.

A *Bűbájosok*, Bogdán László regénye Szerb Antal jóslatának szellemében (is) olvasható. Mindjárt első lapjain megmagyarázhatatlan csodával szembesülünk. A regény főszereplője álmában üldözők elől menekül, majd – az álom logikátlansága,

vagy tisztán csak mélylélektani logikája szellemében – iszapos vízben botorkál egy párányi sziget felé, melyen kedvese az örök szerelemről énekel. (Akár csak Odüsszeusz-nak a szirének.) Menekülés közben egy ág felsebzi arcát, kedvese pedig, hogy öleléséből kibontakozhasson, megharapja kezét. Felébredve, mintegy saját álombeli „történetének” olvasójaként, eltöpreng az álom (önismereti) jelentésein, mígnem mellette alvó és ébredő „hús-vér” szeretője felfedezi arcán az ág tépte sebet, s kezén az álombeli harapás nyomát.

Mindnyájan tudjuk, hogyan lehet az álmot a valóságtól megkülönböztetni. Meg kell csípnünk valamely testrészünk; ha fáj, ébren vagyunk, ha nem, álmodunk. Regényhősünknek azonban az álombeli harapás fáj, ami képtelenség – vagy másképpen csoda. Ezt a kezdő jelenetet nevezhetjük a regény expozíciójának, bár valójában az olvasás expozíciója. Ha nem hiszünk az elbeszélőnek, vagy megpróbáljuk e képtelenség jelképes – végső soron tehát racionális – értelmét megfejteni, már az első lépést elhibáztuk. Végigolvashatjuk ugyan a regényt, de világába alig lesz bejárásunk. Két, egymással alig összeillő ré-

Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2005.

tegre bomlik tudatunkban az elbeszélés: egy realista (azaz hiteles és kauzális) esemény-sorra, és egy hihetetlenre. Az „összeillesztés” ellen maga az elbeszélő tiltakozik: „Rendületlenül hitt ugyanis abban – vallja önmagáról a főszereplő –, hogy a dolgoknak van racionális magyarázatuk, s ha a kiváltó főokra rájön, ha vissza tudja vezetni az egészet a kezdetekhez, uralni is tudja a kuszán szétfolyó dolgokat, és így egységes láncolatba rendezvén őket, megszabadulhat kísértéseitől.” E „szabad, indirekt” monológ végén azonban ezt olvashatjuk: „Már természetesen nem hisz abban, hogy lehetne tudni bármit is... de mégis, legalább innen nézve érthetőek lesznek és összeállnak a dolgok rejtélyesnek tűnő mozaikdarabkáik, és kirajzolják a történetüket, magukban rejtve magyarázatukat, de a folytatás örök lehetőségét is.” E vallomás természetesen a regényhőst jellemzi, de tekinthetjük az író vallomásának műfajáról, az elbeszélő vallomásának az általa elbeszéltekről is. És természetesen azon elvárás megfogalmazásának is, amelyet a regény az olvasóval szemben támaszt; egyfajta „metakommunikációs utasításnak” a szöveg befogadására nézve. Vagyis: hinnünk kell az álombeli sebek valódiságában, mint Tamás apostolnak Krisztus mítoszbeli sebeiben, hogy a hihetetlen – a feltámadás – hihetővé váljék. S be kell érünk az értelem és az értelmezés olyasfajta sejtelmességével, ahogyan annak idején Madách zárta le a végső okszerűség megismerésére irányuló *Tragédiáját* (mert mi mást jelenít meg *Az ember tragédiája*, mint a megismerés örök konfliktusát a megismerhetetlennel): Éva jelenetével. „– Ölelj meg! – súgta elfulladva az asszony. – Szoríts magadhoz! / A vonat álmosító mozgásába alszik bele, a nő ölébe fúrva fejét. Álmában ismét megjelenik a virág, és titokzatosan lebeg a levegőben, de már nem érzi, hogy mondani is akarna valamit, már üzenetét sem akarja megfejteni, hetek óta először álomtalanul és nyugodtan alszik, mint egy gyermek.”

*

A *Bűbájosok* ugyanis mindenekelőtt – vagy mindenekelőtt – a szerelemtől szól. Nem annak „hétköznapi” változatáról, nem arról a vágyról és vonzalomról, mely többnyire megmagyarázhatatlanul lobban föl – rokon tehát a csodával –, és épp ily magyarázhatatlanul ki is alszik egy idő múlva, de körmönfont elméletek segítségével, amilyen a freudizmus vagy az evolúciós lélektan, mégiscsak eljuthatunk keletkezésének és megszűnésének okaihoz. (Bár meglehet, hogy ezek az elméletek csak kibúvók a csoda elfogadása alól.) Arról a szerelemtől szól a regény, amely a mítoszokban és a belőlük kikristályosodott **ősképekben** van jelen, s amely a fent említett elméleteknek ellentmondva nem mulandó lelkiállapot, hanem **örök** érzés, észelvűbben szólva élethosszig tartó (hiszen halálunkkal érzéseink is sírba szállnak, de mi más keretet tudunk az „öröklétnak” elképzelni, mint rövidebb-hosszabb életünk tartamát?). A regénybeli szerelem ennek megfelelően kezdődik, egy vasútállomáson, ahol a hadifogságból hazatérő főhős leszáll a vonatról, megpillant egy fiatal nőt, s egy pillanatra az a „tévképzete” támad, hogy óréa vár. A nő természetesen másnak a nyakába borul, mert valójában – ugyancsak hadifogságból megjött – férjét várja („késleltetés”), de hamarosan megismerkednek a kórházban (hőszünk ugyanis sebészorvos, és orvos a vörös hajú asszony is). A férfi bemegy a kórház zuhanyozójába, s a nő minden előzetes jeladás nélkül utána megy, levetkőzik, s egymáséi lesznek a zuhanyfülkében. Ebben ugyan nincs semmi csodaszerű, de a szerelmi történet egészének kontextusában felfogható úgy is, mint a realista lélekábrázolás követelményeinek tagadása. A házasságtörés, a szerelmi háromszög Balzac – és különösen Flaubert – óta a regényirodalom kitüntetett nonkonformista témája, és **történétté** mindig annak (való- és okszerű) bemutatása által válik, hogy miképpen érleli meg a szerelem a párkapcsolatokra ér-

vényes normák megszegését. A *Bűbájosok*-ból ennek elbeszélése hiányzik; nincs benne udvarlás, csábítás, a szerelmesek egymásra találása mondhatni **ingyenes cselekedet**, mely azonban szerves része lesz egy másfajta narratívának. Visszaigazolása e jelenet a főhős „megérzésének” a vasútállomáson („az asszony igazából őt várja”), amennyiben egyetlen magyarázata van: csakugyan őt várta, s egymásra vetett első pillantásuk az asszonyban is ugyanezt a bizonyosságot ébresztette. Az „ingyenes cselekedet” (*action gratuite*) tehát beépül a cselekmény-lánc logikájába, éppen csak ez nem a valóságosság, hanem a valóságút-lenség logikája.

Az említett realista lélekrajz szerint e jelenetből az asszony érzékiségére, szexuális gátlástalanságára következtethetnénk, ennek „ábrázolására” készülünk fel olvasóként. A szerelem további története azonban nem ebbe az irányba tart. A regényhőst ugyanis – még mielőtt szeretője elválhatna, és szerelmüket „törvényesíthetnék” – letartóztatják, és éveket tölt politikai fogolyként kényszermunkán a Duna-deltában. Az időközben elvált asszony férjhez megy az ügyészhez, aki a vádat képviselte szeretője perében. Akár a *III. Richárd* ama híres jelenete átíratának vélhetnők, amelyben a gyilkos a meggyilkolt férj koporsója mellett csábítja el az özvegyet, de a történet ezt a várakozásunkat is megcáfolja. A befolyásos ügyész a fogoly életben tartását ígéri a házasságért cserébe, az asszony azonban – holott megint várhatnánk valamit: a fokozatos beletörődést a reménytelen várakozás során az új helyzetbe, az „összeszokást” a nem-szeretem férjjel – csak e kapcsolat külső, mondhatni reprezentatív szerepeit vállalja, maga a házasság „elhálatlan” marad. A tényei szerint hűtlenségi történet hősnője (aki elhagyta első férjét szeretőjéért, majd szeretőjét egy „érdekházasságért”) így lesz a hazavárás, a hűség megtestesülése (modern Pénélopé). A *Bűbájosok* tehát az olvasónak ismerős cselekmény-sémák-

ból épül fel, de úgy, hogy a séma kiteljesedése előtt az elbeszélő áttér egy másik, gyakran a beindítottal ellentétes sémára, ami destruálja az elvártat. Ezek a változtatások, áttérések, destrukciók teszik fordulatossá a regényt, nem pedig a szokatlan események és történések, ahogyan arra a „séma-hű” narratívák szoktattak bennünket.

*

Az igazi csoda azonban a szeretők „távkapcsolatában” mutatkozik meg. A főhősnek a Duna-deltai kényszermunka-táborban megjelenik (a szó szoros értelmében, mert égi jelenésként) kedvese, s a jelenésről kiderül, hogy nem káprázat, nem a rab-ságban felőrlődött tudat kóros hallucinációja, hanem valóságos jelenlét (ha a *valóságos* jelzőt megfelelő tágassággal értelmezzük); éjszakánként a barakkbeli fekhelyen is együtt vannak, szeretkeznek, egyszóval legyőzik a közjük kényszerített távolságot. Lehetne ezt jelképesen is értelmezni (a tudat, a lélek állhatatosságának jelképeként), az elbeszélő azonban ezt az értelmezés-lehetőséget határozottan kizárja annak közlésével, hogy az asszony egy keleti varázsló (fakír, jógi, guru?) tanácsait és tanítását követve valósítja meg – tudniillik a kilépést egy adott helyen lévő testéből, s a megjelenést egy számára tetszőleges helyen. (A *csoda* ismét destruál egy értelmezés-lehetőséget.) Zavarba ejtő feladat az olvasó számára ennek elfogadása, jóllehet semmiel sem kevésbé hihető, mint az álomban szerzett sebek megmaradása az ébrenlét után. Csakhogy e varázslatos szerelmi együttlét súlya a cselekményben sokkal nagyobb; úgy érezzük, ennek hihetőségén vagy hihetetlenségén múlik a regényhősök további sorsának alakulása.

A csoda szerepe az is, hogy a férfi szabadulása után kettejük szerelmét ne újraindításnak lássuk (annak minden bizonytalanságával és buktatójával), hanem egy megszakítatlan emberi kapcsolat folytatásának és elmélyülésének. Az asszony nem válik elgyűlölt férjétől, viszonyuk tehát to-

vábbra is „normasértő”, ennek azonban számukra alig van jelentősége. Szerelmük helyszíne is ehhez a csodaszerűséghez választott; szőlőhegy, préház, azaz természet és a benne megtalált örömteli magány (ahová „bölc s poeta jó”). Látogatóik a falu lakói, ahol a férfi körorvos, valamint a kellemes és kínos emlékek – ez utóbbiak „egyenrangúak” az emberekkel, mert álom- és fantáziaképekben személyesülnek meg, melyek azonban titokzatos hangokat keltenek, tárgyakat mozdítanak, emberi és valóságos módon viselkednek tehát, tündér- és kísértetekként. A börtönének csodája így a hétköznapiakban is folytatódik, meseszerrűvé változtatva a regény idő-koordinátáit is.

*

A regényidő *jelene* pontosan meghatározott: 1968-ban vagyunk, Csehszlovákia megszállásának időpontjában. A múltból is hasonlóan történelmi dátumok emelkednek ki: 1945/46, a háború vége és Észak-Erdély újbóli elszakítása Magyarországtól; 1948, a kommunista hatalomátvétel éve; 1956, a magyar forradalom. A regényidő tehát több mint húsz évet fog át, folyamatos tagolása azonban lehetetlen. Már csak azért is, mert a szerelmesek *kívül* vannak az időn (vagy az idő van kívül a szerelmen). A boldogságnak nincs tartama, csak pillanata; az extatikus pillanat, amelyben „az Éden teljes, mint a gömb, nem lehet hozzáadni”. Ilyenkor sejti meg a szerelmes, milyen lehet(ne) az örökkévalóság. Ilyen a regénybeli szerelmesek „édeni” ideje is, melyben ifjúságuk és szenvedélyük örök, mint az első emberpáré lehetett volna a Paradicsomban. A regénybeli szerelmesek fölött sem „jár el” az idő; érzéseik, szenvedélyük és testiségük épp olyan a regény jelenében (holott a férfi ötven, az asszony negyvenöt éves a könyv „betűje szerint”), mint szerelmük kezdetén. Számukra egyetlen „történet” létezik, szerelmük akadályainak és beteljesülésének története, ez pedig nem események láncolata, hanem a

külső időben játszódó történések egy-egy kinagyított epizódja. Olyan epizódok, melyek szerelmükre – tehát mindkettejükre – sorsdöntő hatással voltak. Ezekre a pillanatokra emlékeznek, ezeket mesélik egymásnak, s egyben, magukról szólva, *egymást* is mesélik. A folyamatos külső idő olyan a számukra, mint a börtön; fogva tartja őket, s kizökkenti néha közös boldogságuk másféle, végtelenséggel rokon idejéből.

A külső idő a valóság ideje, s ez a valóság a diktatúra valósága. A *Bűbájosok* a diktatúra regénye is, melynek a férfi közvetlenül, az asszony közvetve áldozata. Szerelmük ezzel az áldozat-voltukkal száll szembe, boldogságuk a szabadság kivívása a külső elnyomással szemben. Óriási áldozatokat követel ez tőlük, de hát „csak annak jár a szabadság s az élet, / ki érettük minden nap vívni kész”. Ez a „szabadságharc” korántsem zajos és látványos, inkább rejtőz, hiszen a diktatúra egyetlen módon győzhető le: túlélésével.

A túlélésnek lehet ára is. A regény hősnője bevallja szerelmének, hogy nem válhat el férjétől, mert még a férfi fogságának idején beszervezték besúgónak, s férje azal zsarolja, hogy leleplezi. A következő fejezetben azonban azt állítja, hogy csak próbára akarta tenni szeretőjét ezzel a „mesével”; így akart meggyőződni róla, hogy akkor is szeretné-e, ha erkölcsi elvei szerint el kellene ítélnie. S megígéri, hogy beadja a válókeresetet. A következő jelenetben azonban a régóta nagybeteg férj halálhíre érkezik. A régi (bevált, bár önkényes és kissé giccsszagú) elbeszélő fogás, hogy tudniillik az író egyszerűen „halálba küldi” a fölösleges vagy kényelmetlen szereplőt, ez esetben funkcionális; a férj halála lehetetlenné teszi a válást, ami pedig az asszony igazmondásának egyetlen próbája. A férfi természetesen hisz az asszonynak, hiszen szereti, de az olvasó is csak – a befogadás során kialakult – személyes rokonszenve alapján dönthet, anélkül, hogy biztos lehetne döntése helyességében.

A szerelem „csodás” és ugyanakkor mélységesen szubjektív tartalmi között az elbeszélésnek ez a szólambeli kettőssége tartja az egyensúlyt. A férfi történetét az elbeszélő mondja el, s emlékvilága a már említett „megszemélyesülések” révén is meg-elevenedik; az emlékek mint a múlt kísértetei egy képzeletbeli „lehetséges világ” referencialitásától meggyőzőek. A narrátor felette áll a hősnék, s az események az ő ellenőrzésének szűrőjén keresztül jutnak az olvasóhoz. Az asszony történetét azonban ő maga meséli, s bár az első személyű elbeszélés mihamar átcsap bennük harmadik személybe, mindig érezhető (a „szabad közvetett beszéd” tonalitásának fenntartása révén), hogy az ellenőrzést az elbeszélő fölött a hősnő gyakorolja; az ő tárgyilagossága mindig a szubjektivitás színezetét kapja, amint a férfi szubjektivitása a tárgyilagosságát.

*

Az idő, mélézik egy helyen a regény hőse, cserepekre hull szét, mint egy padlón szétcsattanó pezsgőspohár. E cserepekből kell a két szereplőnek összeraknia értelmes és értelmezhető közös történetüket – s ahogy ennek lehetséges és egyben lehetetlen volta a regényben kibontakozik, az a regényidő bűvészkedő kezelésének példája. Ami szintén megérne egy külön elemzést. Akár csak a két főszereplő előéletét, sorsuk és jellemük kialakulását bemutató,

jó értelemben anekdotikus mellékszálak beleszövése a történetbe; legtöbbjük önálló novellaként is megállná a helyét. Maradjunk azonban a csoda és a valóság viszonyánál, s annál a kérdésnél, melytől eddig szándékosan tartózkodtam: mi az értelme, ha úgy tetszik, tanulsága ennek a sokszor bizarr és hihetetlen (miközben valóságidéző részeiben nagyon is hiteles) történetnek?

Azt írtam fentebb, a *Bűbájások* a kommunista diktatúra regénye. S a vele szemben kiharcolt boldogságé. De akkor mond-e valamit annak, aki már hírből sem ismeri a diktatúrát? Nos, azt hiszem, az a bizonyos tanulság általánosítható. Igazából minden társadalom, minden politikai rendszer egyfajta „kiűzetés a Paradicsomból”, s a boldogságot legfeljebb jobban megengedi (vagy talán csak kevésbé tiltja), mint a parancsuralom. A boldogságvágy más támaszokat kell, hogy találjon; ilyen (lehet) a hit a mitikus ősképekben s a tőlük elválaszthatatlan csodákban, melyek megvalósulása tőlünk is függ.

Nem tudom, tanulságnak ez elég-e, meggyőző-e. Ezért még hozzáteszem: a *Bűbájások* nagyon szép könyv. Végig *csodáról* beszéltem vele kapcsolatban, de mondhatom másképpen és egyszerűbben: *költészet*. Csak lassan, figyelmesen és odaadással olvasható, mint a lírai költemények, de nehez is letenni.

Koncz Tamás

Itt van a város, vagyunk lakói

Grendel Lajos: Mátyás király New Hontban

„New Hont maga a nagy üresség volt, a nagy semmi, egy rettenetesen nagy sivatag (...) A városnak volt becsület, történelmi neve is, amikor még város volt, amikor még volt történelme is, és erre a történelmeire még emlékeztek a városiak. Aztán a város eltűnt, s a helyén üresség maradt, hiába voltak itt házak, parkok, terek, uszoda, meg futballpálya, ez már nem az a város volt, amelynek hajdan történelme is volt. Egyszer csak valaki elkezdte New Hontnak nevezni a várost, s ez megtetszett másoknak is, nem telt bele, csak néhány röpké esztendő, s már mindenki csak New Hontnak hívta a várost, egy kicsit lefitymálón, valami mélabús, ironikus lesajnálással, hogy hát nekünk ez jutott, ez a New Hont, valahol a világ hátsó felében. Mindennél jó, de legjobb New Hontban, ahol nincs semmi, de az legalább van.”

Részlet Grendel Lajos *Mátyás Király New Hontban* című regényéből. A Kosuth-díjas író ezúttal harmadszorra tér vissza a fikatív felvidéki város, New Hont történetéhez – így az új kötet tekinthető egy trilógia záródarabjának is. A „kisvárosi” regények (*Tömegsír*, 1999; *Nálunk New*

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2005.

Hontban, 2001) nem kapcsolódik szorosan egymáshoz. Mindhárom darab önálló, a g á b a n komplex, pusztán fikatív paraméterek kötik össze őket – és mindhárom külön kísérlet egy városnyi úr kijelölésé-

re, definiálására. Grendel városa tehát maga a reális térbe és időbe helyezett semmi, lakótelepével, kopott házaival és polgáraival – igaz, élhető, és *van* annyira jelentéktelen, unalmas, mint bármelyik létező porfészek. Neve is van, New Hont – amerikai, ráaggatott, s az itt lakóknak éppen megfelel. A város múltja-jelene egybemosódik, arculata neutrális, jellegtelen; New Hont a Dél-vidéken ezért éppannyira elhelyezhető, mint bárhol máshol Közép-Európában. A településnek nincsenek hősei, dicsfényükből sugarat hullajtó elszármazottai. Mikszáth Kálmán is csak majdnem született itt; portréja ennek ellenére kint lóg a város vendéglőjének falán, a beteljesületlen ígéret jelképeként – ez mikszáthi anekdota is lehetne. Csak a jelmezek változnak, az egyenruhák, jelszavak és jelképek; a díszlet New Hont színpadán ugyanaz marad. A város léte (vagy nemléte) természetesen allegorikus (bár jellegtelenségében emlékeztet Érdre). Babits *Kártyavárát* idézi, Móricz *Rokonokját*, filmben pedig *A tanút*: a grendeli nihil asszociációra sarkall.

Grendel Lajos különböző idősíkokban, mindannyiszor eltérő perspektívából jeleníti meg tárgyát. Ha regényeit olvassuk, úgy tűnhet, mintha filmszalagot játszana oda-vissza: végigszáguld a New Hont-i huszadik századon vagy csak egyetlen, rendszer-váltás utáni évet választ ki magának – ráközelít a városra, vagy éppen eltávolodik tőle, s T. falut választja az események helyszínéül (*Tömegsír*). Német, orosz, magyar hadegységek rohannak át a színtéren, hatalomváltás, fejek hullanak és emelkednek. Jön '45, '68, '89 – ezekkel a számokkal New Hont-i lakos még nem nyert – és csak pörög tovább a szalag. Grendel Lajos sok-

szor alkalmaz azonos karaktereket regényeiben, visszatérő nála, például a vidéki értelmiségi archetípusa, a provincialitás mocsarába süllyedt költőé, képzőművészé, aki többre is vihette volna, csak hát... A nobilitást itt polgármesterek, iskolaigazgatók, (ex)-kommunista fejesek véd-és dacszövetsége jelenti. A városatyák nevetségesek, sunyik és megalkuvóak, ám a hatalom akkor is hatalom, ha kisszerű alakok birtokolják. Szavuk ítéletet, életet és halált jelenthet New Hont határain belül – és kicsivel azon is túl.

A *Tömegsír*ban ez a – jelen esetben falusi – elit próbálja eltitkolni egy véletlenül feltárt tömegsír tetemeinek személyazonosságát, az áldozatok halálához ugyanis így vagy úgy, de mindegyiküknek köze van. A Nálunk *New Hontban* lokálpatriótái nem süllyednek a bűn ilyen mélységeibe. Ők csak túlélni szeretnének, ügyeskedve, névtelen feljelentéseket írva vagy akár kollaborálva, ki hogy tud. Tisztességesen biztosan nem. Még a többé-kevésbé comme il faut Kálmán bácsi, a New Hont-i polgármester is gyáva opportunistá. A helyi intelligencia „díszé” azonban Török Marci. „Török Marci akkorra már a New Hont-i társadalom hírhedt, csaknem legendás alakjává magasodott, akinek magatartásából és viselkedéséből nem hiányoztak a hajtúkanyarok, aki annyira magától értetődően, annyira meggyőződésből és szenvedélyesen volt jellemtelen, hogy azt csak megbocsátani lehet.” (Részlet a *Nálunk New Hontban* című regényből.) A helyi trupp meglete mintha igazolná a város létét is – hogy mi lenne nélkülük New Hontból, s mik lennének ők New Hont nélkül, nem tudni.

A *Mátyás Király New Hontban* új történelmi korszakot idéz, s ezzel új alapszituációt is teremt. 1991 augusztusát írjuk – a város rondább, szürkébb és jellegtelenebb, mint valaha. A helyi értelmiség ekkor már nem bír jelentős befolyással, New Hont pedig az új hatalmasok (pénzemberek, maffiózók) kezére kerül. A '89-es forrada-

lom itt csak három napig tartott: a kádereket elbocsátották, az utcán tivornyázó fiatalok éltették a változást, aztán nagyjából minden ment tovább a régiben. Veszélyes, kétséges idők ezek – Moszkvában a dogmatikus kommunisták puccsal próbálják meg posztjáról eltávolítani Gorbacsovot, s a történelem kereke visszafordulni látszik – Grendel Lajos pedig ezekbe a veszélyes időkbe helyezi regényének két főhősét, Schiller Mihályt és Király Mátyást.

Schiller Mihály a *Mátyás király New Hontban* legelfogadhatóbb alakja; talán mert büntelen, tiszta – legalábbis a New Hont-i viszonyokhoz mérten, ahol a kispolgár is lehet velejéig romlott és a kurvapecér is ártatlan. Schiller érzékeny, tehetetlen széplélek, ügyeinek, kapcsolatainak rendezésére a legkevésbé sem képes; még csak költői karriert sem futhat be, mert minden verse a hazai ürességet idézi. A rendszerváltás után elveszti segédraktárosi állását, és mint strici kénytelen tovább ügyeskedni – kétszobás lakótelepi lakását prostituált barátnőjével, Macával bordélyházzá alakítja át. Kisvállalkozásuk megvétel és röhej tárgya szerte New Hontban, de ahogy mindent, a közutálatot is meg lehet szokni. Élni kell valamiből, nekik ez jutott. Schiller Mihály a regény immanens olvasójaként figyel a körülötte zajló eseményeket, és figyel a várost, otthonát – látásmódja objektív, közel áll az értő befogadóéhoz. Ugyanakkor valahogy befejezetlen, félkész karakter. Nincsenek markáns tulajdonságai és személyiségjegyei – a Schiller vezetéknev is csak ráaggatott dísz, kényszerűségből viselt jelmez – nincs semmije gyávaságán és esendőségén kívül, bár ettől a semmitől hiteles New Hont-i polgár.

Király Mátyás a New Hont-i rendszerváltás vesztese. Hithű, a veszteségbe belenyugodni képtelen kommunista, magányos, megalázott öregember, aki beháborodik egykori dicsőségébe, s az azt következő bukásba. Amikor még uralta New Hontot, valóságos tirannus volt. Döntésétől sok

minden függött, még az is, hogy a városban ki milyen nevet viselhet. A változások aztán kitesztették őt és kis baráti körét – Sirotká, Terpinkó és Bolyki elvtársakat – akik egykor a hatalom valódi birtokosai voltak. Király elvtárs és brancsa számára a '91-es moszkvai politikai puccs jelentheti az egyetlen esélyt a revánusra. Ők pedig megpróbálják a lehetetlent: visszaállítani a régi rendet, mintha mi sem történt volna – tervük egyszerre ijesztő és nevetséges. Király Mátyás a múlt embere; „benne maradt a régiben”, megbocsátásra és bünbánatra egyáltalán képtelen. Kisszerűsége etalon, örülete komikus; Mátyás Királynak képzeletét, emberarcú szocializmusról álmodozik, és egy olyan túlvilágról, ahol nincs idő, csak materializmus. Vezeték- és utónevének felcserélése – bár ez a könyv meghatározó momentumát jelenti – nem éppen eredeti ötlet. Igaz, a grendeli szűzsébe ez is beleillik.

Schiller és Király a regény két pólusát jelentik, de mindketten inkább csak szemléltető, mint tényleges résztvevői az eseményeknek. Történetük pár ponton összefut, de mintha más világ lakói lennének, nem értik, nem is igazán ismerik egymást. A New Hont-i lét e két, egymástól távol álló pólus által válik megismerhetővé, minden mocskával, minden apró örömeivel együtt. Életüket nyomon követve az olvasó rájöhet arra, amit valószínűleg eddig is tudott – ez egy igen-igen kemény világ, rendszerváltáson innen és túl; s hogy az ostobaság és aljasság szempontjából édes mindegy, diktatúra vagy demokrácia van éppen. A *Mátyás király New Hontban* az ilyen igazságoktól válik erősen didaktikussá – jöhet a keserű nosztalgia, hát igen, ezt is megéltük, gyerekek. A szerző groteszk jelene-

tek sokaságán keresztül ábrázolja a folyamatos pusztulást, humora cinkos, összekacsintó, néha már vulgáris – igaz, ez a sallangoktól mentes, könnyen befogadható regénynyelvtől nem áll távol. A szöveg feszült, gyors sodrású, ám egysíkú, nincs mélysége, nem teszi lehetővé a továbbgondolást. Grendel Lajos mindent kimond és kimondat szereplőivel, történetei csattanóra hegyeződnek, de nem hordoznak többletet, szavakon túli jelentést. Hiányzik az a finom fátyol, aura, ami a *Nálunk New Hontban* anekdotáinak hőseit még körbevette – nevezhetjük sorsnak, akár személyiségnek is. Az New Hontiak már inkább csak sziluettek, társadalmi tragikomédiában csetlő-botló színészek; nem személyük a fontos, hanem az általuk kifejezhető meglehetősen közhelyes igazság: túlélni kell, megromolva, ócskán, bután, akármilyen körülmények között. A *Mátyás Király New Hontban* retrospektív mű – Grendel tizenöt év távlatából szemlél és illusztrál egy korszakot, ami nagyjából egész Közép-Európában egységesen és egyforma módon volt jelen: a várakozásokkal teljes nagy semmi időszakát; amikor még úgy tűnt, hogy itt még bármi megtörténhet. A kilencvenes évek eleje ezért volt a New Hontoké, a szürke, elfeledett kisvárosoké, ahol már az is a Nyugat jelenlétének tetszett, ha a sarkon külföldi second-hand ruhákat árusító butik nyílt.

Grendel Lajos legújabb regényével elnyerte a Szépirodalmi Társaságának 2005. évi díját próza kategóriában – egyik méltatója, Margócsy István szerint ő Mikszáth Kálmán alighanem leghűségesebb mai tanítványa. Adomái az örök kisvárosról szólnak – ami koszlott, nyomorúságos, de legalább a miénk.

Darvasi Ferenc

„...mindenik determinált...”

Háy János: A Gézagyerek

„egy csomósor nem tudom pont azt mondani, amit gondolok. Ez is hogy van, amikor gondolom, hogy ezt fogom mondani, akkor még pont az, amit ki akarok mondani, de amikor kimondom, nem az lesz. Mért van ez is így? Mért nem ugyanaz, amit gondolok, meg amit mondok. Vagy ha ugyanaz, akkor a másik meg mást ért rajta” – mondja Rák Jani, aki a Háy-drámák hősei közül egyedülként képes reflektálni az emberi nyelv tökéletlenségére. Monológjában a nyelvi megelőzöttség elméletét idézi öntudatlanul, amikor tulajdonképpen arról beszél, hogy a nyelv nem alkalmas a valóság tökéletes ábrázolására – a nyelv akaratlanul is egy másik valóságot teremt, mint ahogy a drámahősök nyelvhasználatának is van egy mitikus-teremtői regisztere. Amit kimondanak, -gondolnak, az megtörténik. *A Senákban* mintha Jani szuggerálása, káromkodásokkal kísért „ráolvasásai” hatására taposnák agyon a lovak a címszereplőt. A városba költözött Pityunak és ős-pesti feleségének éppen olyan a viszonya, amilyennek Jani és Marika különösebb információk nélkül elgondolja (*A Pityu bácsi fia*). A képzelet írja tovább a történeteket *A Gézagyerekben*: Herda és Banda az előre kitervelt logika szerint valószínűleg meg a munkahelyi balesetet. A beszéd teremtő ereje a kötetzáró, *A Herner Ferike faterja* c. drámában a legnyilvánvalóbb, ahol Krekács arra a végső következtetésre jut: „úgy lesz minden, ahogy mondom”. A szereplők itt azzal a gondolattal játszanak el, hogy minden előre megjósolható, a nyelvi kijelentés meghatározza az ember későbbi sorsát. (Természetesen a Krekács által lezúrt konklúzió értelmezhető írói önreflexióként, amennyiben arra utal, hogy a szer-

ző által egy irodalmi műben létrehozott fikatív [szöveg]világ valóságként is hat az olvasóra. Másrészt persze azt a gondolatmenetet is megengedi a dráma, hogy Krekács csak kérkedik az adott szituációban, a Herner Ferikés sztorit ő maga találta ki, hogy hazudott jóstehetségével kitérítessen végre a többiek közül.)

Jócskán leszűkíteném azonban az olvasói interpretáció lehetséges territóriumát, ha azt állítanám, hogy az írást nyitó idézet csupán egy, a kortársi gondolkodásunkra nagyon jellemző nyelvelméleti probléma megjelenítésének illusztrációjaként szolgál. Rák Jani monológjára más szempontokból is rá lehet közelíteni. A pár soros idézet arra is rámutat, hogy – bár a beszéd nem alkalmas eszköz gondolataink tökéletes kifejezésére – az sem mindegy, ki használja a nyelvet. Ebből az aspektusból duplán hátrányos helyzetben vannak a Háy-drámák szereplői, hiszen a szájukból elhangzó mondatok minősége még a gondolatokat amúgy sem kifogástalanul kifejező nyelvben rejlő lehetőségeket is messze alulmúlja.

Háy szereplőinek beszédmódja – szándékosan – nem egyénített. Mindannyian egy olyan, roncsolt nyelvet használnak, amelyet elsősorban a repetíció jellemez. Bárhol nyitjuk ki a kötetet, szembeszökő a korábbi gondolatok, tagmondatok avagy csupán egy-egy szó ismétlésére épülő szövegpa-

Palatinus, Budapest, 2005.

nelek (csak találomra felütve a könyvet, néhány példa: „*A mamát kéne a Senáknak adni, a mamát, ha haza akarna jönni, akkor szétvágná a hátán a mamának*”; „Azért ez mégiscsak *Pesten van, és ott van minden, mindenki ott van Pesten*”; „*Nem sokat kaphat, ezért aztán nem sokat*”; „Hogy elvégeztem az iskolát munka mellett, *az neked semmi volt, hogy tanultam este, az neked semmi*” – dőlt betűs kiemelés tőlem – D.F.) sokasága, amely sajátos ritmust ad a drámáknak. Az ismétléses technika betetőzőseként bizonyos töltelékmondatok mind a négy drámában visszatérnek. Hasonló döntéshelyzetekben hangzik el például ugyanannak a mondatnak négy parafrázisa, különböző szereplőktől. „*Megyek, mert most már megyek*” – mondja Jani, amikor a lovait verő Senák elé indul. „*Megyek, akkor megyek*” – nyögi ki Laci, amikor orvosért indul Pityu bácsi fiának „balesete” után. „*Megyek haza, most már rohanok haza*” – kiáltja Gézagyerek, az őt a szexualitás rejtelmeibe bevezetni kívánó Vízike elől menekülve. „*Megyek, most már megyek*” – jelenti ki a körzeti megbízott, aki rendet csinálni indul a fiát megverő Kerekácsékhoz. A szereplők motorikus, ismétlésekre és visszakérdésekre alapozott beszéde ráadásul hemzseg a pontatlan, félreérthető kijelentésektől, amelyek – a túlzások és a kiparodizált főváros-vidék sztereotípiák mellett – a szövegek állandó humorforrásául szolgálnak, de egyszersmind azt is jelzik, hogy a Háy-figurák mennyire nem avagy mennyire kis szeletét ismerik az őket körülvevő világnak. Különösen a logikai következtetéseik („Hogy a mi kolbászunk miatt kapott rákot az öregasszony?” – kérdezi teljes komolysággal Marika Janitól, mert Jani „összeesküvés-elméletében” azt pedzegette korábban, hogy Pityu az ő kolbászukkal „fizetett” a doktornak azért, hogy az cserébe – rákot okozva[!] – rövidítse meg az öregasszony életét) sületlenségéből derül ki, hogy nincs szemük az összefüggések észrevételére. És mivel alig ismerik a való-

ságot, beszédük a tudott dolgok recitálására irányul; így próbálják meg biztonságossá, otthonossá tenni életüket. Ebbe belefér az is, hogy nyilvánvaló dolgokat mondanak ki („Szóval itt vannak” – szól a kocsmában lévő agitátorokhoz Karesz), kérdeznak meg („te vagy a Pityu bácsi fia, mi?” – szólal meg Janiék gyereke, annak ellenére, hogy pontosan tudja, ki áll előtte).

A falubeliek egyfajta kollektív nyelvet beszélnek; sőt: kollektív tudattal rendelkeznek. Gondolkodásukat alapvetően a közösségi hatások alakítják. A családi és a falusi hagyományban – és nem önálló individuusként – határozzák meg magukat. Az öröklött adottságok és a mintakövető magatartás érvényesülnek sorsukban. „Elvegyülnek”, a „kiválás” azonban elmarad. A családok hasonlóan élnek: a férj fegyvert dugdos, az anyós–férj viszony csak elmérgesedett lehet stb. A különböző személyek azonosíthatóságát, egylényegűségét érzékeltesen jelenti meg a kötet két drámájának is a címe. A Pityu bácsi fia és a Herner Ferike faterja címke több személyre is ráragasztható, hiszen ezekben a családokban hagyományosan az apa keresztnevét viszi tovább a fiúgyermek. Ez még a legkevesebb lenne: ám Háy János hősei nem csupán a szülő nevét, hanem sorsát is továbbviszik – a predesztináció egy sajátos változatát „elszenvedve”. Az atyák újjászületnek a fiúknak. Ezt a tragikus „reinkarnációt” megértve vonja le a konklúziókat Herda Pityu: „...régén a fateromat is úgy hívták, mint engem, meg a faterom faterját is. Először ő volt a Herda Pityu bácsi, aztán lett a faterom, most meg én, utána meg lesz a fiam. [...] Hogy most úgy van, hogy semmi nem változik. Mindig valaki van, aki ugyanaz, csak nekünk olyan, mintha más lenne. [...] Hát hogy lehet olyan messziről nézni a dolgot, hogy összemósódnak az emberek. Csak közelről látszik, hogy mások. Mert most az istennek nem mindegy, hogy én vagyok-e itt, vagy a faterom. Hogy ő látja, hogy mi a különbség, vagy

azt hiszi, nem halt meg a faterom.” Ugyan-
ezt a problémát fogalmazza meg máské-
pen Lecki Géza lucernahasonlata *A Senák*-
ban: ahogy az ember nem tudja a növénye-
ket, úgy az isten sem tudja az embereket
egyenként elkülöníteni. A teremtés kor-
nájának példányai totálisan összekeverhe-
tőek.

A drámákból kirajzolódó istenkép nem
éri váratlanul a Háy János korábbi mun-
káit ismerő olvasót. Hiszen a szerző prózá-
ja, de különösen az egyik verseskötete (*Is-
tenek*) intenzíven „foglalkozik” a teremtő
személyével. Ezekből a szövegekből jobbra
„egy jelentéktelen, öreg isten” képe bonta-
kozik ki előttünk, aki már csupán külső
szemlélője az általa teremtett világnak.
Nem tud vagy nem akar változtatni a dol-
gokon – de ha mégis módosít valamit, dön-
tései általában nem hatnak megfellebbez-
hetetlen, jogos ítéleteknek.

A drámák istenképe ennél árnyaltabb,
ráadásul nem is teljesen egységes – ezért
megéri a négy drámát külön-külön meg-
vizsgálni ebből a szempontból. *A Senák* szá-
mos bibliai referenciával rendelkezik. Az
agitátoroknak a tézes szervezésben se-
gítő, majd tevékenységéért meglakoló
Senák az áruló Júdás, a gyermeke egészse-
géért a belépési nyilatkozatot aláíró Rák
Jani a próbára tett hívő(k) alakjára hajaz.
Egy olyan, amorális világ képe jelenik meg
előttünk a drámában, ahol az ember (lásd
Senák) bármit megtehet, bűneinek nincsen
következménye. Nincsenek különbségek,
minden mindig ugyanolyan: a kevert a
kocsmában, Marika babfőzeléke, a paraszt
hétköznapi. Még Rák Jani és Senák, a jó
és a rossz között sem látszik a különbség.
Jani látszólag nem tesz semmit, mintha az
isteni döntésre várna, ami annyi szenvedés
után meg is érkezik: a Jani sugallta, a lo-
vak által végrehajtott istenítélet egyrészt azt
jelentheti, hogy isten nem közönyös, ké-
pes még helyreállítani a morális rendet (így
nem lehet akármit csinálni, a tetteknek még
van következménye); másrészt pedig az

emberek nem ugyanolyanok, mégis van
köztük különbség. Ezzel szemben *A Pityu
bácsi fiában* egy kegyetlenebb, büntető,
amolyan ószövetségi isten nyilatkozik meg
a pesti fiú halálakor. A véletlenek szerepe
itt és a többi drámában is kizárható: az
emberek a rájuk kimért sors áldozatai, azt
teljesítik be, szenvedik el. Pityu bácsi fiát
tulajdonképpen a szülők hibáiért bünteti
az isten. *A Gézagyerekben* újabb kérdések
fogalmazódnak meg. Hogyan teremthet az
isten valamit vagy valakit eleve „hibásan”?
Miért nem javítja ki műve hibáit? A drá-
ma szimbólumrendszerében egy szinten
helyezhetőek el a kutyák, az emberek és az
isten. Az udvar urai, a kutyák teljesen fe-
leslegesen ugatnak a járókelőkre; a futó-
szalag fölött istenként ülő Géza hasztalan
nézi az érkező köveket, hiábavaló a jelen-
léte, hiszen nem avatkozhat bele a munká-
ba; mint ahogy a(z) – darab leginkább a
deista felfogást tükröző – isten(e) sem nyúl
már hozzá alkotásához. A kutyák, Géza és
az isten csak látszatmunkát végeznek, való-
jában csupán külső szemlélői a történések-
nek. Gézagyerek létállapota az isteni terem-
tés igazságosságát kérdőjelezi meg a drá-
mában. Autisztikus adottságai miatt ő a falu
legdetermináltabb lakója. Környezete gyer-
mekként kezeli őt. Herda Pityu úgy ugrat-
ja a szörp egészségre káros hatásával, ahogy
Lecki Géza Rák Jani fiát; egyszóval: ahogy
a felnőttek szokták a gyerekeket. Mégis,
onnantól kezdve, hogy munkához jut (nem
mellesleg: egykor az apja is a kőfejtőben
dolgozott), Géza históriája akár egy
beavatástörténetté is válhatna – ehelyett
kudarctörténetté lesz. Banda és Herda
megpróbálják a „felnőtt dolgok” (pl. a sze-
xualitás) világát megismertetni vele, segí-
tenének neki a beilleszkedésben, de kísér-
leteik balul ütnek ki. Géza nem képes meg-
haladni a saját korlátait, a determináció
diadalt ül felette. *A Herner Ferike faterja*
(melyben Papi Jóska beteljesülő jóslatai és
a holttestére való rátalálás távolról Jézus
próféciait és feltámadását idézik fel) egy

teljesen célját veszített világot mutat be. A lenyírt, de folyton újránövő fű; a kikapart, majd újra beomló árok példázata nem csak a munka értelmét kérdőjelezi meg, hanem – az egyik Háy-hős szóhasználatával élve – „áttételesen” az emberiség létezésének (mint születések és elhalálozások soha véget nem érő láncolatának) értelmetlenségére is utal. Itt már régen nem lehet szó hagyományos értelemben vett istenhitről, jó példa erre Krekács gondolata: „...az, ami érted, az isten volt, az tulajdonképpen nem is egy dolog, hanem mindenkiben benne van”. Ez az idézet azonban már Háy János istenfogalmának összetettségére is rávilágít. Drámáiban a teremtő nem csupán egy elvont létező – maga a férfiember is betöltheti ezt a pozíciót. Ismét csak az *Istenek* c. kötetre utalnék, ahol a versekben megszólaló „gyermekhangú narrátor” az apját és a nagyapját is teremtő atyaként ábrázolja. Nincs is annyira távol a realitásoktól ez a nézőpont: a patriarchális hagyományokat őrző közösségekben az apa, a családfő valóban „profán isteni” funkciókkal van felruházva: a létezés anyagi és szellemi feltételeit ő hivatott biztosítani, nem beszélve a gyermekáldás beteljesülésében játszott nélkülözhetetlen szerepéről. *A Senák* Rák Janija éppen olyan, mint egy, az isteni ítékezésben meggátolt ember. Sokáig vívódik, mit tegyen Senákkal. Kerülgeti a problémát. Erejét mutatja, hogy amint elhatározza magát, a lovak rögtön végrehajtják az ítéletét. A más szereplők (Banda Lajos, Herda Pityu, Krekács Béla) esetében megvalósuló életkudarccal (a sors passzív elszenvedése) éppen a teremtő erő megcsappanásáról árulkodik, amit az is mutat például, hogy ezek a figurák már régen nem élnek nemi életet. A bibliai párhuzamok, a mennyei atya tulajdonságaival felruházott alakok tömkelegét látva mindenképpen jogos a darabok – elsősre túlzásnak, kimódoltnak tűnő – „istendráma” műfajmegjelölése. Kevésbé érthető viszont, hogy akkor *A Pityu bácsi fia* miért „csak színjáték”, hiszen gondolatvi-

laga szorosan a másik három drámához kapcsolódik – itt is az isten által kialakított rend természetéhez fűződő kérdések kerülnek nagyító alá.

Egy istendramából álló kötetben mi sem természetesebb, mint hogy a szövegek mindegyikében jelen van a bűn és bűnhődés motívuma. A klasszikus ok-okozati kapcsolat, amely szerint a bűnt elkövető ember elnyeri megérdemelt jutalmát, egyedül *A Senák*ban érvényesül tökéletesen. Pityu bácsi gyermekének a halála azonban már morális kételyeket ébreszt (magukban a szereplőkben is), hiszen a fiúnak lényegében a szülei hibái miatt kell meghalnia. „Én nem tudnék így büntetni” – mondja az egyik szereplő az „ítélet” kegyetlenségén szörnyülködve. (Több esetben is a halál az isteni büntetés eszköze. Az elmúlás azonban nemcsak konkrét, hanem elvonatkoztatottabb módon is „visszatérő szereplője” a kötet drámáinak. A lét végeességének fájó tudata ugyanis polémiákhoz vezető elgondolkodásra kényszeríti a szereplőket. A halálról való beszéd különösen *A Herner Ferike faterjában* kap központi szerepet, az olvasó figyelmét az élet értelmének és az emberi világban uralkodó rend természetének ma kevéssé népszerű, súlyos kérdése felé fordítva.) A legégbekiáltóbb azonban Gézagyerek helyzete, akinek úgy kell vezetnie, hogy semmilyen bűnt nem követett, nem is követhetett el, hiszen autistaként nőtt fel. Elvonatkoztatottabb már *A Herner Ferike faterja* három árokkaparójára kiszabott büntetés: sorsuk az élet elfecsérlésére, az öntudatlan, felesleges létezésre koncentrálódik. Bár Krekács azzal kérkedik, hogy meg tudja jósolni a jövőt, éppen csak a saját és a társai életéről nem tud semmit jövendőlni. A szöveg logikája szerint a múltban elhangzott mondatokból lehetne a jövőre következtetni, ám a három munkanélküli sokszor arra sem emlékszik, mi hangzott el tíz másodperccel korábban. Még az sem állítható, hogy Herda és Banda animális szinten létezne, hiszen a Rák Janitól elhappolt

lovak például még évek múltán is jobban emlékeznek eredeti gazdájukra, mint a Samuel Beckett alakjait, Estragont és Vladimirt parafrázáló férfiak a feleségükre, akikkel pedig nap mint nap találkoznak.

Háy János népszínművek és tézisdrámák sajátosságait, szociografikus és filozofikus elemeket ötvöző drámái úgy tudnak a falusi és városi élet-, illetve szemléletmód ellentéteiről, a hagyományozódásról, istenről és a determinációról autentikusan beszélni, hogy alulstilizált, köznyelvinek ható, de természetesen gondos írói munkával megalkotott mondatai egyszerre nyújtanak kiváló lehetőséget az elmélyülésre és az önfeledt szórakozásra. Igen, ne szégyelljük kimondani: *A Gézagyerek* c. kötet egyik legnagyobb teljesítménye az, hogy a szórakoztató- és a „magasirodalom” erényeit ritka leleménnyel sikerül kereszteznie. Remek a könyv repetitív, egyszerre játékos és teo-

retikus nyelvhasználata, amely tökélyre fejleszti a mai magyar drámairodalom hétköznapi megszólalásformákat preferáló beszédmódját. A falusi hőseit érezhetően empátiával kezelő (nem pedig egy értelmiségi, felsőbbrendű nézőpontból kinevetteni akaró) szerző alakjai garantáltan nyomot hagynak az olvasó emlékezetében: kiemelném közülük *Gézagyerek* rendkívül markáns, még a többi szereplőhöz képest is különösen jól eltalált figuráját (akit a debreceni ősbemutatón Maday Gábor zseniális alakításából ismerhettünk meg). Háy János könyve ráadásul egy ténylegesen egy-séges kötet benyomását kelti, melyben a négy textus közt szabadon vándorló szereplők és motívumok jelentős mértékben gazdagítják az egyes drámák jelentéstartományát, interpretációs lehetőségeit. *A Gézagyereket* a kortárs magyar (dráma)irodalom megkerülhetetlen könyvének tartom.

Babosi László

Fűszál és mindenség

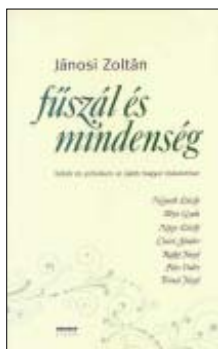
Jánosi Zoltán: Fűszál és mindenség – Folklor és archaikum az újabb magyar irodalomban

Hamvas Béla szellemtörténeti vizsgálódásai során arra a következtetésre jutott, hogy a modern emberiség annak köszönheti az élet minden területén megnyilvánuló válságát, hogy elfordult attól az egyetemes és ősi („aranykori”) hagyománytól, amely évezredek óta megszabta életét, mitológikus gondolkodását, világképét és művészetét. A válságból való lehetséges kiút, ha visszafordulunk ezen hagyományokhoz, és integráljuk az ősi értékeket. Sok tekintetben éppen erre a válságra adandó ellenreakcióként, a 20. századi modern művészetek számos ágában ez folyamat a romantikusok nyomdokain haladva, de náluk már jóval mélyebben és lényegibben, a népi/paraszi és az archaikus kultúrák „fel-fedezésével” és integrálásával valósul meg. Ennek az integráló szemléletnek világszer- te egyik emblematis és mintaadó alakja Bartók Béla, de természetesen említhet- nének Picasso, Miro, Brâncuși, Lorca vagy akár Márquez nevét is. Magyarországon az 1930-as évektől kezdve kezdenek el egyre többen beszélni a Bartók által megvalósít- ott alkotói módszerről és kultúramodell-

ről, ami különbö- ző művészeti írá- nyokban is jól al- kalmazható. Az ezen szemlélet alapján alkotók csoportját nevezi Németh László, az irányzat első nagy formátumú és nagy hatású teore- tikusa, az úgyne-

vezett „bartóki vonalhoz” tartozóknak. Annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedek- ben számos kiváló könyv és tanulmány szü- letett ebben a tárgykörben Czine Mihály, Kiss Ferenc, Görömbei András, Pomogáts Béla, Varga Rózsa, N. Horváth Béla és mások tollából, a „magyar irodalmi köztu- datban a folklór, az archaikus kultúra és az irodalom viszonyáról – mindmáig – ide- jétmúlt, konzervatív nézetek élnek tovább”, miközben a „magyarországi folklór-asszimi- láló irodalom – a világirodalom hasonló ten- denciáival lélegezve együtt (például József Attila, Tamási Áron, Weöres Sándor, Ju- háász Ferenc, Szilágyi Domokos életművé- ben) – mindezeket már rég meghaladta” – vélekedik könyvének előszavában Jánosi Zoltán, akinek irodalomtörténeti munká- ságának középpontjában ezen archaikus-, mitológiai- és folklórhagyomány „bartóki” szemléletű integrációjának vizsgálata áll.

Jánosi a monumentális *Nagy László mi- tologikus költői világa* (1995) című könyvé- vel mutatkozott be a szélesebb nyilvános- ság előtt, mely Görömbei András nagymo- nográfiája után újabb megkerülhetetlen mérföldkő a Nagy László-kutatásban és értelmezésben. Ebből a könyvből már pon- tosan megismerhettük Jánosi irodalomtör- téneti habitusát, értelmezői módszerét, mely mindig széles világirodalmi, szellem- és kultúrtörténeti összefüggés-hálózatba el- helyezve, alapvetően a mitológiák, az ar- chaikus szövegek és a folklór felől olvassa és értelmezi az irodalmi műveket. Írásai különleges szellemi izgalmakat jelentenek olvasói számára, mivel nem a bevett sémák szerint gondolkozik, és mert mer a stati-

Holnap Kiadó, Budapest, 2005.

kus kánonok határain szabadon átlépni.

Az törvényszerű, hogy az utóbbi években Jánosi elemző tekintete Nagy László életműve mellett az elmúlt évtizedek magyar költészetének ún. „bartóki” vonulata felé fordult, afelé az irányzat felé, mely bár különböző utakon és módozatokban, de lírájában részben vagy teljesen Nagy Lászlóhoz hasonlóan integrálja a különféle archaikus kultúrák értékeit. E tárgy körben végzett eddigi kutatási eredményei az *Idő és ítélet*, illetve *A Csodafüű-szarvas. Poézis, ember és univerzum Nagy László költeményében* című kötetekben jelentek meg, illetve a 2005 nyarán napvilágot látott *Fűszál és mindenség – Folklor és archaikum az újabb magyar irodalomban*, mely az elmúlt években különböző folyóiratokban és tanulmánygyűjteményekben megjelent írásaiból ad jól szerkesztett válogatást. A tanulmányok külön-külön is igen figyelemre méltóak – több már megjelenésükkor joggal nagyobb visszhangot váltott ki (például a *Csoóri Sándor hermeneutikai forradalma*) – de önálló könyvbe fűzve őket még érzékletesebben és nagyobb erővel szólaltatják meg a bemutatni kívánt témát.

A kötetet hét kiváló alkotóról – Németh László, Illyés Gyula, Nagy László, Csoóri Sándor, Ratkó József, Tornai József, Fejes Endre – kilenc, sok új szempontot felvető és tovább gondolható, eredeti meglátásokban bővelkedő tanulmányt tartalmaz. A Németh Lászlóról szóló *A felébredt Atlantisz* és a Csoóri-tanulmány az írók bartóki modellről – vagy Csoóri Sándor szavaival az „új egyetemességről” – és ennek kapcsán a népi hagyományról és annak a modern művészetekbe való integrációjáról kifejtett teoretikus gondolatait értelmezi, míg a többi inkább – persze a teóriát szem előtt tartva és alkalmazva – szépirodalmi művek, vagy életművek bizonyos nézőpont szerinti, érzékeny és értő elemzése. Új megvilágításban olvashatunk az *Égető Esztéről*, melyet Jánosi Márquez *Száz év magányával* vet össze, és meggyőzően bizonyítja, hogy

a két regény – bármily meglepő is – számos cselekményi, poetikai, regényelméleti, intertextuális, mitológiai és posztkolonizációs szempontból voltaképpen egymás „ikerpárja”. Az Illyés-tanulmányban Jánosi a költő „alapvetően objektív” és „intellektuális” lírájában jelenlévő archaikus eredetű kultúrrétegeket és folklór-áthallásokat mutatja be, „melyek geneziséstől fogva a teljes pályán át segítették tágtani az Illyés-vers látókerét”. Az egyik Nagy László-tanulmányban tömör esszenciáját adja kutatásainak: a népköltészet és a folklór a költő esztétikai gondolkodására gyakorolt ösztönző szerepét elemzi, míg a másikban azt vázolja fel, hogy miként „éled újra” az egyik legszebb népballadánk, a *Fehér Anna a Testvérek fehérben* című költeményben. Ratkó József költészetében ugyancsak a népballada funkcióját vizsgálja kimerítő alapossgal. Látszatra kissé kilóg a sorból Fejes Endre *Bennszülöttek* című novellája, de Jánosi éles szemmel veszi észre a benne feszülő archaikus struktúrákat és meggyőzően bizonyítja, hogy a novella a „népmese szerkezeti és koncepcionális elemeiből” épül föl. A kötet utolsó tanulmánya *Egy arc évezredek – Tornai József és az új egyetemesség*. Bizton állítható hogy ez, a kritika által kissé mostohán kezelt költőről, az egyik legátfogóbb és legjobb kritikai elemzés, melyet valaha is írtak.

A *Fűszál és mindenség*nek véleményem szerint két nagyon fontos, új távlatokat mutató momentuma van, melyekről remélhetőleg még sok szót fognak ejteni az elkövetkezőkben. Az egyik az, hogy Jánosi a magyar irodalom bartóki irányzatának számos, hozzánk hasonló peremkultúrában létező világirodalmi párhuzamát, kapcsolódási pontját fedezi fel, melyek irodalmi műhelyeiben modellszerűen azonos folyamatok mentek végbe, mint a magyar irodalom bartóki irányzatában. Ezen irodalmak az „archaikus és primitív kultúrák szellemi erőforrásait az ember történeti létének axiomatikus elvi és poetikai tapasztalatai-

ként nyitja meg a világkultúrának. S az ilyen, mély kultúrájú, különböző nyelvű népeiségek identitását s gyakran szociális alávetettségét vagy történeti kiszolgáltatottságát is kifejezi, az ezt a műveltséget rejtő világot alaposabban nem ismerő, kikerülő vagy másképpen megítélő nyugati kultúrával szemben a világcivilizáció értékeként mutatja fel. S ezzel egy új, egy egyetemesebb kultúra érdekében kiegészíti és módosítja is a nyugati értéktudatot.” Jánosi főleg az Európa peremén fekvő országok, a közép-európai, a spanyol, a latin-amerikai, a négritude irányzat, és az afro-amerikai irodalomban találja meg a tipizálható azonosságot.

A másik érdekes gondolatmenet a hagyományértelmezéshez kötődik, s ez mérőben új következtetések levonására sarkallta a szerzőt, aki az utóbbi években különösen nagy súlyt fektet arra, hogy a különböző értelmezői iskolák, közöttük a posztmodern kérdésfeltevései, módszerei és elvei szerint is rákérdezzon az általa vizsgált művekre. Jánosi Csoóri Sándor esszéit vizsgálva állapítja meg, hogy Csoórinak az elmúlt évtizedekben a népi és az archaikus kultúrák

irányába tett „immanens” „hermeneutikai gesztusai”, „horizontváltó” hagyományértelmezése igen sokban „analóg” vagy hasonlatos a posztmodern irányzat két jelentős teoretikusának, Gadamernek és Jaußnak „irodalomról való gondolkodásának szintén ebben az időszámban kibomló képleteivel”. Ez a szemlélet persze nem csak Csoóri Sándor gondolkodására jellemző – tehetjük hozzá –, hanem Tornaiéra, Ratkóéra, Nagy Lászlóéra, valamint a bartóki irányzat valamennyi alkotójára. Mindez elméletileg is cáfolja azt a némelyek által vallott és terjesztett tételt, miszerint a folklór, az archaikus textusok és tartalmak integrációját modern szintézisként megvalósítók „konzervatív” vagy „avított” irodalmat művelnének, és Jánosi módszere jól példázza, miként lehet alkalmazni a posztmodern elméleteket az értelmezésben.

Úgy hiszem, Jánosi Zoltán könyve, mely remélhetőleg egy nagyobb szintézis első eleme, megkerülhetetlen azok számára, akik ezzel a témával akarnak behatóbban foglalkozni, és ajánlatos lenne, ha eredményei mihamarabb bekerülnének az irodalomoktatás megfelelő szintereire is.

E számunk szerzői

Babosi László (Újfehértó, 1973) – Nagykálló
 Bakó Endre (Derecske, 1938) – Debrecen
 Balogh Tamás (Gyoma, 1975) – Szeged
 Bán András (Budapest, 1951 – Budapest)
 Bogdán László (Sepsiszentgyörgy, 1948) – Sepsiszentgyörgy
 Csibra István (Kispest, 1937) – Budapest
 Darvasi Ferenc (Gyoma, 1978) – Budapest
 Erdész Ádám (Mezőberény, 1956) – Gyula
 Győrei Zsolt (Budapest, 1970) – Budapest
 Határ Győző (Gyoma, 1914) – London
 Iancu Laura (Magyarfalu, 1978) – Magyarfalu
 Király Levente (Szeged, 1976) – Budapest
 Koncz Tamás (Marosvásárhely, 1982) – Erd
 Láng Gusztáv (Budapest, 1936) – Táplánszentkereszt
 Merényi Krisztián (Karcag, 1970) – Budapest
 Miklya Zsolt (Csorvás, 1960) – Kiskunfélegyháza
 Miklyáné Luzsányi Mónika (Békéscsaba, 1965) – Kiskunfélegyháza
 Nádasdy Ádám (Budapest, 1947) – Budapest
 Nagy Zopán (Gyoma, 1973) – Gyomaendrőd
 Nagy Zsuka (Nyíregyháza, 1977) – Nyíregyháza
 Nyilas Attila (Budapest, 1965) – Budapest
 Poós Zoltán (Battonya, 1970) – Budapest
 Réthy Zsolt (Budapest, 1972) – Budapest
 Szakolczay Lajos (Nagykanizsa, 1941) – Budapest
 Szabó László (Gyula, 1949) – Gyula
 Szilágyi Miklós (Tiszafüred, 1939) – Budapest
 Tamás Tímea (Zetelaka, 1962) – Nyíregyháza
 Tandori Dezső (Budapest, 1938) – Budapest

Bárka ^{2006/1.}

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonként. Kiadja a Békés Megyei Könyvtár.

Felelős kiadó: dr. Ambrus Zoltán. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Telefon: 66/530-206; 66/454-354/106. E-mail: barka@bmk.hu. Internet: www.bmk.iif.hu/barka

Szerkesztéségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A társadalmi szerkesztőbizottság tagjai: Ambrus Zoltán (elnök), Banner Zoltán,

Cs. Tóth János, Erdmann Gyula, E. Szabó Zoltán, Timár Judit.

A lapot tervezte: Lonovics László.

Alapítók: Cs. Tóth János (felelős kiadó), Kántor Zsolt (főszerkesztő),

†Petőcz Károly (művészeti vezető)

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai előkészítés: Kovács Sándor

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 1800 forint.

Terjeszti a LAPKER Rt.

*Kéziratokat nem őrzünk meg, de visszaküldjük, ha kapunk megcímzett, felbélyegzett válaszborítékot.
Az elektronikus úton küldött írásokat lehetőleg „rtf” formátumban kérjük.*

Az előző számunk tartalmából

Fecske Csaba, Géczy János, Orbán János Dénes, Podmaniczky Szilárd, Tózsér Árpád, Vári Fábán László versei

Részlet Bánki Éva új regényéből
Elek Tibor beszélgetése Orbán János Dénessel

Esszék az (alkotó és/vagy befogadó) nőkről
Jenei László, Lárai Eszter, Demény Péter írásai

Képzőművészeti rovatunkban
Perlrott Csaba Vilmosról, a Patak Csoport kiállításáról és a XXXIV. Alföldi Tárlatról

Szilágyi Márton kritikája Spiró Györgyről, Fried István Szvetoszlávról, Farkas Wellman Éva Mózes Attiláról, Kiss László Németh Zoltánról, Szücs György Notony Tihamérről

Hibajavítás: Előző számunk 99. oldalán, Szilágyi Márton kritikájában a nyomda még mindig garázdálkodó ördöge az *oikumené* szót *ökumenére* cserélte, értelmetlenné téve ezáltal a mondatot. Kedves szerzőnk és kedves olvasóink elnézését kérjük!

Bárka-díj

A Bárka társadalmi szerkesztőbizottsága 2000-ben pénzjutalommal járó díjat alapított, amelyet mindig év végén ítél oda a szerkesztőség javaslatai alapján. A díjat azok a laphoz kötődő szerzők nyerhetik el, akik az adott évben jelentős publikációval, publikációkkal gazdagították a folyóiratot és olvasóit. A pénzjutalmat 2002-től Kiss György szobrász- és éremművész kisplasztikája egészíti ki.

A korábbi díjazottjaink: Berniczky Éva, Erdész Ádám, Szilágyi Márton, Tandori Dezső (2000), Németh Zoltán, Papp Endre, Podmaniczky Szilárd, Újházy László (2001), Szilágyi András, Szilágyi Zsófia, Zalán Tibor (2002), Grendel Lajos, Nagy Gáspár, Szepesi Attila, Varró Dániel (2003), Kiss László, Körmendi Lajos, Vámos Miklós (2004).

A 2005. év **díjazottjai:** NAGY MIHÁLY TIBOR költő (ha földet ér; intercity; rejtőzködöm; szócsó; megérkezik; zárt osztály 2. szám; az ágakat zilálva; ha szétteríti; szavainak terében 4. szám) és TARJÁN TAMÁS irodalomtörténész (Fényháló – Kiss Ottó: Javrik könyve, 4. szám).

Kedves szerzőinknek gratulálunk és további eredményes alkotómunkát kívánunk!

Bárka

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat

Kedves Olvasónk, amennyiben folyóiratunk elnyerte a tetszését, legyen a szponzorunk és a megrendelőnk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, tölts ki ezt a megrendelőlapot és küldje el szerkesztőségünkbe! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Bárka előfizetést! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását!

Címünk: 5601 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot ..... példányban.

Név: .....

Lakcím: .....

Aláírás: .....

Vélemény: .....